

НИКОЛАЙ ХАЙТОВ

КАПИТАН ПЕТКО ВОЙВОДА

chitanka.info

КАПИТАН ПЕТКО ВОЙВОДА

„Не ща везирин да ставам, не ща в сараи да седа, стига ми мене царството, дето ме тачи народа“...

Преди да се появи Петко войвода в Родопите, там е действувал прославеният Ангел войвода, наричан още „Ангелчето“. Този страшен хайдутин пада, както вече знаем, от куршума на собствения му другар на 8 ноември 1860 година в подножието на планината Курудаг — с бъклица в едната си ръка и с ятаган в другата. Замаян от неочакваната си победа, предводителят на турската потеря къргаларинът Осман ага побързал да отреже главата на войводата, забива я на кол и с кървавия си трофей начело се отправя за градеца Кешан, за да се похвали там с необикновена победа.

Наплашените бейове и агалари в Кешан не смеели да повярват изведнъж, че „крилатият“ Ангел е вече мъртъв, та станало нужда да викат хора, които познавали добре Ангел войвода, за да докажат, че „наистина“ това е страшният хайдутин.

Радостта на властниците е неописуема не само в Кешан, но и в Одрин, където Осман ага занася войводската глава, за да я търкуле в краката на Вали паша и да чуе радостен неговото „аферим!“ Заедно с това „аферим“ той получава нещо много по-голямо, за което не е дори мечтал: производство в бимбашия! По този радостен случай зурните в Одрин няколко дена неспирно вят, а даулите денонощно блъскат, за да чуе мало и голямо, че царският душманин Ангел, човекът, който цели тридесет години е стряскал бабаитите с мечия си глас, е вече мъртъв. Че няма вече кой да се опре на бейовете, когато грабят своите изполичари; на къргаларите, когато в съдружие с разбойниците изтезават и убиват за пари, на всесилните прекупвачи на десетъка, които събличат ризите от гърбовете на сиромасите. Няма вече кой да плаши бабаитите, когато си разпасват пояса в беззащитните български села. Няма кой!

Радват се на това „няма“ Осман ага, радват се бабаити и разбойници, чифликчиите и сльовниците, без никой да подозира, че

планината, свикнала да ражда хайдутин подир хайдутин, е откърмила нов — не по-малко силен и страшен от Ангел войвода, който ще отмъсти на Осман ага и ще бъде крило за беззащитната рая... Тоя силен и страшен хайдутин се появява на 7 май 1861 г., само няколко месеца след смъртта на Ангел войвода, точно по същите места, където треперливата ръка на Георги Влаха пролива кръвта на дивния юнак. Този нов хайдутин се нарича Петко, момче на ненавършени седемнадесет години, чиято бяла като мляко на момиче кожа още не е сетила бръснач.

За разлика от други български хайдути като Филип Тотю, дядо Илю Малашевски или Чакъра от Самоков, които рано проявяват буйност и непокорност, борят се, бият се с турските си връстници и си чупят главите един на друг, детството на бъдещия войвода Петко протича кротко и обикновено, сред осем братя и сестри, които се трудят заедно с родителите си по нивите и овчарските къшли за препитание на многолюдното семейство. Децата в Дуганхисар, Ференска околия, където Петко е роден, от шестгодишна възраст започват да водят воловете на бащите си, когато те орат, пасат телците и яретата, мулетата, ходят за дърва, а като подраснат, докъм десетата година, родителите им ги пращат аргатчета по чифлиците в другите села, да се научат сами да си вадят хляба. В това отношение и Петковият баща Кирко не направил изключение от другите. Когато станал на 10 години, Петко замолил баща си да го прати, на попа да учи писмо и четмо, но родителят на бъдещия войвода, сам безкнижен, сметнал това за глезотия и вместо в училището, пратил сина си да пасе овце в турското село Дуралкьой, Дедеагачко. Малкият Петко две години пасъл там бейските овце, а след това се върнал в село, заминал на „печалба“ в околийския градец Фере, но и там не успял много да се задържи и си допаднал в Дуганхисар. Когато навършил петнадесет години, той изявил отново старото си желание да учи и макар че и този път баща му Кирко не разрешил, сега Петко не му се покорил и на своя глава отишъл при даскал Лефтер в селския метох, където две години се учил да пише български думи с гръцки букви.

Учението допаднало на Петка и той намислил да навлезе в по-голямата наука, която се преподавала в Гюмюрджина и Фере, но тъкмо в туй време се случва онази мрачна поразия в живота му, която го

отбива от книжовното поприще и го праща в гората като професионален отмъстител.

Поразията става с по-големия брат на Петко — Матьо, аргатин овчар у чифликчията Мехмед Кеседжи в турското село Бахшибей. Матьо бил добър овчар, весел и подвижен, чуден свирджия на кавал. Тези му качества се харесвали на бея и Матьо станал постепенно негов любимец между всичките чифлишки работници и овчари от Дуганхисар, които аргатували на бея. Не щеш ли, случили се между тях и върли завистници, които не могли спокойно да гледат как Матьо плава като зехтин над всички, и се наговорили да го „подроят“. Удобният случай скоро им се представил. Като стрижели веднъж овцете, задал се и беят на бял кон, а Матьо, като го видял, рекъл на овчарите: „Кога ли ще дойде дядо Иван, да појздим и ние на този кон!“ Казал ли е тези думи наистина, или враговете му са ги измислили — не е известно, но е известно, че един от тях, някой си Митьо Кофтанов, още същата вечер предал тези думи на бея и с това решил съдбата на Матя и на цялото негово семейство. Боят се вбесил от думите, които неговият любимец уж изрекъл, и в същата минута решил да погуби „върлия свой душманин“. Матьо се подсетил, че нещо лошо му се крои, та започнал да прибира туй-онуй от багажа си и да го праща в Дуганхисар с намерение и самият той, като си отиде, вече да се не връща в бейския чифлик. А имало и повод да си иде: в Дуганхисар на 15 септември ставало голям Богородичен събор и Матьо като годеник трябвало да бъде там на празничната веселба.

Боят разбрал това и когато в навечерието на празника Матьо отишъл в Бахшибей за ярма на овцете, Кеседжият вместо да го освободи да си върви, задържал го до късно през нощта, за да му свири. Докато Матьо свирил на двора, дошъл братовчедът му Вълчо. Досещайки се, че нещо около него не е в ред, Матьо замолил Вълча да го почака, докато боят го освободи, та заедно да си вървят към село. Вълчо наистина останал, а когато около среднощ боят ги освободил и тръгнали за в Дуганхисар, по пътя ги пресрещат няколко пратени от бея въоръжени турци главорези от село Чомлекчи, убиват двамата братовчеди — Матя и Вълча — и ги захвърлят във водите на Марица. Когато на другия ден се пръснала из Дуганхисар грозната мъква за „бастисването“ на двамата овчари, близките им тръгнали да ги дирят,

но намерили само труповете и а мъртъвците, изхвърлени от реката сред едни върбалаци на брега.

Петко се намерил там, когато обезумялата от мъка негова майка се хвърлила да прегръща безжизнения труп на Матя, накълцан и обезобразен от ножовете на безпощадните палачи. Петко се намерил там и запечатал страшната картина в сърцето си, където след първите пристъпи на жалост и тъга кипнала неутолимата жажда за отмъщение, дошло смелото решение да стане хайдутин и да се разправи с убийците на брата си. На Петка може да му се е искало веднага да се отплати на душманите, но жълтите есенни листа на дърветата му напомняли, че ще трябва да потърпи до новата пролетна шума. Междувременно струпали се нови беди върху Пегковия дом: властите арестували баща му за някакви си уж провинения, държали го доста време в каушите, „изпитвали го“ за вината му, пуснали го, пак го задържали, за да го освободят отново, след като били дадени за подкуп много пари. Въпреки рушвета заплахата от ново преследване и произволи си останала и тя разсипала здравето и спокойствието на целия Кирков дом и нагорещявала все повече омразата на Петко към турските власти.

Тласкан от тези чувства, през зимата на 1861 година Петко започнал тайно да придумва неколцина измежду своите връстници в Дуганхисар и съседните села да зарежат оралата, овчарските геги, да направят хайдушка дружина и да отмъстят на турците за всичките зулуми и неправди. А зулуми и неправди ставали по това време безконечни и безбройни. Около 90 вида даждия и данъци обременявали бедното българско население. Някои от тези данъци, като например десятъка, държавата отдавала на откуп в ръцете на разни бейове и богаташи, които заплащали наведнъж тоя данък в хазната, а те самите го събирали от населението с помощта на въоръжени арнаутски шайки и, разбира се — в много по-голям размер. Тези арнаутски шайки, които събличали по три кожи от една овца, били страшен бич за българското население, а нямало власт, която да го защити, нямало сила, която да ги спре, защото прекупвачите на десятъка били все хора влиятелни. Друга една страшна напасть, която вгорчавала живота на раята, били турските разбойнически шайки. Местните власти не можели да се справят с разбойниците, а и не искали сериозно да ги преследват, защото повечето от тях били ортаци

на разбойниците и получавали своя дял от тяхната плячка. На това отгоре правителството заселило между беломорските български села, преселени от Крим, полудиви черкези и татари, жестоки, професионални крадци, които направили живота на местното население още по-непоносим и тежък. Ето защо Петковите думи за отмъщение паднали като мехлем върху раните на неколцина озлочествени аргати и овчари, които се събират около Петка, въоръжават се и на 6 май (Гергьовден) 1861 година излизат в гората, след като си дали клетва, че ще бъдат верни един на друг, ще живеят като братя и няма да свалят оръжието, докато не отмъстят.

Когато се разчуло в Дуганхисар и съседните села за излизането на малката Петкова дружина (първоначално тя наброявала 7 души), мнозина се подемили на „вироглавите момчета“, че се дигнали против безчислената военна и полицейска турска сила, против опитните мустакати кърагалари и прославени бабаити-главорези. Затова пък тия същите недоверчиви хора си прехапали езиците, когато наскоро се разчула новината, че Петковата хайдушка дружина „сгацила“ убийците на Матьо и се разправила с тях по същия начин, както се бяха разправили те със своите жертви. Скоро след това хайдушкото отмъщение изпитал и главният виновник за убийството на Матя — бахшибейският чифликчия Мехмед Кеседжи.

Матьо и Вълчо били отмъстени, но Петко не сметнал, че с това неговата работа в гората се е свършила. Докато търсел убийците на брата си, младият войвода се натъкнал и на много други тъжни случки, неправди, които изисквали наказание и отмъщение, затова след първото накървяване на ножа той не преставал да търси удобен случай да си премери силите с турските кърагалари. Тоя случай му се представил на 16 юни 1861 година, когато в околностите на село Бахшибей малката Петкова дружина неочаквано срещнала турската полицейска потеря, предводителствувана от един известен в околията със своята жестокост кърагалар. Макар че хайдутите били една шепичка в сравнение с потераджиите, те с такава стремителност връхлитат, че заптиите се разпръсват из полето и дълго след това не могат да се съберат един с друг. Двама от тях падат на полесражението, неколцина са тежко ранени, а останалите са така стреснати от буреносния пристъп на въоръжените българи, че дълго време не смеят да се покажат навън от Бахшибей. Две нови кървави схватки с

потерите през месец август, и името на новия хайдутин Петко, наричан подигравателно „Петко Пантата“, влиза в устата и на старо, и на младо и — главно — влиза в сърцата на всички потиснати и пострадали от бейските зулуми, които дават на Петка не само своята обич, но и своята закрила.

Бързи и изненадващи удари — това е тактиката, която Петко следва още в самото начало на своята хайдушка дейност. Дружинниците му са малко — само шестима, — но те са млади и краката им са бързи: ако вчера са се сблъскали с турците при Бахшибей, след няколко дена ги връхлитат при Каракая, а на другия ден пушките им прогърмяват в Чомлекчи и създават впечатление, че са няколко отделни чети. Изобщо Петко още в началото действа като стар и опитен хайдутин и това не е случайно — той прилага дълголетния хайдушки опит на големите войводи преди него и особено на Ангел войвода, с когото брат му Матьо се е познавал и за чиито легендарни подвизи той е разправял на Петка със страст и увлечение.

Турците гледали отначало с пренебрежение на Петковите „голобради хайдамаци“, но след вразумителните удари, които получават през лятото на 1861 година, те започват усилено да ги преследват. Народът обаче с такова усърдие го крие, че всички опити да се „сгаци“ малката дружина остават неуспешни. Така изминава лятото и настъпва есента. Шумата опадала и според стария хайдушки обичай Дружинниците се пръснали по гюмюрджинските и фереиски села, у верните свои ятаци и покровители, където прекарвали зимата на 1861 — 1862 година в нови кроежи за пролетта, с нови закани към тоя и оня зулумджия.

ОПАСНОТО ПРИКЛЮЧЕНИЕ. ЩАСТЛИВОТО НЕДОРАЗУМЕНИЕ. ВТОРОТО ИЗЛИЗАМЕ НА ПЕТКО В ГОРИТЕ

Меката беломорска зима неусетно минала и щом дърветата и храстите се хубаво разшумели, Петковата чета отново се появила в Родопските гори. Заедно с това разшивали се и гютерите. Кърагаларите във Фереиската и Дедеагачката каази, където се навъртала хайдушката дружина, получили строго заповеди да преследват и унищожават „неколцината хаирсъзи“, които нарушавали тишината и реда в речените две околии. На два пъти през месец юни — веднъж в село Ханджас и втори път край село Дуралкьой — потераджиите успявали да срещнат Петка и да завържат сражение, но и от двете кървави схватки Петко успява да излезе невредим. През август край село Исьорен в планината Чобандаг хайдутите водят ново кърваво сражение със своите преследвачи. На 5 септември сражението се подновява — речи-кажи — на същото място, но Петко и тоя път успява да отблъсне турците и да се оттегли във вътрешността на планината. След тези несполучливи за турците сражения следва есенно затишие от няколко месеца, когато потераджиите загубват дирите на Петко, а той — вместо да свие знаме и да пръсне хората си по селата продължава да броди из голите планински върхове и чуки. Това е грешка, която младите, самонадеяни хайдути скъпо заплащат. На 6 януари 1863 година една потеря от 130 души запии и башибозуци ги открива и загражда край селото Исьорен в Еноската кааза (околия). В здраво стегнатия около нея железен обръч малката Петкова дружина се бие храбро, но сто и трийсет пушки и пищовъй бълват срещу нея смъртоносен огън. Двама от 9-те Петкови дружинници падат убити на място веднага след започването на кървавата схватка. Самият войвода Петко е тежко ранен в краката и не може да се движи. Ранени са и трима от другарите му:

Петко Радев от село Калайджи дере, наричан Кючук Петко, за разлика от големия Петко (войводата), Комньо Стоянов от Дугалхисар и Стоян Атанасов от Исьорен. Дватама здрави хайдути успяват да пробият обръча и да се измъкнат, а четиримата ранени, заедно с войводата, след кратка ръкопашна борба падат в ръцете на своите преследвачи.

Дива е радостта на кърагаларите от хващането на Петко „капасъзина“ и те вземат всички мерки да научи старо и младо за тази им кървава победа. Зурладжии и тъпанари съпровождат конвоя на пленените чак до Гелибол, седалището на санджака, и събират многобройни любопитни и зяпачи от всички села, през където минава въоръженото шествие.

За турските властници улавянето на Петко е тържество, но за безправното, потиснато християнско население пленяването на младия хайдутин е съкрушителна новина, която свива сърцата в ужас и страх. Най-тежко преживяват новината многобройните Петкови ятаци, които чакат драматичната развръзка от полицейското следствие и тайно се молят да даде господ сила и твърдост на пленените, за да не подпалят и тяхната черга.

В същото време, докато ятаците тровят душите си в тъмни предчувствия, по заповед на пашата на Гелибол раненият Петко войвода е изпратен във военната болница със строгата заповед да бъде лекуван най-добре, за да може здрав и прав да отиде пред съда. Докато главният военен лекар лекувал войводата, полицейските власти изпращат известие до всички села в Гелиболския санджак, че Петко разбойникът е заловен и ако те имат оплаквания срещу него — да ги представят в съда. Въпреки това известие оплаквания не се получили, защото Петко наистина никого не бил нападнал и ограбил. Това не попречило на турския военен съд да хвърли Петко и другарите му с тежка присъда в Гелиболския затвор.

Петко си дал вид, че приема с примирение тежката присъда, но веднага щом раните му заздравели, той започва да съставя план не само за своето, но и за бягството на всичките двадесет и трима души в кауша. Най-младият в този кауш е той — с ненавършени деветнадесет години, — но хайдушката му слава е успяла да се промъкне в Гелиболския затвор, затова всички се съгласяват с него и следват неговите заповеди за осъществяване на бягството. С помощта на една полусчупена тесла и някаква огрибка почва се пробиването на тунел

под зидовете на кауша. Копаят всички, копаят денонощно, с големи надежди и усърдие, с голяма предпазливост, докато най-сетне проходът под зида е напълно приготвен и се чака да настъпи вечерта, за да почне спасителното бягство. Времето върви бавно и мъчително, хората са напрегнати и затова всички изведнъж се изправят, когато в коридора зазвучават тежки стъпки на крака, обути с ботуши. Резето щраква, вратата се отваря и в кауша влиза юзбашият, самият затворнически комендант, следван от няколко жандарми и ковача на затвора, натоварен със синджир. С няколко псувни юзбашият съобщава на затворниците, че заговорът им за бягство е разкрит, нарежда сечивата да се предадат, а виновниците да се заключат във вериги. Заедно с това юзбашият потупва един от двадесет и тримата затворници, някакво си гърче, съдено за кражба, и съобщава, че на този верноподаник султанов се дължи, дето властта е била навреме запозната с плана за тайното бягство.

След тези думи ковачът с веригата се приближава до Петка, за да му я сложи на врата, но ловкият и силел хайдутин грабва тежкия синджир от ръцете му и със страшна сила го захвърля върху главата на ивдайника. Ударът е силен, но не е хубаво прицелен и вместо по главата на гърчето веригата попада в главата на юзбашият и го поваля мъртъв! Няколко дена след това произшествие в Гелиболската тъмница, по заповед на пашата, окован в тежки вериги и под силен конвой, Петко и другарите му са отправени на път за солунската прочута крепост „Камлъкуле“ (Кървава кула), където били затваряни най-опасните престъпници против турската империя. След убийството на юзбашията надежда за избавление нямало никаква и затова със свити сърца влезли в Солун четиримата пленени хайдутини. Те знаели, че в подземното царство на Канлъкуле в мокрота и студ ще изгният хайдушките им кости, та поглеждали със скрита болка волно разлюлялата се морска шир, огряна от хубавото ясно слънце, което нямало да видят никога вече.

Тъй безпощадно мрачна се очертавала хайдушката им съдба, докато затворниците били заведени пред солунския Вали паша и единият от конвойните жандарми бръкнал в пояса да извади „масбата“ (съпроводително писмо). За щастие на арестантите, оказало се, че писмото е загубено някъде из пътя, а конвойният не могъл да обясни кой са арестуваните и за какви престъпления се изпращат те на

солунския Вали паша. За късмет на Петко и другарите му (втори късмет за един и същи час!) тержуманинът^[1] на Вали паша се случил един благороден християнин, който моментално съобразил да използва работата в полза на доведените му затворници, като подучил хайдутите да казват, че са работници от Драма и че молят да бъдат върнати обратно там, та по-добре да се „отбистри“ вината им, за която те нямат и хабер. Тази хитрина хванала място и след двудневно престояване в Солун мнимите (невинни работници от Драма били отправени под стража на път за родния им град. Комньо Стоянов и Стоил Атанасов вървели поотделно, с окови на краката и белезници на ръцете, а двамата Петковци — малкият и големият — пътували заедно в един белезник (дясната ръка на единия — за лявата на другия). Два дена пътували Петко и другарите му в нещастие, докато стигнали най-сетне едно драмско село, където трябвало да се преспи. В това село (пак късмет!) учителят се намерил Петков познайник и с негова помощ, след като заптиите хубаво си хапнали, здраво пийнали и блажено захъркали — нашите хора „духнали“ волни и свободни из Драмското поле.

Волни и свободни, но без пари и без храна! Селата наоколо били повече турски и освободените хайдути, страхувайки се от издайничество, не смеели да се покажат никому, а се криели в обраните царевичащи, където събирали изоставени мамули да зальжат празните стомаси. Притиснати от глад, на втория или третия ден Петко и другарите му решили да се покажат на един овчар арнаутин и да си поискат хляб. Комньо и Стоил се скрили, а двамата Петковци, след като пооправили малко парцаливите си дрехи, явили се пред овчаря и му заискали храна. Арнаутиът доста се вгледал в двамата изникнали като изпод земята парцаланковци, но като ги видял без оръжие — дал им половината си хляб. Петковците започнали моментално да се хранят, но в същото време долетели близки удари на тъпан и се чуло пищене на зурла. Хайдутите попитали арнаутина какви са тия даули, дето бият. Арнаутиът им казал, че това са юшурджии (събрали десетъка). Петковците се доста позамислили: да дочакат въоръжените до зъби полупишурджии, видяло им се опасно. Да си тръгнат току-тъй набързо, след като взели хляба на арнаутина — можело да събудят подозрение у него. Решението било взето мигновено. Войводата смигнал на своя адаш, който с пъргавината на котка се хвърлил върху

арнаутина, за да го обезоръжи, но арнаутинът се оказал силен и малкият Петко се намерил под него. В тая критическа минута идва на помощ войводата, който измъква от сияхлъка на арнаутина ятагана му, удря го по главата с тъпото и го поваля на земята в безсъзнание. Вземат му след това пушката и хукват из полето, преди юшурджиите да ги наближат. В тази минута четиримата хайдути още не знаят, че тъпаните не придружавали никакви юшурджии, а потерята, пратена да ги проследи. след като в Солун и Драма узнали кои са бегълците и какви са техните престъпления. Когато заптиите приближили до арнаутина, оня се свестил и разказал какво е изпатил. Потераджиите си плюли на краката и до вечерта хайдутите били заградени в едни гробища край някакво турско село и обсипани с пушечен огън. Другарите Петкови били ранени и заловени, а самият войвода, благодарение на тъмнината, незабелязано се вмъкнал в един провален в земята турски гроб и в него дочакал, от никого незабелязан, отминаването на потерята.

Останал без другари, в една враждебна, непозната местност, същата вечер още Петко решава да върви към Ксанти, а оттам за Гюмюрджина, където се надявал да намери оръжие, помощ и нови другари. Движейки се по пътя гладен и отмалял, той попада неочаквано на една стражарница, пред която двама заптии сърбали току-що свареното кафе. Петко понечил да се върне, но заптиите го забелязали и нямало никакъв изход, освен да върви право на вълка в устата.

— Кой си? Откъде си? — попитали заптиите, когато войводата ги наближил.

— Работник съм от Драма.

— Имаш ли тескере?

— Тук е, в пазвата! — излъгал Петко. Той се надявал, че те няма да искат да го проверяват, но заптиите станали и понеже било тъмно, заповядали на Петко да вземе ибрика с водата и да влезе в стражарницата, за да проверят тескерето му. Още малко, и отново щял да падне в капана, но бързата му съобразителност, която неведнъж ще го спасява от тука нататък — спасява го и този път. Когато заптиите влизат през вратата, Петко, който върви след тях, вдига тежкия меден ибрик и с всичка сила го стоварва по главата на близкото заптие, което пада върху другото, а в това време войводата затваря вратата на

стражарницата, слага ключалката и с бързи крачки се отдалечава от опасното място.

Сивото есенно утро сварва пребития от ходене войвода в окрайнините на Ксанти. Той хем върви, хем постоянно се озърта дали не се задава някаква опасност. Вместо отзад — опасността се появява отпред, когато иззад един завой пред наш Петка неочаквано се изпречват двама конни полицейски стражари (суварета). Жалката външност на човека, когото виждат пред себе си, привлича тяхното внимание и те насочват конете си към този подранил полубос, дрипав и окаян пътник. Петко се оглежда къде да бяга, но веднага разбира, че в равното без едно дръвче поле ще бъде настигнат от стражарите, преди да е изминал десет крачки. Да се съпротивява — няма с какво. А заптиите приближават и той усеща по лицето си парещия дъх на конските муцуни. И тогава нова хитрина се ражда в главата на Петка: той започва да крещи несвързани турски думи, търкаля се по земята и си върти очите, удря коня на едното заптие, конят се подплашва и ездачът се изтърсва на земята, фучи, вие, фъфле, вика и размахва пред лицето на слисаните стражари своите окървавени юмруци, изобщо с такава убедителност изиграва „беоппта“ игри, че двамата суварета побързват да се отдалечат, от този малоумен, който върви подире им и не престава да крещи.

След това щастливо разминаване с явната опасност младият войвода си плюва на петите и благодарение на своето челичено здраве и жилава снага успява да се добере до Гюмюрджина, където стъпва на родна земя и свободно си поема въздух.

[1] Тержуманин — преводач ↑

ОСМАН АГА ТОЧИ ЗЪБИ НА ПЕТКО, НО ПОЛУЧАВА УДАР В ЗЪБИТЕ. ТАЙНОТО ОРЪЖИЕ НА ХАЙДУТИНА

От 6 януари 1863 година, когато Петковата чета била пленена, до края на септември, когато след най-различни изпитни той единствен от деветимата свои другари успява да се откопчи от лапите на турската власт, минават около десет месеца. Десет месеца във вериги и в пранги които запознават младия войвода съвсем отблизо с турската полицейска машинария, с човешката подлост и двуличие. След тези затворнически десет месеца, загубил първите си другари, положението на Петко изглежда безнадеждно, но в действителност не е така. Той няма другари, оръжие и дрехи, но има многобройни съчувственици. Има едно войводско име, превърнало се в знаме и надежда на всички потиснати, което събира около него нова дружина.

Есента и зимата на 1864 година минават в събиране на хора, въоръжаване, в дирене на сигурни ятаци и разузнаване, а щом през пролетта се появява шума, новата Петкова чета излиза в балкана и започва хайдушката си работа. Разбира се, потерите също не спят и между тях и четата се завързват едно след друго кървави сражения: на 10 юни при старата Момчилова крепост Буругьол, Ксантийско, девет дена по-късно — в планината Саръкая, Маронийско, Петко войвода дава отпор на своите преследвачи и не само ги отблъсква, но ги и преследва.

Тези несполуки или — направо казано — поражения на потерите вбесяват турските големци и особено един от тях — прочутия бинбаши Осман ага, кърагасъ в Одрин, човека, който отрязва главата на Ангел войвода, заби я на кол и получи заради това геройство своя бинбашийски чин. Този човек заявява на пашата в Одрин, че той ще види сметката на новия войвода Петко само за неделЯ-две и в изпълнение на бабайтската си дума тръгва с една голяма и добре въоръжена потеря да преследва новата си жертва.

Дългогодишният опит в преследване на хайдути е научил бинбаши Османага да бъде предвидлив и предпазлив. Тръгнал веднъж по дирите на Петка, той през където и да мине, когото и да срещне — задържа го, успява по този начин да запази в тайна своя поход и неусетно да се доближи до хайдушката дружина, която на 14 август се намира на левия бряг на Марица, под една дебела горска сянка в местността Куртбуджак. По този начин хайдутите били неусетно заградени и Османага вече предвкушал една лесна победа и едно славно завръщане в Одрин, когато първите пушки пропукали и се завързала неравна битка.

Битката била наистина неравна: срещу всеки Петков човек имало двадесет жандарми, срещу всяка хайдушка пушка гърмели двадесет заптийски, но жандармите били зашеметени от буйната стремителност на Петковите хайдути и слисани от необикновената смелост на техния войвода, който с кървав ятаган тичал пред своите момчета, поразявайки по пътя всичко живо. Пред тоя светкавичен напор от „бабаитлъка“ на Осман ага не остава нито следа и ние го виждаме да се предава с цялото си въоръжение, а след това, разтреперан, уплашен и смирен, да моли Петко за милост. Войводата знае кой е Осман ага, какви са неговите кървави злосторства и желае да го накаже, ала не със смърт, а с позор и всеобщо презрение. Ето защо, след като няколко пъти натопява в реката бабаитина и отново го изважда, кара го да целува под опашката конете при всеобщия кикот на развеселените хайдути, остригва левия мустак и дясната му вежда и заедно с другите пленници го пуца да си ходи „по живо, по здраво“, откъдето е дошъл. Шегата е грубичка, но главорезът Осман ага напълно я заслужава заедно с всичките нейни последствия. Прочутият, славният, влиятелният бинбаши Осман ага изведнъж пада от върховете на своята слава, за да се търкулне в бездната на най-жестокото презрение. Никой турчин не може да му прости, че той е искал милост от хайдутина и е целувал под опашката неговия кон, затова откъдето и да мине Осман ага, хората го срещат с ледено презрение и унищожително мълчание. Излъганият в своите надежди одрински паша също не прощава на своя любимец, изправя го на съд и го праща в затвора — докрай унижен и обезчестен, затаил в душата си неутолима злоба и желание за мъст. Съдбата или — още по-добре — случайността, която обича понякога чудните игри, наистина ще даде възможност на Осман ага да срещне

Петка още веднъж, но за тая неосъществена още среща и за нейните последици ще разкажем по-нататък.

Победата над Осман ага и следващите две кръвопролития сражения с турските потери в планините Карлък и Шапкъна, Гюмюрджигаско, още повече прославят Петко, а потерите вече истински започват да се боят от този едър като хала и подвижен като котка млад войвода, който стреля много точно и размахва сабята необикновено сръчно. На това отгоре той проявява рядка съобразителност и хитрост. Четата му може веднага да изчезне, ако се види в опасност, защото Петко навсякъде е скрил запасни дрехи за своите момчета и всяка минута може да ги преобрази на овчари или въглищари, на чифчии или рибари и да ги пръсне по селата при своите ятаци, за колкото си време иска. Освен това, след като е бил няколко пъти предаден от шпиони, той разбира необикновената сила на разузнаването и създава по къшлите, градовете и селата широка мрежа от свои съгледвачи, които следят за движението на турските потери и донасят на войводата за тяхното число, въоръжение и намерения. Това дава възможност на Петко да напада от засада и разбива, или пък, когато се налага овреме да се оттегля и спасява. Неведнъж тези съгледвачи придружават потерите като „помагачи“ или „водачи“, без никому наум да идва, че това са Петкови съгледвачи и ятаци.

Силна опора имал Петко и в местното българско и гръцко население, което виждало в негово лице своя защитник против бейските произволи и зулумства. Това, че Петко говорел отлично гръцки, давало възможност на гърците да го причисляват към своята народност и дори погърчили неговото бащино име от Кирко — на Киржк. Благоразумният Петко дипломатично премълчавал тези опити на гърците да си го присвоят, стига да помагат на дружината и дори започнал сам да се именува „Киряков“ вместо „Кирков“, за да хвърли мост между себе си и тях.

За да стане Петко всеобщ любимец и герой не само на българи и гърци, но и на всички бедни турци и помаци, много допринесло неговото пословично благородство и необикновена доброта. За тези рицарски качества на войводата говори следната случка в село Ташлък, Марониско. Там живял някакъв си турчин Селим Ходжа, известен със своето богатство и с трите си хубави дъщери. За издръжка на своята хайдушка чета Петко войвода имал обичай да взима хайдушки данък

тъкмо от такива богаташи, затова един ден, когато Селим Ходжа се завръща от следобедната си молитва в джамията — в къщи, Петко загражда с момчетата си Ходжовия дом. Самият той заедно с няколко души влиза при изненадания и до смърт изплашен Селим Ходжа, който смятал, че нападът на хайдушката чета ще има за последствие обезчестяването на дъщерите му, което било в обикновената практика на обикновените разбойници. Петко забелязал ужасния страх, който разлюлявал Селим Ходжа, и като разбрал каква е работата, казал му да прибере дъщерите си в съседната одая, а след това да донесе лирите, които има. Възрадвамият Селим Ходжа побързал да изпълни нареждането на войводата, скоро се върнал и тръснал в средата на одаята един вързоп с 2160 лири.

— Халал да ти са — рекъл той. — Вземи ги!

Войводата спокойно отброил 500 лири от купчината, а останалите побутнал към Селим Ходжа, да си ги вземе, като обяснил, че петстотин лири са достатъчни за издръжката на дружината. Слисаният турчин не вярвал на очите си и дълго не смеел да посегне към купчината злато, което неочаквано се връщало към него, а като се уверил, че войводата наистина не се шегува — спуснал се да целува ръката му, да го благославя и благодари. След това викнал на своите да приготвят за „пехливаните“ по едно хубаво кафе. Кафето било бързо приготвено и една от дъщерите на Ходжата го поднесла. При това мигновено появяване на девойката един от младите четници в дружината, някое си гърче Лука, намигнал на момичето. Забелязал това неблагоприличие, което нарушавало строгия морал на хайдушката му чета, войводата заповядал на Лука още в същата минута да свали хайдушкото оръжие от себе си и незабавно да напусне четата. Тази постъпка на войводата така покъртила Селим Ходжа, че до края на живота си той останал между най-верните Петкови приятели и почитатели.

Веднъж — след като няколко дена скитали Петковите хора гладни из балкана чули звънци и се отправили към тях, за да потърсят нещо за ядене. Смрачило се, когато четниците наближили едно стадо, което пасяло някакво си помаче.

Хайдутите навикали козарчето и го накарали да им свари качамак, а след това да им заколи един козел, за да приготвят печено, месо на жар. Козите, както се разбрало, били „сбирщина“ от по три,

четири, пет на няколко души селяни от съседното село Узундере, Гюмюрджинско. За да не заколи козарчето козела на някой си сиромас, Петко му заповядал да хване от своите козли и го заплашил, че ако излъже, ще го убият. Козарчето изпълнило хайдушката заповед. След като яли каквото яли, хайдутите разсекли останалото печено, бутнали го в торбите и тръгнали да си вървят.

— Колко ти струва козелът? — попитал войводата и започнал да развързва кожената си кесия.

— Нищо! — отговорило козарчето. — Нека да е армаган!

— Като е тъй, ето пък от мене тоя армаган! — казал Петко и в ръката на момчето звъннали пет-шест лири, колкото за пет козли.

— Баща ти какво работи? — попитал войводата, като забелязал дрипавото ямурлуче на помачето.

— Бубайко ми е на нивата. Оре с нашата и комшийската крава!

Петко войвода се позамислил, а след това бръкнал отново в кесията, извадил още пет лири и ги пуснал в ръката на момчето.

— Дай му — рекъл — тия пари да си купи два вола, да се не мъчи с комшийската крава!

Както по-сетне ние ще имаме случай да се убедим, тези помощи не са били рядка случайност, а практика в живота на хайдушката дружина и се давали на всички бедни независимо от тяхната вяра и народност. В това отношение Петко е комай единственият български хайдутин, надживял религиозните и народностни различия, затова стърчи, кажи-речи, сам в тая кървава епоха — един своеобразен рицар на своето време, посветил всичките си сили в защита на бедните, които му се отплащат с обич. Това е всъщност тайното, всесилното оръжие на Петко войвода, което му дава възможност да се движи в планината и полето като у дома си и да се спасява от всякакви опасности.

ЮНКЕР В АТИНА. ВЪСТАНИК В КРИТ. КАПАНЪТ НА Д-Р ДИМИТРИС. ПЪРВОТО МОРСКО ПРИКЛЮЧЕНИЕ НА ПЕТКО. И ОТНОВО В РОДНИТЕ ГОРИ

След битката със злополучния Осма н Петковата дружина на два пъти захваща бой с турците в околностите на Гюмюрджина — на 30 август и на 28 септември — и в двете битки войводата се покрива с нова слава. Междувременно тая му слава отколе е прескочила границите на Гелиболоюия санджак и е стигнала в Атина, където се намира гръцкият революционен комитет за повдигане на Критското въстание. Ръководителите на комитета разбират каква печалба ще бъде за тях, ако привлекат за делото на гръцката освободителна борба смелия българин, и го поканват да отиде в Атина, за да следва там военното училище.

Тази покана се харесва на младия войвода. Това, че славата му е проникнала до Атина и там му възлагат своите надежди, не може да не действа върху неговото честолюбие. От друга страна, старото му желание да учи може да се изпълни по този начин без никакви усилия. Това са истинските причини да изостави Петко родния си край и хайдутлука и: да замине за Атина.

През есента на 1864 година Петко войвода пристига в Атина и става слушател във Военното училище. През юли 1865 година революционният комитет за подготовка на Критското въстание, като сметнал, че Петко достатъчно се е наслушал на военните уроци, решава да го използва за една специална мисия в Македония. Мисията се състоя в това: да се обходят македонските краища и да се организира едно въстание, което би отвлякло вниманието на турците от предстоящото Критско въстание.

Петко наистина заминава за Македония и в продължение на два и половина месеца броди от село на село, от град на град, за да се

върне изморен, отегчен и мразен. Революционният барут на македонците ще се възпламени едва след 20– 30 години. По това време, когато Петко броди из Македония, огниво, което ще подпали този барут, е още мокро от неизплаканите сълзи и всичките усилия на Петко да го изсуши със силни и горещи думи са напразни, защото всяко нещо, както хиляди пъти е потвърдила нашата учителка — историята, идва със своето време.

След завръщането си от несполучливата си мисия в Македония Петко решава да „зарече гръцките ласкателства“, както самият той се изразява в своите спомени, и да замине при Гарибалди в Италия. Трябва да се каже, че звездата на този легендарен патриот и мъж свети по това време в пълния си блясък и привлича много поклонници на неговата слава от всички краища на света. Гарибалди не е само едно прославно име, но това име е по онова време символ на свободата и всеки, който ѝ служи и желае да се жертвува за нея, смята, че трябва да отиде при Гарибалди, да види Гарибалди, да говори с Гарибалди, да научи от Гарибалди тайната на революционния успех. Петко заминава, среща се с Гарибалди, който го задържа при себе си и за известно време младият български войвода е постоянен гост на прочутия революционер. От него нашият Петко Кирков или „Кирияков“, както се подписва той по същото време, научава много неща за революционната стратегия и тактика и за хайдушкия морал. Между другото под влиянието на Гарибалди той изживява в себе си илюзиите на старото хайдутство като изолиран бунт, свързан само с личното отмъщение, и си поставя високата цел — освобождаването на своя поробен народ.

Петковото гостуване у Гарибалди не минава само в поучения и голи приказки, а се увенчава и с дела. С помощта на всесилния италианец се сформира една дружина от 220 души италиански патриоти, която под началството на един от сподвижниците на Гарибалди — Фридрих и Петко заминава през Атина за Крит, където през 1866 г. пролетта избухва противотурското Критско въстание. Увеличена, в Атина още с около 70 души доброволци, Гарибалдиевата дружина минава под командата на Коронел, а Петко получава един по-малък самостоятелен отряд в планината Щили. — доверие, което младият предводител напълно оправдава в ожесточените сражения с турците. Битките следват една след друга: на 30 март, — на 6 май, на 20 май, на 10 юни, на 1 август — все кръвопролития, с един противник

многочислен, храбър и отлично въоръжен, затова успехите, които печели Петко в тези битки, прославят неговото име като на един от най-безстрашните борци и му спечелват прозвището „Капитан“.

За съжаление историята на Критското въстание е свързана не само с победи и геройства, но и с големи раздори между ръководителите за властта, което отслабва въстанието, и през 1868 година започват преговори за примирие. Според условията на това примирие, което се подписва от Коронел, въстаниците трябва да минат обезоръжени между две редици турски войници като един вид „евалла“, самопризнание за превъзходството на турската сила. Всички се подчиняват на примирието, единствен българинът Капитан Петко, както ще се нарича той отсега нататък, отказва да изпълни това унижително условие и заедно с 18 души въстаници заминава с един кораб за Александрия.

Два месеца празно скитане из кафенетата и пазарищата на шумния египетски град са достатъчни за младия капитан да разбере, че неговото място не е в този разпаден от жежкото слънце и развонял се на банани източен град и той решава да замине за Марсилия. Какво е смятал да прави там нашият хайдутин и като какъв му се е сторил този френски град, нямаме за съжаление никакви данни. Едно е само известно, че след шестмесечен престой в Марсилия Петко се качва на една гемия и се завръща пак в Атина, отракан, понаучил френски и отегчен до смърт от дългата насилствена почивка. По време на тази почивка той е премислил много неща и е скроил какво да прави, тъй че още със завръщането си в Атина през пролетта на 1869 година започва да издирва бивши участници от Критското въстание и да събира около себе си по-юначните българи, за да сформира една дружина, но не вече хайдушка, а въстаническа, която ще върви да се бие за освобождението на Гракия.

За да събере повече хора, на 10 март Капитан Петко отправя едно печатно възвание към българите в Атина и към „всички, които желаят да помогнат .на потиснатите християни в Турско“, да се запишат в неговия бунтовнически отряд. Възванието не остава в тайна от турското правителство, което изпраща дипломатическа нота до гръцкото правителство да обезвреди вироглавия капитан. „Но гръцкото правителство си дава вид, че нищо не знае за бунтовните приготовления на Петко. Поведението на гръцкото правителство е

благосклонно и след като турците се убеждават напълно в това, те решават сами да обезвредят опасния за тях войвода. С тая задача се заема един от чиновниците на турското консулство в Атина — гръцкият лекар доктор Димитрис. Планът на доктора е прост: да се запознае с Петко и след като заслужи неговото доверие, да го привлече и арестува в турското консулство.

Петко въпреки многобройните си патила е запазил своята доверчивост. Затова, когато доктор Димитрис се запознава с него и му заявява, че е готов да го следва като лекар на бунтовната дружина, той напълно му се доверява. (Ще имаме случай и по-нататък да се сблъскаме с тая странна доверчивост на Петко, която стоварва на главата му страшни беди.)

Новото приятелство започва. Гъркът е умен и допада на Петко със сладкия си език и добрите си обноски. Срещат се по тайни места, пият кафе, кроят планове на бъдещия бунт и от време на време заедно се и забавляват. Един априлски ден Петко получава покана от своя сърдечен приятел — доктора — да отиде вечерта на представлението на някакъв си френски театър в Атина. След това доктор Димитрис поканва Петко да отидат в дома му, който бил „съвсем наблизо“, и да си до приказва т хубавия лаф на чашка „татлъ кафе“. Петко охотно се съгласява, тръгва с Димитрис и влиза в турското консулство, където всички са били предупредени да се не мяркат, докато жертвата не се хубаво намести в капана. Няколко минути само оставали на доктора да изпълни дръзкия си план, но в тия няколко минути нашият хайдутин съобразил, че къщата е някак много празна, и се досетил за готвената клопка. Запазил самообладание, почакал, докато влезнали в една от стаите, а щом се намерили вътре насаме с доктора, гостът с невероятна бързина бръкнал в пояса, измъкнал револвера и го насочил в гърдите на шпионина.

— Или ще ме изведеш оттук, или си мъртъв! — тихо прошепнал той на доктора.

Димитрис разбрал, че наистина за него ще стане зле, ако не изведе „госта“, и покорно тръгнал към изхода — разтреперан и побледнял от страх.

На другия ден Петко се явява пред гръцкия министър Димитрис Вулгарис да го пита ще му попречи ли гръцкото правителство, ако той открито събере дружина и нахлуе в Турция. Вулгарис му обяснил, че

макар той и правителството да му съчувствуват, това ще им създаде много излишни неприятности, за това по е добре, ако Петко ще нахлува — да го направи тайно и без тяхното знание.

След тоя разговор с Вулгарис на Петка друго не останало, освен наистина да се отпрати за родните си предели, па там — каквото сабя покаже.

Осемдесет и двамата души — македонски и тракийски българи — се съгласяват да влезнат в бунтовната дружина на Петка и на 12 май 1869 година всички те се събират в една взета под наем гръцка гемия с намерението да се доберат до някое турско скеле (пристанище) на беломорския бряг и да нахлуят оттам в родната на Петко Тракия.

Гемията се отправя на път при хубаво време, но когато тя се озовава в открито море, появява се неочаквана буря и морският ураганен клокот на разбушувалите се вълни направил от прогнилото корабче една безпомощна тресчица, която вятърът своеволно гонил и подмятал, докато я изтласкал към югозападния бряг на остров Митил¹:1. На моряците светнали очите в надежда, че на тоя неочаквано появил се пред очите им бряг те ще могат да хвърлят спасителна котва, но когато наближили към брега, те с ужас видели зъберите на някакво си укрепление и разбрали, че са пред турската постова крепост „Gur“ на остров Мптилин. Първото желание на бунтовниците било да се върнат назад в морето, но проклетият вятър не стихвал, а разбунтувалото се море представлявало опасност не по малка от турската крепост. От друга страна, припасите били на привършване и зловещият призрак на глада вече се разхождал из корабната палуба — близък и страшен. В тази решителна и страшна минута Капитан Петко войвода, както ще се нарича той отсега нататък, дава една невероятна заповед:

— Спусни котва!

Всички около Петко се споглеждат. Чуват се възклицания и дори недоволно ръмжене, но под строгия и спокоен поглед на войводата хората му се смиряват; в очакване на онова, което ще се случи по-нататък. Гемиджията започва да спуща котва, а през това време Петко изчезва в своята каюта и оттам след малко се появява един облечен в бляскава униформа военен турски паша, снажен и висок. Първата заповед на пашата е всички да се облекат в низамски униформи. Цяло щастие за дружината е, че техният войвода на тръгване от Атина е

съобразил да набави не само своята пашовска униформа, но и стотина други — войнишки, — за да може безопасно да дебаркира на беломорския бряг. Ето че тези униформи дават възможност, на дръзкия бунтовник да приведе в действие един невероятно рискован и опасен план. Няколко минути само са потребни и палубата на гемията се задръства от турски войници (нефери).

— Да се спусне лодка! — командува младият паша.

Когато лодката е във водата, пашата сядва в нея, а десет чифта ръце се улавят за веслата и каякът полетява към брега. Междувременно на кораба вече се развява турското военно знаме, развява се и на лодката, която плува към брега, а гемиджията е съобщил на Петко името на предприемача, който снабдява гарнизона с продукти, също така името на гарнизонния командир.

Щом какъвто се установява на брега, пашата, придружен от неферите, слиза и подир малко светкавичен слух минава из малката крепост Сир пристигнал е на острова цариградски паша, за да ревизира крепостта. Военният доставчик Хавузаа изтръпва при научаването на тази вест, защото подозира, че пристигането на високия ревизор ще да е във връзка с неговите тъмни сделки с коменданта на крепостта. Ето защо първата му работа е да препрати новината на коменданта, след това бързо облича най-парадното си облекло и отива да посрещне госта.

По заповед на коменданта цялата крепост е вдигната на крак: метат се дворове, кундури се лъскат, нови униформи се обличат, в кухнята се изсипва постната чорба и в казаните се слагат мръвки без кантар... Изобщо гарнизонът трескаво се приготвя за внезапния преглед, докато самият комендант марширува към брега, за да присъедини своите поздрави към поздравите на дипломатичния Хавузаа. Двамата военни стълбове на крепостта Сир са очаквали да срещнат някой от старите брадати паши и са приятно изненадани, че той е млад, а ще каже и зелен (неопитен). Още повече се радват те, когато научават от пашата, че той се отбива тука пътьом и бързо, защото много важни и неотложни работи го чакат във връзка с поверената му тайна мисия за проверка на морските гарнизони. Пристъпва се незабавно към прегледа на крепостта. В казармите младият паша обръща вниманието на миралая комендант върху отколе немазаните, опръскани с кръвта на дървениците стени. При прегледа

на войската той прави мъмрене на някои неизправни в униформата солдати — не са успели да зашият скъсаните си копчета. При топовете пашата отсипва от барута на едно гюлле и опитва с подпален прахан дали вече не е овлажнял. Барутът пламва, пашата е доволен, с весела усмивка той поздравява стария миралай, комендант на крепостта, за отлична военна готовност на поверената му артилерия и обещава да докладва за него на високото началство в Стамбул.

Миралаят използва благоприятния момент да се оплаче на пашата, че той седи в тоя сбутан гарнизон ето вече петнайсет години. През това време неговите връстници са станали паши, а той кисне тука и никой се не сеща нито да го повиши, нито да го премести. Младият паша внимателно изслушва оплакването на коменданта, записва си нещо в тефтерчето и обещава, че първата му работа, като стигне в Стамбул, то е да напише доклада за неговото преместване и повишаване. След тези думи на ревизора комендантът вече не знае къде да го сложи от радост и внимание. Закуската, на която го поканва, е отрупал с печени кокошки, пилафи и всякакви видове риби. На това отгоре пашата е така сладкодумен, че времето минава съвсем неусетно и приятно както за домакините, тъй и за високия гост, а когато той отваря двойните капаци на златния си часовник, вижда колко е часът и решава да си върви — те наистина съжаляват, че посещението на генерала е завършило толкова скоро.

Малко преди да настъпи сбогуването, ревизорът се досеща, че на неговата гемия хранителните припаси са май на свършване и моли коменданта да сложат в лодката му за „зор заман“ някаква храна. Един знак е достатъчен и услужливият Хафузаа струпва в лодката на пашата купища храни, тъй че когато влизат в нея и гребците, ръбовете ѝ остават само на три пръста от водата. Комендантът моли за позволение да съпроводи dragия гостенин до гемията, но под предлог, че много бърза, пашата успява да отклони любезното предложение на стария войник и претоварената с хора и провизии лодка се отправя най-сетне към застаналата в залива гемия. Гребците гребат с всичка сила. Най-сетне те са при гемията. Качват се, но в същото време топове н гръм разтърсва въздуха и бяло облаче дим се появява над крепостта. Първата мисъл на бунтовниците е, че измамата е разкрита и крепостната артилерия стреля в гемията, но след първия следва втори, трети... пети, шести гърмеж — шест топовни салюта, — последен

поздрав към симпатичния стамбулски паша от гарнизона на военната крепост Сир.

Така благодарение на съвършеното себевладение на Петка, на неговата изумителна досетливост, смелост и отличното знаене на турския език той извежда от опасното морско приключение бунтовната дружина и подсигурен с достатъчно храна, продължава своето пътуване към Тракия. Три дни след „ревизията“ на Сир, на 3 юни 1869 година гемията хвърля котва на пристанището Енос, до устието на река Марица, и бунтовниците, преоблечени като нефери, слизат на родния беломорски бряг. Родопските възвишения са вече близо — загърнати в кожуха на буйната пролетна зеленина, и гората — старата хайдушка млнка — скоро приютява в своите сенчести пазви двегодишния изгнанник заедно с неговата бунтовна дружина.

Третото появяване на Петка в родопските гори било истински Великден за бедните овчари и чифчии по селата и турските чифлици. Отсъствието на Петка дало свобода на разните кѐрагалари, голтаци-юзбашии, интизапчин, бекчии и бегликчии, чифликчии, подкупени чиновници и бабаити разбойници да си разиграват коня, да грабят, да бият и безчестят. Ето защо вестта, че Петко отново е развял хайдушкия байрак, ги накарала доста да се позагрижат и замислят. Сепнали се от завръщането на „едепсизина“ също така и каймакамите, бюлюкбашиите, пашите, та перата на писарите заскрибуцали, за да напишат тайни заповеди за неговото преследване и хващане. Протогери и кехаи по селата се развикали да разгласяват, че който сваля главата на върлия хайдутин, ще получи от пашата 5000 лири!

Задвижила се тежка полицейска машина, затропали по пътищата многобройни потери за преследването на Боюк Петка (Големия Петко), но и приятелите Петкови не спали: рибарите го хранели с риба, мандраджиите — с мляко и масло, а овчарите му давали за чеверме най-тлъстите си агнета.

Сраженията с турските потери започнали само двадесет дни след Петковото слизане при Енос и през цялото лято на 1869 година не стихнали. Пет пъти влизала дружината в бой с турската полицейска сила в околностите на Дедеагачката, Еноската и Кешанската кааза (околии), но винаги успявала, макар и с жертви и с рани, да отблъсне турските кѐрагалари и да стане пак невидима из родните планини.

Така минава кръвопролитната година 1869 и настъпва следващото хайдушко лято.

УРАВНЯВАНЕТО НА ЕДНА СТАРА ХАЙДУШКА СМЕТКА

Следващото лято е наистина хайдушко, а не бунтовно, както Петко си е мислил, защото хората в Тракия по това време още не са узрели — както и в Македония, така и на север от Родопите — за едно общо въстание. Въпреки това през пролетта на 1870 година тревогата от Петковото хайдутуване в планините обхваща не само каазалийските (околийските) власти, бейовете и каймаканите на Гелибол, Кешан, Дедеагач и Гюмюрджина, но и Вали паша в Одрин. То вълнува още и един стар Петков познайник и враг — разжалвалия кърагалар и бинбашия Осман ага, който през 1864 година на 14 август претърпя своето поражение от Петка и остана без една вежда и един мустак. Цели шест години злополучният Осман ближе дълбоката си душевна рана, скърца със зъби и чака деня на своето отмъщение. И ето че през 1870 година, още пролетта не пукнала, Осман ага се явява при Вали паша и го моли да му се даде възможност отново да преследва Петка, като се врича на пашата, че този път — жив или мъртъв — хайдутинът ще падне в ръцете му. Обещанията на Осман ага са толкова убедителни, че пашата се съгласява и така Осман се вижда отново предводител на една въоръжена до зъби, силна потеря, съставена от най-известни бабаити.

Първата работа на Осман ага е да обяви отново между населението фантастичната награда от 5000 лири на този, който ще търкулне в краката му главата на Петка. Сумата е огромна и както ще видим по-сетне, не едного тя съблазнява, но жадните за тая награда знаят кой е Петко и обявлението — речи-кажи — не свършва никаква работа. Вече няма как — Осман ага решава да приложи силата. Като на бивш разбойник и дългогодишен кърагалар, предводител на потери, на него му е ясно, че хайдутите не орат, нито жънат, а трябва да ядат по три пъти на ден. С други думи, че хайдутите без ятаци не могат да съществуват. И като не може или се бои да се удари „фронтално“ със самия хайдутин, храбрият Осман решава да принуди ятаците му да го

предадат. Но кои са Петкови ятаци? Ако той ги знаеше — по-лесно от това да ги залови нямаше да има, но ятаците вършат работата си в дълбока тайна. Ето защо изобретателният къргалар решава да приложи тактиката на масовите изтезания, та покрай многото невинни белким попадне в ръцете му и някой ятак, който да му предаде едепсизина Боюк Петко.

И тръгва страшната Османова потеря от село на село. Спре ли в селото, неизтърсил още праха от чизмите си, Осман ага изпраща да му доведат селските старейшини и започват отначало разпитите, сетне — заплахите, заканите и най-сетне — жестоките измъчвания и побоища. „Де е Петко? Изкажете ми хайдутина! Къде се крие хайдутинът?“ — това са единствените въпроси, които задава Осман ага и по време на боя, и по време на кратките почивки. Битите не ги освобождават, а ги затварят, за да „помислят“. Откъдето минава озверелият Осман, селяните кански пропищяват. В което и село да влезе — влазя като че самата чума, но въпреки това във всяко село той чува все един и същи отговор: „Не знаем! Не знаем и не знаем! Де ще го знаем!“

Разбира се, че между битите не един и двама знаят къде е Петко и те известяват всичко на войводата, който следи издалече движението на Осман. Петко има желание да даде един кървав урок на своя преследвач, но предпазливият Осман този път се движи по такива „открити“ места, които никак не прилягат на хайдушката стратегия — стремително, внезапно нападение от неочаквана засада. А времето минава. Осман ага шета от село в село и разплаква дете в майка. На селяните силно им дотяга зверският натиск на побеснелия къргалар, а и на Петко му идва до гуша тая безплодна игра на криеница, затова решава да смаже своя противник не със сила, а с хитрост.

Веднъж Петко получава известие от своите тайни съгледвачи, че Осман ага на следния ден ще бъде в село Чаушкьой, на конак в къщата на някой си Георги Ватичев. Петко разполага дружината си на скришно място в околностите на това село, а самият той приближава до една колиба с превързан крак. Подпирайки се на тояга, той се явява на овчарчето, което се намира вътре в колибата, а овчарчето — виждало много пъти хайдутина по тези места — посрещнало го с радост и готовност да му услужи, с каквото трябва.

— Нищо ми не трябва — изпъшкар войводата, — желая да се предам. Ранен съм в крака, не мога да ходя, другарите ме изоставиха и

затова ще се предам! Върви в селото, намери Осман ага и му предай това писмо! Само едно ще гледаш, когато му дадеш писмото, да не е сам, а и устно ще му кажеш, че го чакам тука да се предам!

Овчарчето изтръпнало:

— Не се предавай, бате! — замолило се то. — Ще извикам баща ми да дойде и той ще ги излекува раната. Не се предавай!

— Ти направи каквото ти казах! — заповядал войводата. — А пък аз ще чакам тука, да ми донесеш хабера на Осман ага.

Волю-неволю тръгнало овчарчето да носи страшния хабер. Пристигнало то в селото и точно изпълнило заповедта на Петка: дало на Осман ага писмото, а той като безкнижен дал го на събралите се там селски старей да го прочетат и така Петковото предложение да се предаде станало известно не само на Осман ага и на неговите приближени, но и на всичките старей.

Отначало Осман ага не вярвал на ушите си, но писмото било в ръцете му, а пред очите му седяло момчето пратеник и повтаряло устно писаното в писмото. Една мисъл, че всичко туй може да е клопка, рязнала под лъжичката Осман ага и той подскочил с закървавени очи:

— Лъжеш, кучешки сине! — ревнол той към малкото овчарче. — Ей сегичка ще ти одера кожата, ако не кажеш истината!

— Това е истината, аго! — повторило момчето. — Ако не вярваш — ела, ще те заведе при него!

Да отиде „да види Петка“? — Тези думи накарали „безстрашния“ къргалар да дойде на себе си. При самото споменаване на Петка и на близката възможност да срещне тая страшна хала Осман ага изведнъж млъкнал, а след това бързо-бързо се прибрал в одаята си и повикал там своите чауши.

— Заградете къщата и да не давате пиле да припари! — заповядал им той.

— Няма ли да хващаме хайдутина?

— Аз ще размисля как по-хубаво да свършим тая работа, че да не стане сакатлък! — отговорил им Осман ага.

Мислил той до вечерта, мислил и през нощта, но все не успявал нищо да измисли. Тежка нощ била тая за Осман ага, чиято дебела глава не била никак свикнала на такива буйни мисли, каквито бушували у него тая вечер. На моменти той посягал към силяха, за да го препаше и да викне на бабаитите си да го следват към овчарската колиба, където

го очаквал раненият Петко, и си представлявал дори как ще го върже и заведе с тъпани и свирни в Одрин, но в следващия миг изтрезнявал от тоя сладък мираж и страхът от войводата отново смразявал кръвта му и го карал многократно да отива до вратата и да проверява дали е хубаво залостена. Цяла нощ траяла тази драматична борба между дълга и страха. Между желанието за тържество и опасението, че той отново ще целува конски задник и ще загуби този път не само една вежда и един мустак, може би — главата си.

На заранта, бледен и недоспал, Осман ага чул да се тропа на вратата му. Отворил я той и видял, че при него идват старейте заедно с много турци.

— Аманзаман, Осман ага! — замолили се те. — Тамам хайдутинът е решил да ви се предаде, вървете да го заловите, че да миряса тука селото.

Няколко пъти идвали селяните при Осман ага, няколко пъти го подсещали неговите чауши, че е време да действуват, но Осман ага не смеел да излезе от селото, нито да напусне къщата, в която се бил скрил, заварден от своите заптии.

Какво правел в Същото време Петко? Докато Осман ага се чудел в коя воденица да сипе недомляното си брашно, Петко войвода чакал в колибата. И трябва да кажем, че това чакане е една от най-рискованите и безстрашни постъпки в пълния му с кървави битки и премеждия живот. Представете си овчарската колиба край селото Чаушкьой, заобиколена от ниви и ливади, гола местност, осеяна със синори и редки храсталаци, където не човек, а лалугер не може да се скрие. След изпращането на хабера до Осман ага, той седи в колибата и чака. Вярно, като тънък психолог и познавач на бабаитската Османова душа, той залага на това, че Осман ще се уплаши и няма да дойде да го лови. Ами ако все пак агата се претраши и дойде? — Верните другари са далече, той е сам, а да се махне от колибата не бива, защото слага на топа в устата нещастното овчарче, което занася писмото на Осман. Турците трябва да се уверят, че той е бил там. Ако рекат да проверят... Ето защо Петко войвода остава до късна вечер на това проклето място и напразно чака появяването на Осман ага.

На другия ден Вали паша, вече предизвестен за позорното поведение на неговия кърагалар, е бесен от яд и Осман ага отново влиза в затвора, този път завинаги опозорен.

Така приключи уреждането на личната сметка между двамата стари врагове — Петко и Осман, — без пушка да пукне благодарение голямата смелост на войводата и тънката изобретателност на неговия ум.

НОВИ ОБЛАЦИ ПО ХАЙДУШКОТО НЕБЕ. КЪДЕ ПАДА ГРЪМОТЕВИЦАТА и КОГО УБИВА?

Случаят с Осман ага всява страх сред кърагаларите-преследвачи на Петко войвода и за известно време потерите оставят на мира родопския горски цар. Така поне говорят многобройните Петкови съгледници и войводата няма причини да не им вярва. Две кървави схватки — едната в края на месец април, а втората на 25 юни — са единствените битки през цялата първа половина на годината 1870-а, след което започва едно необикновено затишие от близо четири месеца. „Необикновено“, защото потери има, но не преследват Петка. Кърагалари има, но се правят на глухи и слепи. Петко и дружината му си обясняват затишието с това, че кърагаларите са много наплашени от него, та си позволяват няколко месеца да останат подред в околностите на Кешан, където една нова дружба започва и все повече привлича двадесет и шестгодишния Капитан Петко войвода. Това е дружбата му със Сидерис, баш кехаята на големия богаташ и чифликчия Хакъ бей. Този цинцарин Сидерис е нещо недоволен от своя господар — известен из цяло Кешанско като коравосърдечен и фанатик — и обиква Петка като собствен брат. Дава му каквото иска, помага му, с каквото може, известява го навреме за всичко онова, което се върши, говори и замисля против него.

Дружбата между двамата мъже става още по-тясна, когато Сидерис предложил да се „хванат аратлици“, т. е. побратими. Рязали си пръстите и всеки вкусил от кръвта на другия в знак на вечна вяност и задължение да си помагат един на друг. След предателството на доктор Димитрис Петко бил силно недоверчив, много предпазлив и затова на няколко пъти подлагал своя верен побратим на изпитания, за да види дали му е верен или търси неговото приятелство с някаква друга цел, но Сидерис винаги издържал с чест на тези Петкови проверки, а новините, които му донасял, винаги се оказвали верни.

Така малко по малко Петко войвода се уверил, че кехаята на Хакъ бей е негов истински приятел и побратим, на когото може винаги

да се обляга. И той се облягал неведнъж: щом потрябвали нови цървули за дружината — Сидерис им давал да заколят някой от бейските волове и работата се оправяла. И не можело нищичко да се познае, защото беят имал в чифлика си 4000 крави и говеда! Щом пък се свършвал хлябът, Сидерис бързо намирал и на това колая, защото из бейските къшли лежали 25 000 овце и е било мъчно да се познае кои от тези овце изяждат вълците и кои — хайдутите. На това отгоре Сидерис бил човек със сладко чейне — хубаво говорел, умно се смеел — и да се дружи с него било много приятно за войводата. В своите разговори двамата побратими неведнъж обсъждали планове за хващането на бея или на неговия син, за да го принудят по-добре да се отнася с многобройните си овчари и аргати. Сидерис сам предложил това, но Петко намирал, че хващането на един толкова влиятелен бей, какъвто е Хакъ бей, ще има лоши последици за населението и затова се въздържал от осъществяването на този план.

Така вървели работите между двамата аратлици чак до есента на 1870 година, когато войводата получил веднъж таен хабер от своя побратим бързо да отиде при него още същата вечер, и то сам, за да му каже една важна за него новина. Петко току-що се канел да разположи дружината си за зимуване, като разпрати хората си по селата, но като приел известието на Сидерис, изоставил работата, взел двама от своите другари и незабавно се отправил на път за къшлата на своя приятел, разположена на два часа път от бейския чифлик. В едно близко българско село войводата оставил хората си в дома на един от верните свои ятаци и сам се отправил за къшлата, където Сидерис го чакал с важната за него новина. Това, че Сидерис го извикал сам, с нищо не усъмнило Петка, защото той неведнъж ходил и дори предпочитал да отиде сам, защото в такива случаи Сидерис се отпуснал много, черпели се двамата с греяна ракия и в сладки приказки Петко научавал всички новини.

Деветнадесети октомври е този ден, по-право — тази вечер, когато Петко в усилен марш пътува за къшлата на Сидерис. И понеже не вървял по правите пътеки, а по кривите хайдушки, стигнал на определеното място към четири часа по турски през нощта на 20 октомври.

Петко заварил Сидерис в къшлата. Както обикновено той много се зарадвал на своя побратим, здрависал го, поканил го да седне, а

самият той се разшетал и донесъл едно павурче с ракия да го почерпи, та по-бързо да го отмори. Заедно с това двамата аратлици започнали да разговарят пред големия и хубав огън, който осветявал цялата къшла. Не минали обаче десетина минути, и Сидерис току изведнъж се пипнал за корема и се присвил. Лицето му изведнъж се изкривило от болка и той почнал да охка и се гърчи.

— Какво ти стана бе, Сидерис? — запитал го Петко.

— Свива ме коремът! — рекъл Сидерис и продължавал да охка и се гърчи.

Като си помислил, че аратликът му вероятно е настинал, Петко веднага рипнал, намерил къде е джезвето, сипал в него ракия от павурчето и го сложил на огъня да направи „греяна ракия“, която се употребявала в такива случаи за лек. Докато се навеждал той да закрепи джезвето на огъня, изведнъж нещо тежко се метнало върху него изотзад и войводата усетил как две ръце го хващат за гушата с намерение да го задушат. Заедно с това слисаният Капитан усетил на врата си парещия лъх от дишането на Сидерис.

Само един миг бил достатъчен за войводата, за да съобрази, че той е предаден и е на косъм от смъртта, затова с неочаквана бързина успява като по-силен да отхвърли от гърба си коварния нападател и след мигновена борба Сидерис се намерил под коляното на хайдутина. Докато Петко да извади ножа, издайникът успява да извика три пъти: „Юруин гитим! Юруин гитим“ (Нападайте, отидох! Нападайте, отидох!), но в същото време Петковият нож се забива в гърдите му, виковете секват и облененият в собствената си кръв Сидерис се отпуска мъртъв. В същото време залп от 50–60 пушки изплюсчва в къшлата и куршумите разравят огъня.

Разбрал, че е заобиколен отвсякъде, вместо да изгуби дух и свят, Петко бързо угасява огъня, за да не се вижда отвън навътре, след това допипва своята пушка и стреля два пъти през вратата. В кратка пауза подир тия изстрели Петко успява да се огледа и съзира в един от ъглите на къшлата възправени до стената чували с ярина. Миг след това един от чувалите изхвърчава от вратата навън. Неизвестните, скрити в тъмнината обсадители, сметнали чувала за човек, го засипват с куршуми. Вторият, третият, четвъртият чувал ги сполетява същата участ. Петко хвърля, обсадителите стрелят, докато изхвърля навън всичките чували.

Все пак обсадата си е обсада, на това отгоре започва да се зазорява и всяка минута вероятността да се измъкне от капана намалява. Тогава идва щастливата мисъл на Петка да пропълзи между натръшканите пред къшлата чували, да нападне и да си пробие път със сабята. В следната минута той се вие по земята като змия, с пушка в едната си ръка, а с другата, влачейки със себе си два от най-големите чували. Меката ярина се оказва чудесна броня и войводата успява да пропълзи твърде надалеч, като спира от време на време и стреля ту напред, ту наляво и надясно. Дали обсадителите са сметнали в тъмнината, че търколените чували са пълзящи към тях хайдути, или са се уплашили от неочакваната съпротива — това не е известно, но когато Петко скача, за да си пробие път с ножа, той вижда пред себе си не пушечни дула, а гърбовете на бягащи черкези.

Така благодарение на своята необикновена сила и самообладание Петко войвода успява да се отърве от страшния капан, който му скроява Сидерис — както се узнава сетне, в съгласие с неговия господар Хакъ бей. И необикновеното затишие в преследването на Петка, и приятелството на Сидерис — всичко това било тънко премислено, за да приспи хайдутина, за да може той — кажи-речи — с отворени очи да влезе в пригответената клопка. Мъжете на цяло едно черкезко село, заселено във владенията на бейския чифлик, били събрани и въоръжени, за да направят нощната засада на къшлата, но Сидерис в желанието си да получи голямата награда, поискал сам да хване „едепсизина“ жив и само една малка разлика между неговата и физическата сила на хайдутина решила двубоя в полза на войводата.

Що се отнася до Хакъ бей, той имал повече основания да унищожи Петко. Първо на първо — неговите многобройни аргати от съседните български села, надявайки се на хайдушката закрила, се държали, според него, твърде вироглаво и не превивали вратовете си достатъчно ниско, както бил навикнал властният турчин. Освен това Хакъ бей разчитал, че със залавянето на Петка, който създавал големи грижи на вилаетските власти, той ще заслужи много предимства пред своите съседи и съперници. Не на последно място идвало нараненото бабаитско самолюбие и мохамеданският фанатизъм на бея от постоянните победи на хайдушкото оръжие. На това отгоре имало и едно лично предизвикателство: Петко заръчал на бея да му приготви четиридесет чифта цървули, тютюн, ракия и други неща и да му ги

прати в гората. Този е бил начинът Петко да предупреждава турците, за да не притискат много-много беззащитната рая и да превива тяхната воля. Хакъ бей не отказал да изпрати хайдушкия армаган, но забавил тази работа, докато скрои и тури в действие плановите за погубването на Петка чрез своя кехая.

Всичко това Петко войвода научава след неравната битка с черкезите в къшлата на Сидерис и в него закипява желанието да върне на Хакъ бей със същата мярка. Много от дружинниците канят Петка да не разпуска четата, а да отмъсти веднага, но Петко, вместо да се отдаде на своето и на дружината желание за мъст, решава търпеливо да изчака удобния момент, за да стовари страшния си удар, където и когато трябва.

Междувременно вестта за покушението срещу Петко бързо се разнесла из цяло Кешанско. За да обяснят своето срамно поражение, черкезите пуснали фантастичния слух, че Боюк Петка куршум не го лови, и тоя слух до края на Петковото хайдутуване се разправял като гола истина, въпреки че войводата имал върху тялото десетина и повече рани.

Населението, разбира се, ликувало, че „Петела“, както наричали още Петка, е разгонил кръвожадните черкези, а що се отнася до Хакъ бей — неочакваната несполука му причинила нови големи грижи и още по-големи страхове. Като познавал добре Петковия нрав, беят с пълно основание очаквал, че хайдутинът рано или късно ще му плати, и макар Петко никъде да не се чувал и виждал и всичко около чифлика да било тихо и спокойно — тъкмо в тая зловеща тишина турчинът очаквал гръмотевицата да го тресне и, разбира се, не се излъгал.

Гръмотевицата треснала по едно съвсем необикновено време — месец февруари на следващата 1871 година, когато нито гръмотевици гърмят, нито пък хайдутите ходят из балкана. Тази гръмотевица не ударила направо Хакъ бей, а черкезкото село, което дало мъжете за преследването на Петка. Хайдутите имали много сериозни основания да стоварят своя удар първо там, защото селяните от това село били заселени във владенията на Хакъ бей не за работа — за кърската работа на бея имало достатъчно аргати българи, черкезите били заселени като един вид постоянна въоръжена сила, която да е подръка на бея всеки миг за отбрана откъм хайдутите и сплашване на

недоволните аргати и овчари. Не случайно Хакъ бей се опрял на черкезката сила, за да се справи с Петка.

Докато за бея черкезите били опора и щит, за местното население те представлявали истинска напасть, защото не обичали да работят земята, за да се хранят, а живеели, току-речи, само от грабежи. Поединично или на групи те нападали къшли, кошари, мандри, отделни къщи по селата и дори цели села, грабвали каквото успявали да сварят и светкавично изчезвали на своите коне, както и светкавично се появявали. Нощните кражби на добитък били нещо обикновено: говеда, овце, коне — и вземали каквото и колкото им падне, а оплакванията на населението против тези нощни, а и дневни грабежи винаги оставали без последствие. Ето, с тая зловеща черкезка сила е трябвало да се справи Петко войвода, за да си отдъхнат селяните в околностите на чифлика и да се махне въоръжената подкрепа на Хакъ бей, преди да бъде стоварен прекият удар върху него. И Петко наистина се справил — неочаквано и както трябва. Една зимна февруарска утрин, докато ленивите черкези се излежавали в топлите кожени постелки, сламените покриви на двайсетина-трийсет от колибите им изведнъж запукали в пламък и дим, подпалени от невидима ръчица. Сънените черкези изхвъркнали от своите къщи и кой каквото сварил да вземе, фукнали да бягат навън от селото, но в същото време пропукали пушки и черкезите се видели стегнати в хайдушкия обръч. Настъпил страшен смут и суетня: едни се опитвали да стрелят, други да бягат, но все едно в коя посока се отправяли — срещали ги дулата на хайдушките пушки, спирали ги остриетата на хайдушките саби и ножове. А през това време пламъците на пожара обхващали все повече и повече колиби и пушеците замрачили помраченото и без това февруарско небе. Обезумели от страх коне препускали, изтървани от своите ездачи, подплашени от огъня говеда грозно ревели в оборите, кучета виели и деца пищели, а пушките не спирали да пукат, нагорещеното олово съскало във въздуха, за да направи картината още по-страшна.

Заповедта на войводата била: жените и децата да не се убиват, но мъжете да се унищожават безпощадно. И наистина, битката спряла едвам когато и последният мъж в черкезкото село бил убит. След това хайдутите влезнали в селото, дали огъня на неподпалените къщи, за да бъде то съвършено унищожено, а жените и децата пуснали свободно да

се махнат оттам със заповед: ако жаят своя и на децата си живот, никога да не се връщат на същото място.

Сто души хайдути участвували в тая „наказателна“ битка.

Петко заповядал на всички аргати от бейския чифлик да го напуснат и вече да не се вестяват там, ако не искат да си имат работа с него. След тая заповед вътре в няколко дни огромният чифлик с 200 чифта работни волове за оране, 4000 говеда, 4000 коня, 25000 овце, многобройни мандри и къшли напълно запустял, а самият бей, подплашен от хайдушкото отмъщение, махнал се от чифлика и заминал за Кешан.

В Кешан Хакъ бей имал достатъчно време да размисли. Отначало той очаквал, че след унищожаването на черкезкото село Коюшепе властите ще се разшават и ще хванат Петка. Наистина, те се разшавали, започнали гонитбата на върлия хайдутин не само с потери, но и с редовна войска. Около месец след опожаряването на черкезкото село Коюнтепе Петковата дружина се ударила със своите преследвачи в околностите на същото село, а на 18 юни — в околностите на съседното черкезко село Акходжа, без особени последици за едната и другата страна. Не тъй леко се разминала обаче битката на 12 август в гората Курудаг. Случило се така, че Петко бил заобиколен от многоброен башибозук и низами в тая уединена гора сред равното поле и в нея той цели 22 дни ожесточено и смело се бранил, докато на двадесет и втория ден все пак успял да се измъкне с цената само на един убит и една лека рана върху левия му крак, срещу 30 жандарми и един юзбашия, проснати на бойното поле.

ЕДИН СОФТА РАЗРУШАВА ПОСЛЕДНИТЕ НАДЕЖДИ НА ХАКЪ БЕЯ

След военната несполука в Курудаг (Суха гора) турските власти в Кешанско предприемат друга тактика: не да се преследва хайдутинът, а много по-лесното — народът, за да се принуди той сам да предаде Петко войвода в ръцете на властта. Тази тактика — известна от историята с Осман ага — има една хубава страна за кърагаларите, че е съвършено безопасна: вместо да гониш хайдутина из пущинаците и да се излагаш на опасността да те сгази тоя дявол, където не очакваш, хващаш беззащитните селяни, изтикваш ги в каушите, оставяш ги без вода и хляб, пребиваш ги от бой и хем пари хората подават, за да се отърват от сполетялата ги участ, хем — за да отърват собствената кожа — могат да предадат хайдутина.

Сметката е ясна и еносният каймакамин Тахир бей, който се наема да я изведе докрай, се прочува за късо време със своята непоколебима твърдост и жестокост. Сума свят задържа и затваря той в каушите под предлог, че са помагачи на разбойника, а до близките изпраща съобщения, че задържаните ще бъдат освободени, когато му изкажат къде е скривалището на Петка.

През есента на 1871 година числото на невинно арестуваните хора нараства необикновено много и положението им се влошава с всеки ден. Изтезанията продължават по цели нощи и виковете на нещастните жертви разтърсват подземията на затвора от ранна вечер до късна утрин. Някои от битите умират, на други здравето фалира, а тревогата на близките им все повече нараства. Тази тревога е не само тяхна, но и Петкова, защото става дума, истински бабаити. И ако въпреки това потерите непрекъснато търпят несполуки в преследването на Петко войвода и неговата бунтовна дружина, причината е все пак, че Петко с военната си дарба далече ги е превъзхождал.

Самият войвода не може да понася невинни да изкупват неговите „грехове“. Няколко пъти се опитва той да вразуми Тахир бей да спре

мъченията над задържаните, но твърдоглавият бей не иска и да знае. Заобиколен от многобройна стража, той се мисли за напълно сигурен и пет пари не дава за известията на войводата, че ако не престане с преследването на невинни — нищо няма да го спаси от гнева на хайдушката дружина. Напротив, за да покаже, че не се страхува от войводските заплахи, разпраща запии по селата и подлага на нечувани мъки нови хора.

Така вървят работите — все на криво и на лошо, когато една сутрин в началото на месец декември един софта похлопва на вратата в дома на еноския каймакамин Тахир бея. Кападжията (вратарят) на Тахир бея, който му отваря портата, не успява хубаво да разгледа лицето на благочестивия духовник, защото поради мрачното и студено време той е скрил в бялата си чалма и веждите си, и дори ушите. Духовникът иска по важна работа да се яви на бея. За такива високи гости вратите на бейската къща са винаги отворени и без особено колебание кападжият разтваря вратата, въвежда непознатия софта на двора и отива да доложи на своя господар. След малко се връща и съобщава на смирено чакащия духовен служител, че Тахир бей ще бъде честит да пие по едно татлъ кафе с ранния си гост.

Слугата съпровожда софтата до вратата на бейската одая, отваря му я и се връща да си гледа работата. Останали сами в одаята, непознатият софта, по-висок с две глави от бея, прави дълбоко темане и веднага съобщава, че идва да му предаде тайно и важно писмо от гелиболския първенец Халил бея. Заедно с наричането на тези думи едрият софта бръква под широката си дреха да извади „тайното писмо“, но вместо свитък в ръката му заблестява остър нож.

— Аз съм Петко войвода — убит си, ако мръднеш! — предупреждава необикновеният софта и с няколко думи обяснява на Тахир бея, че под дрехата си има достатъчно оръжие да избие цялото му семейство, ако се опита да вика.

Встреченият бей е така неочаквано изненадан и ужасен от близостта на стоящия пред него великан, че кое с думи, кое с шепот веднага обещава да му се покорява и мълчи. Споразумението е кратко. Първо: Тахир бей незабавно трябва да освободи всички задържани, заподозрени в помагачество на Петка българи и гърци. Второ: завинаги да се откаже да преследва невинни хора. И, трето — да не е посмял да предприеме нещо за неговото преследване сега, защото войводата е

взел всички мерки, ако това се случи — каймакамската къща да бъде превърната на пепел и прах.

Тахир бей приема безусловно всичко и подчертава даденото обещание с тържествена клетва в името на Мохамеда и аллаха. С дълбоко темане едрият софта напуска (бавно и нехайно гостоприемния каймакамски дом, за да изчезне подир малко в кривите улици на градчето Енос, необезпокояван от никого за нищо.

Още на другия ден всички задържани в Еноския казалийски затвор били веднага освободени и никога след това, докато Тахир бей бил каймакамин в Енос, косъм от главата не паднал нито на един невинен българин.

ПОТВЪРЖДАВА СЕ ОЩЕ ВЕДНЪЖ ПОГОВОРКАТА, ЧЕ „ПРЕКЛОНЕНА ГЛАВА САБЯ НЕ СЕЧЕ“

След приключението с еноския каймакамин Хак бей ясно разбрал, че във вилаета няма сила, която да надвие Петка и да спре неговото отмъщение. Щом проклетникът има куража да проникне в дома на каймакамина, то винаги може да се очаква да проникне и в неговата къща или дори в кафенето, където беят ходи по три пъти на ден да пие обичайното кафе. Няма ли да се случи някой ден така, че да се озоват коляно до коляно с хайдутина? Един до друг? Или да го заvari някоя вечер у дома му в собствената одая с нож в едната и с пищов в другата ръка?

Всичко това е напълно възможно и Хакъ бей го знае съвсем добре, затова неговият сън е сън на тръни, кафето не слади, а по улицата като ходи бърза и непрестанно се озърта. По три пъти става да провери залостени ли са пътните врати, а в същото време чифликът му все повече запустява, нивите раждат вместо жито бозалък, овчарите пасат овцете под охрана и стъпват на пръсти, а стадата с говеда и коне непрестанно се топят.

В такива черни мисли минава зимата и настъпва пролетта на 1872 година. Всичко се юрнало да оре, а беят не смее главата си да подаде от къщи, камо ли да отиде на чифлика. Тогава малко от малко узрява в него решението да поиска прошка и помирие с хайдутина, след като се уверява, че нито кърагаларите, нито каймакамите ще го спасят. Единственото му спасение остава — мир с Петка! Ето защо един ден бейят повикал при себе си „книжен човек“ и продиктувал следното писмо:

До господина Капитан Петко в Пустините (пущинаците)

Приключението, което стана миналата година през м. ТешриниЕвел в нашата колиба с черкезите, които ви бастисаха с цел да ви лишат от драгоценний ви живот, но бог е бил с вази и ви отърва и

още помогна за вашата силна вяра в бога, а онези, които нямат вяра в бога и бог прати вазе да ги накажете, както се наказаха и божията воля се изпълни.

Господине Петко,

Да не мислите, че аз ви го казвам от мене си за лицемерие. Не! Не! Това го казват хората публично, без разлика на вяра и народност, та затова се присъединявам към течението на публиката, затова ви моля да ми простите вината на моя син А ли бея, така и на мен, понеже както син ми, така и аз бехме измамени от властта да станем виновни за това грозно зрелище на човеческий род. И като имам предвид, че вие вече отмъстихте на виновните с божия воля, то аз на това основание

и горното ми убеждение, прекланям глава пред вашата желязна воля, прося милост и от вас да ми простите, а каквато материална загуба имате, ще ви я заплатя, като вярвам, че вашата геройска дума е великодушна, вярвам просбата ми няма да остане без отзив.

Това писмо го давам да го предаде на вас Панайот Васев и каквото имате да заповядате, заповядайте чрез него, понеже е верен много.

Оставам ваш покорен Ахъ бей

Писано на 3 април 1872 година.

Това писмо било предадено на Петка от доверения човек на бея с много подаръци и устни поръчения, които склонили войводата да приеме предложението мир с още едно важно допълнение към условията: да се врече Хакъ бей, че никога в границите на неговия чифлик няма да се извърши нито една неправда над християните, които работят там, а освен това — да заплати на дружината облог 3330 турски лири. Хакъ бей с радост приел условията на Петка и наистина никога вече не нарушил дадената дума.^[1]

Така след двегодишно дебнене и вражда приключил двубоят Петко — Хакъ бей с пълната победа на хайдутина, пред чиято

„железна воля“ всесилният чифликчия преклонява своята глава.

[1] Истината и справедливостта изисква да се признае, че като изключим Осман ага, комуто Петко обръсна веждите и мустаците, няма друг случай в неговата хайдушка практика да е излъган или предаден от турчин, след като турчинът е давал честната си дума. В преследването властниците — кърагалари и каймаками — са били често безогледни и жестоки, но на дадената дума турците обикновено удържавали докрай. ↑

НОВА ИГРА С ОГЪНЯ

Играта тоя път захваща жандармерийският началник в Одрин, прочутият бабаитин бинбашият Арап Хасан. След като местните кърагалари и каймаками не успяват да се справят с Капитан Петка, след като всесилният чифликчия Хакъ бей превива врат пред неговата „железна воля“, Арап Хасан е, който се наема пред Вали паша вътре в една година да види сметката на хайдутина. На него, разбира се, му е известно злополучното приключение на Осман ага, който се беше грекъл да извърши същото с Петка, но той, като изучил добре действията на Осман ага, сметнал, че никога няма да повтори неговите грешки.

Първата работа на Арап Хасан е да подбере за потерята си от добрите най-добрите. Седемдесет души имат щастието да попаднат в тая отбрана дружина, в която половината участници имат по две и повече рани, а другата половина са се били поне в пет сражения. Това са хора, отраснали с ятагана и барута, млади, яки и безстрашни, готови да следват своя прославен началник дори в ада.

Арап Хасан тръгнал от село на село в ония места, където Петко върлувал, хващал заподозрените като ятаци на хайдутина и с грозни побоища се мъчел да изтръгне от тях признание къде се крие „Големия“ и кои са неговите помагачи по селата. (Както и Осман.) Заедно с това населението трябвало да пече на кърагаларина и на неговите хора кокошки със стотици, да ги храни и пои, да им слугува и ги дарява с подаръци, каквито те си искат, или пък сами си ги вземали.

Петко узнал, разбира се, веднага всичко: и къде ходи Арап Хасан, и какви закани му отправя, и какви безобразия извършва, и макар че много пъти имал сгода да се разправи с неговата потеря, намислял, вместо да троши силите на своите хайдути в кървав бой, да залови Арап Хасан жив и го накаже със същото наказание, с каквото и Осман ага. За да изпълни Петко тайния си план, той решава да накара най-напред Арап Хасана спокойно да се отпусне. А това можело да стане само ако жандармерийският началник е сигурен, че Петко е

далеч от мястото, където се намира той със своята потеря. И случило се тъй, че току-що набарал дирите на Петковата хайдушка дружина в Еноско и незабавно тръгнал за натам. Арап Хасан още на другия ден, след като се установява в Еноско — научава новината, че Петковата дружина се появила и направила някаква си пакост в Гюмюрджинско. А къде е Еноско, къде е Гюмюрджинско! Най-малко три-четири дена път, което ще рече през тия няколко дена бинбаши Арап Хасан и уморените негови момчета ще могат хубаво да си отдъхнат и починат. Хубаво да си похапнат и пийнат в беззащитните български села, че да бъдат след това бодри, когато влязат пак в дирите на Петка.

Край селото, в което се установила на конак дружината на Арап Хасан, имало турски чифлик и стопанинът на този чифлик, някой си бей, намерил за необходимо да покаже своята любезност към предводителя на потерята с една покана за гостуване в чифлика. Всичко това многобройните Петкови съгледници веднага донесли до знанието на войводата, който с невероятна бързина вътре в едно денонощие успява отново да се върне в Еноско и да заложи хитрия капан, в който трябва да попадне Арап Хасан. Капанът е прост: преди още хубаво да огрее слънцето през тоя ден, Петко войвода разполага своята дружина в една горичка, недалече от чифлика, където е бил поканен Арап Хасан. Самият войвода с двама от най-юначните момчета се преобличат със скъсани дюлгерски дрехи, нарамват торби с чукове и се разполагат уж да обядват някъде по средата на пътя между селото и чифлика, при една долчинка, през където е трябвало да мине Арап Хасан. Преди да се раздели със своята дружина, Петко заръчал да му идват на помощ само ако пукне пушка, а инак да си седят мирно в гората и да си гледат кефа.

Всичко е било пресметнато, само едно нещо не е могъл да предвиди Петко: с колко хора ще тръгне Арап Хасан на гости у чифликчията. Ако гръгне с двама-трима — лесно, ами ако тръгне с десетина? Междувременно, докато нашите хайдути се надигали на пръсти, за да видят задава ли се Арап Хасан и с колко души е, слънцето се извисило от хоризонта с цяла копраля и станало време за „прогима“ (закуска). Дюлгерите настлали на земята кирливите месалчета, наизвадили от торбите лук, сол и почнали сладко-сладко да ядат.

В същото време зачул се конски тропот. Рипнали дюлгерите да видят кой е и забелязали, че по пътя се задават трима конници — очевидно бинбаши Арап Хасан с двамата си придружители.

Като видели това, парцаливите зидари радостно се спогледнали, седнали отново и преспокойно продължили да се хранят. След малко конниците приближили — един черноглав бинбашия с бурмалии мустаци, следван от двамата конни жандарми (суварии). Забелязал хората, бинбашият спрял коня и запитал зидарите, които станали прави и почтително го поздравявали с „добър час“ — кои са те и закъде пътуват.

Отговорили му, че са зидари и отиват да търсят работа в Еноско.

— Имате ли тескерета? — запитал строгият бинбашия.

— Имаме! — потвърдили зидарите. — Я ги дайте — заповядал бинбашият и сбутал коня си към тях.

Зидарите затарашували из пазвите за тескеретата и наближили към тримата конници, за да им покажат, но когато били вече съвсем близо до тях, по даден знак изведнъж всеки от тримата с едната ръка хванал поводите на един кон, а с другата извадил нож.

— Аз съм Петко войвода! — извикал най-едрият „дюлгерин“ на Арап Хасан, като го пронизвал с огнените си очи. — Все се търсим и не можем да се срещнем, разгеле, видяхме се!

Името „Петко войвода“ и ножът в ръката му не оставяли място за никакво колебание. Вдървеният от внезапната уплаха Арап Хасан покорно се отпуснал в ръцете на войводата. За един миг тримата турци били обезоръжени и заедно с тримата хайдути изчезнали в гората, където с нетърпение ги очаквала дружината. Конете на пленените били предадени на един овчар и му било заповядано да ги предаде на потерята в селото, като й обади, че нейният предводител, заедно с двамата суварии, ще бъдат известно време гости на Капитан Петко в горите. Така че да не ги мислят. Ужасната вест за пленяването на Арап Хасан така разтревожила неговите бабаити, че те забравили заръчаното вкусно ядене и пиене, качили се на конете и заминали за Гелибол, за да обадят на мютесарифа за постигналото ги нещастие.

След пленяването на Арап Хасан мнозина от Петковите четници заискали да бъде наказан той със смърт заради неговите зулуми, но Капитан Петко войвода взел решение да пощади живота му и да издействува чрез този драгоценен залог освобождаването на всички

задържани по затворите с обвинение, че са Петкови помагачи и приятели. В тоя смисъл Петко изпратил чрез ференския каймакамин писмо до Вали паша в Одрин и само двадесет и четири часа подир това Вали паша изпратил телеграма, че всички Петкови приятели в Одринския затвор са освободени. По този случай на 30 юли 1872 година каймакамшът на Фере Мустафа Сусам праща следното оригинално писмо до Петко войвода.

До горския самоуправен владетел Петко Киркоолу

Писмото ви, което бехте проводили до мене, бях го препратил до моето високо началство с молба от моя страна да ви се уважи, и тази ваша молба се уважи. Съгласно вашето искане и на основание телеграфическата заповед с днешна дата, вашите роднини и приятели са освободени всички от Одринския затвор. Затова ви моля да освободите Хасана заедно със заптиите, всички които се намират във вашите ръце.

При това пращам ви моя добър приятел Хасан бея, който ще ви донесе моите добри пожелания към вас.

Ференски каймакамин

Мустафа Ефенди Сусам

В историята на хайдутството такива документи са редки, може би — единствени! Такива документи, в които един каймакамин да нарича в писмото си един хайдушки войвода „самоуправен“ (независим) властител и да му поднася черно на бяло капитулацията не на един незначителен местен бей, а на всесилния одрински Вали паша! Нещо повече, както узнаваме от сметката на Петко войвода за постъпленията и разходите на дружината му през 1872 година, ференският каймакамин е бил принуден да заплати допълнително за освобождаването на Арап Хасан огромната за времето сума 6000 златни турски лири.

И още една огромна печалба придобил Капитан Петко войвода с освобождението на Арап Хасан — всеобщо удивление за проявеното великодушие и кавалерство, което накарало турците да гледат на него като на един благороден бабаит!

И все пак Арап Хасан е трябвало да изтърпи едно малко наказание, за да помни кога се е хващал да си играе с огъня — и на него подобно на Осма н ага му били обръснали левия мустак и дясната вежда. След тази малка операция, която завинаги опозорила жестокия и самонадеян бинбашия, той, без никъде да спира, се явява в Енос на каймакамина, а каймакаминът веднага го препраща в Одрин на Вали паша, където го чака разжалваме и тригодишна присъда във Видинската крепост.

Като епilog на приключението с Хакъ бея и Арап Хасана ще си позволим да спрем вниманието на читателя върху една сметка — „сметката“ за приходите и разходите на Петковата хайдушка дружина от 20 май до 31 декември 1872 година, запазила се по една случайност заедно с другите няколко документа от същото време, която помещаваме в оригиналния ѝ вид.

СМЕТКА

за 1872 година от 20 май до 31 декември Придобити:

1. От чифликчията Хак! бей земал 3330 лири. турски

2. Мустафа бей 6000 лири турски

3. От Ахмедага юзбашията в Гелиболъ 460 лири

Всичко 9790 лири турски. От тях расходвани за

нуждите

на дружината:

..... 256 л. тур.

18

513, 280,

967 За храна, вино и ракия

тютюнъ, облекло, оръжие и други потреби

рум. облигации чадъри

На бедни в брой

върабтт . . .

добитокъ

За прислуги

На шпиони

На стражари

църкви и учил. помощи

затворници в Одринъ
. свирачи
1960 150
322 л. тур.
172 ... 220 ... 170 ...
25 л. тур. . . 168 . 80 25 . — Всичко 5332
На лице в касата оставали 4458 л. т.

Истина е, че не е обичайно в един разказ да се поместват и сметки, но вярно е също така, че въпросната Петкова сметка сама по себе си представлява един своеобразен, безкрайно интересен документален разказ за Петковото хайдутуване, който няма равен на себе си в хайдушката практика. Какво ни разкрива този разказ в няколко цифри?

Преди всичко ние узнаваме по какъв начин на бира Капитан Петко средствата, необходими за съществуването на дружината. Дребните хайдушки обири, от които не са се въздържали дори най-известните хайдути, са напълно чужди за този благороден предводител. В неговата осемнадесетгодишна хайдушка биография няма нито един подобен епизод! Доброволно или насила той взима пари само от богатите, в нещо провинени турци било като „налог“, било като „залог“, за да пусне някои пленници, или като „откуп“ за сторени прегрешения към християнското население.

В обикновената, нека да я наречем, „класическата“ практика на хайдутството и още повече на старото хайдутство ограбеното богатство се дели между всички, а след това всеки го използва, както намери за добре. Едни са крили и закопавали своите пайове и при честите внезапни хайдушки смърти тези пайове са си останали скрити под земята. Други на стари години са строели манастири и черкви за успокоение на душите си, трети купували чифлици, четвърти раздавали парите за „хаир“ на сиромаси и т. н., но за първи път ние виждаме една хайдушка дружина с редовна годишна сметка едвам при Петко войвода, която ни показва, че събраните огромни суми не се делят „на пушка“ или „на гугла“, че никой не обогатява лично себе си с тия пари, а се изразходват за общи цели.

За да се преодолее обикновената и вечна човешка лакомия за пари, имало е, ще рече, нещо по-голямо да ѝ се противопостави, а това „по-голямо“ не е било нищо друго освен голата патриотическа идея, която е карала хайдутите да жертвуват живота си, без да искат за тая жертва нито награди, нито пари. Още повече това важи и за войводата. Сто пъти рискувал живота си в битки, трийсет и три пъти раняван, тоя всесилен в дружината човек е имал не една възможност да натрупа неброено имане, но вместо да направи това, когато се прощава с хайдушката си практика, Капитан Петко войвода, през чиито ръце са минали купища лири, взима пари в заем, за да си купи „нови чизми“.

Вглеждайки се в разходите на дружината, може да се види, че една значителна част от събраните пари, около 500 турски лири, са изразходвани за помощи на „бедни в брой“ и за покупка на волове, колкото са похарчени за храна на дружината и за оръжие, горе-долу толкова са похарчени за помощи на бедни селяни.

Трогателна нотка внася в сметката на Петко Войвода сумата 168 лири, похарчена за „черкви и училища“. В едно време, когато никой пет пари не дава за духовната култура на народа, Петко войвода комай единствен в Беломорска Тракия се бръква в джоба и дава средства за народното образование. Покрай много свои залисии в преследване, бой и надхитряване с турците и задъхване до смърт от безкрайно бродене из планините, Петко войвода намира време да помисли и за свещите на свещениците, и за перата на учениците, и за прехраната на даскалите.

Една интересна битова особеност ни разкрива „перото“ за чадърите — сто и петдесет турски лири! От това перце в бюджета на дружината ние разбираме, че Петковите хора не спят на зелената морава, под „ясното небе“, а в обикновени войсковы палатки (чадъри), в каквито палатки спи и преследващата ги войска. Това е нещо съвършено ново за хайдушката практика, белег за една стройна полувоенна организация и висока битова култура.

„За шпиони“ — четем по-нататък в сметката — изразходвани 170! Черно на бяло се потвърждава, че една военна организация, макар и хайдушка (а може би тъкмо защото е хайдушка) не може да просъществува, ако няма своята широка осведомителна мрежа.

Двадесетте и пет лири, изхарчени за подкупи на стражата, спадат в същата категория разходи за „държавната сигурност“ на дружината, а 80-те лири, дадени за подпомагане на затворниците в Одрин, говорят

за едно от най-великолепните качества на Петка — непрестанната му грижа за попадналите в беда негови приятели, съмишленици и ятаци.

Само 6 турски лири са изразходвани за вино и ракия. За една хайдушка дружина от няколко десетки здрави мъже това е наистина нищожна сума, която свидетелствува за нейното въздържание. Петко войвода никога не е забравил може би, че неговият любим герой, легендарният Ангел войвода, е загинал след едно бурно веселие с вино и ракия. Затова пък сумата, изразходвана за „свирачи“, е 25 лири. Ангел войвода беше, както е известно, страстен гайдарджия и свирджия. Неговият наследник Петко няма тая способност, но затова пък той е страстен хороиграч и не изпуска никога удобния случай да завърти едно хайдушко или да поведе някоя селска ръченица.

Това е сметката на Петко войвода за полученото и разхарченото от дружината за 1872 година и тая кратка сметка от десетина-петнайсет цифри е най-убедителен документ за благородните цели на кървавите хайдушки приключения и заедно с това — тяхното най-силно и сериозно оправдание.

НОВИ БИТКИ, НОВИ КРЪВОПРОЛИТИЯ И РАНИ. ЕДИН НЕМЕЦ СЕ НАВИРА В ХАЙДУШКИТЕ ШАМАРИ. НОВА СРЕЩА С ЕНОСКИЯ КАИМАКАМИН

Хилядо осемстотин седемдесет и трета година е забележителна за Петковата хайдушка дружина с това, че тя престава да се нарича хайдушка, а революционна или по-точно — „Първа българска родопска дружина“, с устав и печат, където е било написано „Тракийска Р. Бълг. дружина“, което ще рече „Тракийска революционна българска дружина“. Това е всъщност старият печат на дружината от 1870 година, който свидетелствува, че веднага след завръщането си от Гърция, при третото си влизане в горите, Капитан Петко войвода не е вече смятал себе си за хайдутин, а революционер, не обикновен отмъстител, а ратник на „целокупната свобода“ на своя поробен народ.

В одобрения на 23 април 1873 година устав на дружината могат да се прочетат неща, които и сега — едно столетие след написването му — ни липсват със своята поЛиТийческа шйрота й гоЛяма човещина. „За членове на дружеството — четем в чл. 5 на устава — се приемат всички християни и се делят на три класи: с оръжие, които ще действуват, тайни агенти и такива, които ще подпомагат материално.“ Това значи: никаква разлика между гърци и българи! И едните, и другите са поробени, затова и едните, и другите са братя. По-нататък член 6-и ни удивлява с демократичния характер на организацията, в която „както редовните, така и извънредните заседания се решават по вишегласие, като войводата председател има два гласа!“

Човекът, който може да има неограничена власт, самоволно предава тая си власт в ръцете на болшинството чрез съчинения от него устав и с това сам ни дава измерение за великанския си ръст. Не е

безинтересно да се отбележи, че в член 6-и на устава срещаме характерната за нашата съвременност дума заседание.

Любопитни са така и предвидените наказания за провинилите се членове на дружината: „гладен арест“ за 24 или 48 часа, „8 часа носене на тежък товар“ и най-сетне — „изгонване от дружината“. И едно последно, най-тежко наказание — смърт, „за този, който посегне на живота на другаря си“. Смърт е предвидено и за шпионите на врага и лицата, които вдигат оръжие против дружината, а също така, „който е мъчил към народа и се оплачат няколко села, че той действително е тиранин, то такъв, без да се гледа от каква народност е — и той се осъжда съгласно настоящия член“.

Смъртна заплаха отправяли бунтовниците към турците подтисници, със същото им отговаряли турците и затова цялата 1873 година минала в усилено преследване на Петко. На 16, 17 и 18 януари, а след това на 22 февруари в планината Чандърда, Еноско, Капитан Петко само с 15 свои хора отстоявал на пристъпите на сто и двадесет потераджии.

Непрестанните преследвания и сражения продължават и през първата половина на 1874 година, с тая разлика, че към заптийските потери на къргаларите се присъединяват и войскови части, така че във всеки район, където се появявал Петко, се намирала и една потеря за неговото преследване. Веднъж през май и два пъти през юни Петковата хайдушка дружина била принудена да води бой на живот и смърт, с цял табор войска в Димотишко, а след това с една башибозушка орда в Кърджалийско, за да се сблъска отново, пак с редовна войска, на 30 юни в Гюмюрджинско. Всичко това се случва само в един месец време, което ще рече — за около 30 дни той от Димотишко отива в Кърджалийско, оттам се връща в Гюмюрджинско, за да прескочи пак в Димотишко и само няколко дена след това да премине в Дедеагачко и да извърши там едно от най-дръзките си хайдушки нападения върху Дедеагачката железопътна станция.

Ако нанесем на карта всички тия „зигзаги“ на пътя на дружината през месец юни 1874 година, ще видим, че извървяването на този огромен път, средно по 30 километра на ден (и то — всеки ден!) — е само по себе си един физически подвиг, който заслужава нашето удивление и възхищение, не по-малко от бойните победи на дружината. След подобно изстребване на хайдушката сила в боеве и път

нападението на Дедеагачката железопътна станция е наистина една прекалена дързост, която — както ще видим по-нататък — ще струва едва ли не живота на цялата Петкова дружина.

Причината за това нападение е безобразното отношение на началника на жп станцията в Дедеагач, немецът Хумберт, към работниците по железницата Дедеагач — Фере. Хумберт се отнася с тях като с добитък, напада ги с груби думи, ругае ги, често посяга и да бие, кара ги да работят и в празник, а когато трябва да им плати — гледа по всякакъв начин да ги изиграе в надниците, за да обогати собствената си кесия.

Беззащитните работници се оплакват няколко пъти на войводата, а той, както обикновено — проводил предупредителен хабер с „много здраве“, на което надменният чиновник се изсмял и нарекъл Капитана „кокошкар“. Тези подигравателни думи, хвърлени в лицето на работниците, Капитана не е искал, нито е могъл да преглътне и затова през един горещ юлски ден той загражда с дружината си Дедеагачката железопътна станция и влиза в канцеларията на Хумберт. Когато вижда пред себе си „кокошкарите“, на които се е смял и подигравал, треска започва да тресе високомерния немец и той с вдигнати ръце посреща своята съдба. Четиристотин и петдесет лири е глобата, която е заповядано на Хумберт да заплати за безобразията с работниците българи и да им върне „изядените“ суми. Освен това немецът се заклева, че отсега нататък ще се отнася най-човешки със своите работници, иначе ще бъде изпратен по дяволите, както са били пратени много по-горди и наперени от него.

Новината за нападението върху станцията се разнася по жиците на телеграфа още същия ден до Цариград и Одрин. Барон Хиршовата железница е частно немско предприятие, Хумберт е поданик на велика сила и произшествието с него излага във висша степен вилаетските власти в Одринско като неспособни да осигурят безопасността на чуждите поданици в империята. Високата порта беснее и с право, че толкова години местните власти не могат да се справят с един бунтовник, та нека да е той Капитан Петко, и нарежда на Валията в Одрин непременно да се справи с хайдутина и да измие най-сетне нанесения публичен позор.

Вали паша се явява още на другия ден след нападението в Дедеагач с 2000 души редовна войска. Всички каймаками и кърагалари

във Ференската, Еноската, Димотишката и Гюмюрджинската кааза са вдигнати на боен крак, а по селата са събрани башибозушки чети за преследването на разбойника. Християнските села са подложени на внезапен и страшен натиск да изкажат следите на бунтовника. Обявени са отново 5000 лири награда за оня, който помогне да се улови Петко — все едно мъртъв или жив.

Този истински военен поход срещу Петка продължава няколко седмици под ръководството лично на Вали паша с енергия и ожесточение, които нямат равни на себе си преди това. Балканът е претърсен храст по храст, шумка по шумка. Всички обори, зимници и плевни по селата, всички къшли и кошари из полето минават под зоркото наблюдение на полицията и войската. Вбесен, че така жестоко са му дърпали ушите в Цариград, Вали паша струпва ядовете си на кърагаларите и каймакамите, задето не са хванали досега „разбойника“, и ги застава пеши да ходят с потерите, да им дойде „акълът в главата“. Еноският каймакамин Тахир бей взема на шега тая заповед и се явява пред Вали паша на кон, като предизвиква върху себе си бурния му гняв до такава степен, че пашата удря Тахир бей с камшика си пред очите на триста души.

Потънал в срам и обида, Тахир бей взема едно наистина чудовищно решение: да връхлети родното село на Петка — Дуганхисар, — да го подпали и срине, а жителите му да избие до един. Намерението на Тахир бея станало известно на Петка още на другия ден. Той изтръпва, че може да стане причина да се погуби цялото му родно село, затова моментално скроява един план за предотвратяването на тази беда.

По заповед на Петка цялата му чета навлиза в „Шейнаркурису“, една уединена гора в околностите на Дуганхисар. Четниците откриват де е говедарят с говедата, заколват и одират пред очите му един вол, а след това Петко написва бележка до някой си Ибидаа в съседното село да му изпрати по говедаря сол и хляб.

Говедарят, който трябва да занесе проклетата бележка до Ибидаа, е като треснат:

— Та в селото е пълно с войска! — предупреждава той непредпазливия хайдутин. — Ще налетят и ще ви разкъсат мръвка по мръвка!

— Ти върви, като ти казвам! — викнал войводата, а който иска, нека да дойде! По-добре да загинем в бой, отколкото от глад!

Нямало какво да прави говедарят — тръгнал заедно с прясно одраната кожа, явява се при Ибидаа и му дава бележката на Петка. Няколко минути по-късно всички знаят къде се намира Петко и в каква беда е попаднал. Вали паша е луд от радост, че най-сетне докопал следите на разбойника. Той веднага се разпорежда войска, башибозуци и потераджии да тръгнат към Шейнаркурису и безшумно издалече да я заградят. След като обсадният обръч бил готов, гъсти вериги от низами, башибозуци и заптии тръгнали да претърсват гората от край до край. Пушките били готови да пукат, а сам Вали паша, заобиколен от своите каймаками, чакал в края на гората изхода от поголовното претърсване. Проходили веригите цялата гора, срещали се, но от хайдутите — ни следа!

— Да се гледа по дърветата! — заповядал Вали паша.

Тръгнали отново веригите, тоя път с вперени в дърветата очи, гледали, обхождали дърво по дърво, но нищо не могли да видят освен гнезда. Няколко диви животни изрипнали от своите скривалища, колкото да стреснат претърсвачите, и толкоз. От Петко и хайдутите му нямало нито следа.

Загубил самообладание, Вали паша се развикал и събрал около себе си своите и местните първенци да обсъдят положението. Решили, че след като пред очите на всички е заграден, Петко войвода не може да бъде другаде освен в гората и ако не се намира на земята, нито по дърветата, то сигурно се е скрил с хората си в някоя подземна дупка, затова — нека да се запали цялата гора и невидимият Петко ще изрипне, ще не ще.

Поискано било телеграфическо разрешение от Цариград да се запали Шейнаркурису, позволениято не закъсняло и гората наистина била запалена от всичките ѝ страни. Станал пожар нечуван и невидан. Дърветата пукали, пращели и се стопявали в огнения океан. Димове до небето се извили и го запушили с тъмни сажди, а Вали паша, обиколен от своите хора, седял на една съседна височина и чакал кога ще изрипнат из огнените пламъци хайдутите.

ДВУБОИ С ТЪМНИТЕ СИЛИ. КОВАРСТВО И ЛЮБОВ

Въоръженият кордон от башибозуци, нефери и заптии очаквал с насочени в пламъците пушки, но освен подплашените диви животни, които се спасявали в панически бяг, друго не видели да излиза от проклетата гора. Три дена горяла вековната гора, докато напълно изгоряла. Пепел и огромни зловещи главни останали само да стърчат, когато се видяло, че нито на земята, нито по дърветата или под земята е имало хайдутни в нея и по-срамените пълководци тръгнали тихомълком да се връщат, откъдето били дошли.

По същото време Петко и дружинниците му наблюдавали от един съседен връх „огнената операция“, на обезумелия Валия и потривали ръце, че така благополучно го примамили в хайдушката си клопка. Защото, преди още да пристигне войската, те напуснали гората и през останалото време гледали сеира на Вали паша.

Разигралата се при Шейнаркурису трагикомедия отвлякла вниманието на Тахир бея от Дуганхисар и осуетила неговото намерение да пали „гнездото на разбойника“. След като по този начин била премахната надвисналата над Дуганхисар грозна беда, Петко разбрал, че наистина трябва за известно време да изчезне, докато премине извънредното раздразнение на турските власти, и заминал с дружината си към Мароия.

В Марония Петко имал много стари познайници и помагачи и се надявал, че в околностите на това градче той ще бъде в по-голяма безопасност. И наистина, в и около Марония било тихо, а освен това там Петко войвода намерил нов и силен приятел в един благороден гражданин на този град, наречен Калън Тома (Дебелия Тома).

Кой е този Калън Тома?

Точното му име е Тома Янушев, грък, син на бедни родители. Като дете той попада пред очите на Али паша от Цариград, комуто будното живо момче се харесва и той го взема със себе си в Стамбул. Отхранва го, дава му титлата „бей“ и го прави владетел на разкошна

къща с големи богатства в родния му град Марония, където Калън Тома се занимава с тъмни сделки и лихварство.

Новината за пленяването на Хумберт и ограбването на железопътната каса в Дедеагач заварила Калън Тома в Цариград, където от време на време той отивал да си прекарва времето във веселби и кефове със своите приятели и покровители. С напрегнато внимание следил Калън Тома развихрилите се подир това събития с преследването на Петка и разгласената голяма награда за залавянето на хайдутина и тогава може би в главата му се появило намерението с тази работа да се заеме той. Пет хиляди лири не били малко пари дори за богатия Калън Тома и все пак това било нищо в сравнение с високото благоволение, което е щял да заслужи той с хващането на Петко, и голямата слава, ако успее да се справи с неуловимия хайдутин.

Дали Томата е обадил намерението си на своя побачим и покровител Али паша, или е предпочел да си мълчи, за да бъде изненадата по-приятна и голяма — това не знаем, но известно е, че тъкмо след събитията около Шейнаркурусу Калън Тома се връща в Марония и започва да подрежда своето приятелство с Петка.

Трябва да се признае, че Калъп Тома е действувал в това отношение по-смело и от Сидерис. Вместо да чака случайна среща с войводата, Калън Тома отива в гората лично, сам, невъоръжен, намира го и му заявява, че той идва да поднесе своите отлични чувства на прочутия народен закрилник и юнак и да се поклони на неговата смелост, която радва християнските сърца.

Смелото появяване на Калън Тома при хайдутите в гората поуспокоило подозренията на Петка, че той може да е негов враг, и войводата приема неговата любезна покана да му гостува, когато иска, в Марония, където народните защитници ще бъдат приети като най-драгоценни гости.

Преди още Петко да срещне Тома, той го знаел вече като негодник и лихвар, имал и оплаквания от населението срещу него, но тези обвинения не били добре изучени, благородният Капитан се пазел от несправедливи и прибързани решения. Той просто оставил на времето да покаже какъв е наистина Калън Тома.

И ето че времето започнало своята работа: Калън Тома непрекъснато пращал подаръци на Петка в планината, канел го често

на гости и за да му докаже своята преданост, издействувал чрез свои влиятелни приятели да се махне войската от Марония, за да може Петко да му идва у дома на гости. Оставени били в града само три заптиета, но такава сила, разбира се, не можела да стресне войводата и веднъж той наистина се накарал да гостува на Калън Тома с шест от своите момчета. Очевидно Калън Тома добре разигравал своята роля на Петков приятел и побратим, та войводата не очаквал от него нищо лошо.

Посрещането в дома на Калън Тома е царско, рояк слугини и слуги сноват из богатската къща и носят ту вино, ту ракия, ту редки, вкусни мезелици, ту най-различни яденета, кафета и сладки захаросани фъстъци. Между слугините, които шетат на тоя хайдушки зияфет, има и едно шестнадесетгодишно вакло гъркинче, което през цялото време не откъсва очите си от снажния войвода на хайдутите — със загоряла от ветровете кожа и чудни сини очи, неуловимия капитан, страшилището на кърагаларите и каймакамите. Капитанът е по това време наистина в разцвета на силите и славата. Обут е в бели навуца на краката, превързани с черни върви, облечен е в чохени потури и разкошна бяла наметка, везана по края със сърма и със злато, опасан в кръста с кожен силех, препълнен с ножове и с пищови. През рамото на войводата, дори когато яде и пие, виси в сребърна кания неговата крива сабя, съсякла в ръкопашните битки стотици врагове.

Какви чувства е събудил гиздавият Капитан Петко в душата на това крехко момиче — дали само чувството на преданост към легендарния народен защитник, или една неочаквана бликнала любов — това не знаем и никога няма да узнаем. По-важно е, че това момиче се решава на смела постъпка, която спасява от смърт едва ли не цялата хайдушка дружина. Когато веселбата свършила, Калън Тома наредил на своите хора да донесат стамбулска тахан халва, да носят хайдутите със себе си армаган и да си подслаждат сухоежбината в гората. Донесли халвата, билник с маронска препечена ракия, торба с ароматен „мемлия“ тютюн и дружината си тръгнала. Момчетата Петкови тръгнали напред, а войводата се позабавил зад тях, докато раздаде на слугините обичайния бакшиш. Когато приближил до ваклото момиче Аспасия, за да пусне в ръцете ѝ златната пара, слугинчето незабелязано се навело към войводата и тихо прошепнало: „Ми фагите типота!“ (Не яжте нищо. Халвата е отровна!)

Войводата чул тия зловещи думи, но с нищо не се издал, а, напротив, най-любезно се прегърнал с Дебелия Тома на входната врата и след това бързо изчезнал в тъмнината подир своите момчета.

Щом пристигнал в планината, Петко войвода взима при себе си подаръците на Калън Тома и без никому нищо да каже, решава сам да изпита отровна ли е халвата, или не. Наблизо имало кошара с овчарски кучета. Петко отива към кошарата и хвърля на кучетата, които се умилкваха в краката му, едно парче халва. Кучетата лакомо я излапали и само няколко минути след това нещастните животни се тръшнаха мъртви на земята. Думите на благородното момиче се оказали верни. Калън Тома искал да изтрови цялата дружина и само едната случайност му попречила да довърши зловещия си план.

Войводата закопал халвата в земята, а заедно с това и тайната на Калън Тома. За да приспи напълно подозрението на дебелака, че маската му е свалена, след като минали няколко дена, Петко войвода изпратил „Много здраве на своя побратим Калън Тома с гореща благодарност за чудесната ракия и халва“. Калън Тома бил неприятно изненадан, че хайдутите са живи, но отдавайки своята несполука на слабата отрова, благодарел се богу, че не узнали за намерението му да ги затрие.

След дълбоката и кръвна обида, която нанесъл дебелакът на хайдутите, би могло да се очаква, че войводата ще поиска веднага да му върне със същата мярка, но за щастие този войвода, както вече е известно, знае да чака и търпи, за да стовари юмрука на хайдушкото си отмъщение в най-изгодния момент.

Гостуването у Калън Тома става през есента на 1874 година, а пролетта на 1875 година, на 20 март, преди още да се появи в гората новата шума, в планината Св. Георги, Гюмюрджинско, се случва първата схватка с потерите. Как се е местил и движил Петко след това, може да се види от сблъсъците, които е имала дружината му с турската полицейска и военна сила: на 9 май в планината Чаталтепе, Еноско, на 30 юни — при Бургасдере, Димотишко, на 20 август — в Имаретската кория, Гюмюрджинско, и десет дена по-късно — при Карабунар, Димотишко, когато Петковите 30 момчета водили неравна кървава борба с 500 души черкези върху една суха и гола местност в продължение на няколко часа през най-горещото време на деня, без храна и без вода. В тази битка черкезите, които имали зъб на Петка,

след подпалването на черкезкото село Коюнтепе се биели като зверове, а юзбашият, който ги командувал, предварително, изглежда, бил решил или да победи, или да умре, та наистина паднал продупчен от хайдушки куршуми заедно с тридесет черкези. Бунтовниците успели да се отскубнат, след като оставили върху сухите, окървавени камънаци три скъпи жертви. Пет души били ранени, в това число и Петко войвода — с една дълбока рана в ръката.

Калън Тома следял със затаен дъх Петковото преследване, а след поражението на черкезите, когато загубил надежда, че опасният човек ще бъде заловен, дебелакът, който на това отгоре бил и страхлив, решил да огради за всеки случай къщата си със заптии, които да го пазят, ако хайдутите проникнат в Марония.

Макар и пазен, Калън Тома, изглежда, не намерил желаното спокойствие. Ако Петко може да събере 1000 души, за да нападне и направи на пепел и гарах цяло черкезко село, защо да не направи същото, ако е решил да проникне в Марония? Не е ли по-добре да се повика силна войска, която да погне Петка из горите, да го залови и унищожи, вместо да виси Петковата страшна сабя денем и нощем над главата на Калън Тома неизвестно докога? — Разбира се, най-добре е да се повика войската.

За всесилния Калън Тома, който има високи покровители в Цариград, да се вдигнат 600 души нефери срещу Петка е най-лесната работа и наистина през 1875 година пролетта в Марония пристига една военна дружина и започва преследването на хайдутина.

В присъствието на войската Калън Тома вече не намира за нужно да крие своите чувства към Петко „едепсизина“, а открито се радва и се хвали, че няма да минат няколко дена и страшният капитан ще пълзи в краката му и ще целува коленете му, за да проси милост и пощада. Минават обаче няколко дена, но скитосването на войската в Балкана е все напразно. Минава зимата, идва пролетта на следващата 1876 година, а от Петко — никаква следа.

Двубоят Калън Тома — Петко войвода ставал съвсем открит и вече досаден за Петка, който решил, че е време да чукне дебелата бейска въшка в Марония. Но как да стане това, когато в Марония имало 500 души въоръжена до зъби войска?

За преодоляването на тази пречка Петко войвода прилага една от своите най-прочути бойни маневри, която ще стане образец в

хайдучката борба по своята простота. На 3 май 1876 година, докато потераджиите в Марония се оглеждали и ослушвали за дирите на Петка, идва неочакваната вест, че потерята на одринския кърагалар Джафераа е нападнала и заградила дружината му — къде мислите? — чак при село Кадъкьой, Родоско! Светнал от радост Калън Тома: не праща ли самият аллах дългоочаквания случай да се улови най-сетне хаирсъзинът! „Скоро да върви войската да помага на юначния Джафераа! Скоро, докато Джафераа не е свършил работата сам и не е взел цялата слава върху себе си!“ И ето че цялата войска от Марония внезапно се вдига и с необичайна за турците бързина се отправя на път за далечното Кадъкьой. Само шестима заптии остават в Марония, но и те са излишни, защото Петко е в обръч и всеки ден се чака вест за неговото залавяне.

Тая сметка си прави Калън Тома, но събитията вземат съвсем неочаквана посока: докато дружината нефери от Марония пътува в усилен марш да се притече на помощ на Джафер ага, Петко с едно дръзко ръкопашно нападение успява да плени предводителя на потерята и всичките седемдесет бабаити, които участвуват в нея. Само трима са убити, двама са ранени, а останалите живи и здрави и със заредени пушки се предават на войводата и просят от хайдутите пощада. Петко обезоръжава заптиите и, без косъм да свали от главата на кого да е, великодушно ги освобождава да си вървят, накъдето им очите видят.

Поровете се в хайдучките анали и ще видите: такова рицарско великодушие не е познато нито в епохата на старото, нито във време на новото хайдутство. От тази дата Петко войвода спечелва един венец, който няма да увехне чак до последните му дни. Но нека да видим какво става по-нататък. Събитията се развиват уж благоприятно за турците: войската от Марония е допипала Петка и не само „допипала“, но и „сгащила“ в една гора. Едно крайче остава само да се „запуши“, но настъпващата нощ осуетява сключването на обсадния обръч и тая работа се отлага за утре. На другия ден рано обръчът е сключен и започва претърсване на заграденото място. Претърсването става много внимателно и бавно, а и няма защо да се бърза. То продължава и на втория ден, за да се разбере чак на третия, че хайдучката дружина безследно е изчезнала. Започва претърсването на съседните баири, а през това време отскубналият се от войската Петко лети към Марония

с пълна бързина, за да се види на четири очи със своя любезен „побратим“ Калън Тома.

На 11 май хайдушката дружина влиза в Марония, нахлува в дома на Дебелия Тома и без пушка да пукне, пленява го заедно с шестимата стражари. След това, разтреперан и бледен, всесилният маронски бей трябва да присъствува на ужасната гледка как хайдутите изсипват от сандъците разни разписки и полици, и тефтери за раздадени под лихва пари и как с тия безценни книжа слугините подпалват огъня, за да сварят кафето на хайдутите. На дебелогласия протогер (глашатай) е заповядано да обяви на всички жители в града: който има неуредени сметки с Калъп Тома, да дойде да ги уреди. Колкото сухи пари са намерени в къщата и колкото драгоценни вещи има в нея — всичко е изхвърлено през прозорците или раздадено на бедните и това става пред очите на втрещения Тома — докато баснословното негово богатство се пропилява и стопява.

Последната грижа на Петко войвода, преди да си тръгне от Марония, е да повика доброто момиче Аспасия, което спаси дружината, и да я възнагради по царски. Не са жълтиците само, които получава Аспасия. Войводата сваля калпак, покланя се до пояс на ваклото момиче, а след това, хванал с две ръце главата на девойката, целува я по челото с една прощална огнена целувка, която ще стане свиден спомен на момата за през целия живот.

След прощалната целувка заповядва на гайдарджиите на дружината да надуют гайдите и начело на своите момчета преминава през града и отвежда своя пленник и заптиите към зелените гъсталаци на Родоп.

Дивна гледка е това за гражданите на Марония и те за дълго ще има да я помнят.

Дружината се връща в Марония, но твърде късно. Военачалниците разбират Петковата маневра, ала непоправимото не може да се поправи. Войската не може и да преследва Петка, докато скъпият пленник е в негови ръце, нещо повече — принудена е да се изтегли на почетно разстояние от хайдушкия лагер, докато се водят преговори за освобождението на пленниците.

Ето и. съдържанието на писмото от страна на войсковия началник в Марония, с което започват тези преговори:

3-и алай 1 табор, До главатаря на комитетската
18 май 1876, М 315 чета в Балкана

Изетлю Петко ефенди

Съгласно писмото ви от 13-того аз оттеглих войската си далече от лагера ти само и само да додим до едно приятелско споразумение и затуй ви пращам един мюлязим (лейтенант) и двама граждани на Марония и ви моля да освободите Тома бей и шестте заптии. Ако не сторите това сега, то ви моля да ми съобщите какво е точно вашето искане и съм уверен, че ще се задоволи молбата Ви само робите да пазите живи.

Бинбаши (Хилядник майор)

Мехмед Юмер

Табур Кятиби (дружинен писар)

Али Ризи

Искането на Петко войвода било: за да освободи Калън Тома, да бъдат пуснати от затвора няколко души негови ятаци, а също така четирима негови четници, пратени на вечно заточение на остров Кипър. Властта се съгласила да бъдат освободени само ятаците и размяната станала наполовина: 4 заптии срещу ятаците, а Калън Тома заедно с двама заптии останал пленник и след около месец и нещо разкарване из планината бил осъден на смърт от хайдушкия съд и застрелян.

БИТКАТА ЗА МАРОНИЯ

След разправата с Калън Тома Петко навлиза навътре в планината и до пролетта на 1877 година времето минава в дълбока и безшумна нелегалност. Уморил ли се е неуморимият войвода, или се е изплашил от властта? — Нито едното, нито другото. За себе си и за дружината си смелият Капитан няма за какво да се тревожи, но се тревожи той за друго: слуховете за несполуката на Априлското въстание оттатък планината, в която се намира той, са достигнали до него, а заедно с това и слуховете за жестоките кланета. При такава нажежена атмосфера Петко войвода знае, че една само искрица е достатъчна, за да подпали мохамеданския фанатизъм срещу беззащитната рая, затова изчезва като че ли под земята, докато премине огнената буря.

Рано пролетта обаче хайдушкото знаме отново се развява в планината Чобандаг, Дедеагачко, където на 15 март 1877 година става първото сражение между бунтовната дружина и потерите. На 13 юни, един ден преди руските освободителни войски да започнат преминаването на Дунава, в околностите на село Павлюкюпрюсу Петко войвода успява хубавичко да набие един къргаларин от Фере, а само няколко дена след това с велика радост той и дружината му научават, че руските полкове са минали Дунава и е започнала войната за освобождението на България.

Няколко дена подред Петко и другарите му място не могат да си намерят от радост след научаването на необикновената новина. Дружината се увеличава изведнъж на 60 човека, а до края на годината нараства на триста! Туй вече не е малката бунтовна дружина „Защита“, а цял един партизански полк, който с бързи енергични удари разстройва дълбокия тил на турските войски, а когато към есента на 1877 година започва отлив назад на дезертьори и бежанци, Петко обезоръжава цели войскове части и пази населението от изстъпленията на „мажирите“ (бегълците). За по-малко от шест месеца Петковата дружина води девет битки с турската полицейска и военна сила и до

такава степен завладява положението, че в началото на 1878 година тя влиза в Марония и обявява освобождението не само на града, но и на неговата околност. Там се установява дружината и 2 месеца тя очаква руските освободителни войски, но за съжаление не успява да ги дочака. На 19 януари 1878 г. става примирието, на 25 януари казаците на генерал Чернобузов пристигат в Гюмюрджина, на 19 февруари се подписва Сан-стефанският мирен договор, но той, за съжаление, не включва града Марония в границите на България. Въпреки това Капитан Петко решава да остане там и да брани свободата на града.

Битката за Марония, най-голямата и кръвопролитна битка през цялото хайдутуване на Петка, започва рано заранта на 8 март, когато дежурният по караул, братът на Петко — Стайко — събужда войводата и му навестява, че градът е заобиколен от турска войска. Войводата заповядва да се бие тревога с камбаната, за да се пробуди населението, и да се съберат около него всички мъже, годни да носят оръжие. Камбаната бие, хората — още сънени и стреснати — се събират около войводата, мъжете получават оръжие, а жените и децата получават нареждане да се скрият в къщите си и да не излизат. Самият войвода начело на една въоръжена група излиза към източния край на града, за да опипа противника. И тогава той разбира, че е заграден не от потеря-две, а от три цели дружини редовна войска, подкрепени с многоброен башибозук и черкези от съседните турски села, начело с двамата паши Хасан и Яхия.

След една кратка престрелка Петко се връща в града, където цари безподобен смут, разделя въоръжените хора на четири отряда и ги изпраща да бранят четирите входа на града. Започва се бой. Турците са предпазливи и не настъпват, те още смятат, че в града може да има освен хайдути и московци, но когато разбират, че руси няма, постепенно започват да свиват обръча и да стрелят в защитниците и в къщите. Населението се изплашва. Настъпва невероятна олелия. Петко лети от място на място да въодушевява и окуражава, но в същото време архиерейският наместник пол Филип решава да предаде града. Той праща един гемиджия с писмо, в което предлага на турците да настъпят и обещава, че маронийските гърци ще изоставят Петка, щом се появи турската войска. Преди да има отговор от турците, проклетият поп решава да организира капитулацията на града и нарежда да се бие камбаната, а когато населението се събира на

градския мегдан, той обявява своя план да се остави градът на турското милосърдие. Петко войвода, който присъствува там, убеждава населението да се бие, но на негова страна застават само бежанците от Старозагорско и няколко местни фамилии. В резултат на това Петковите партизани се събират в къщата на К-иряк Панайотов с намерение да се бият до последния си дъх, а болшинството граждани тръгват подир архиерейския наместник да се предадат на турците.

Разбрали каква е „хавата“, турците настъпват и навлизат в града. Киряк Панайотовата къща е моментално заградена. Защитниците ѝ стрелят отвътре, турците — отвън. Няколко души черкези, въоръжени с брадви, налитат да разбият вратите, но Петко с хората си ги отбива. Започват „кандърмите“ за предаване, а когато и те не помагат, изобретателните башибозуци намират газ, заливат къщата и я подпалват. Слава богу, че се е вече мръкнало, а войводата се е досетил доста преди подпалването да пробие зида към съседната празна къща и да „пресели там“ гражданите и защитниците.

Настъпва нощта на 8-и срещу 9-и март. Ясно е, че на другия ден турската лавина ще помете неколцината смелчаци. Положението изглежда безнадеждно, но Петко, точно тогава, когато се е „подсирило морето“, няма намерение нито да се предава, нито да мре. Той изчаква да настъпи нощта, събира най-смелите около себе си, неусетно се измъква от импровизирания бункер, напада нощната стража и след кратък ръкопашен бой успява да разсече обсадната верига и да излезе вън от града. Там Петковите хора попадат на втората стража, но заиграват дългите ножове и последният пробив е извършен. Така Петко и шепата негови хора се озовават вън от Марония. Любопитно е, че след такива драматични преживелици те не бързат да се махнат подалече от войската, а застават на една височина недалече от града. Там дочакват мартенското утро на 9-и и не само че не се крият, а получават заповед от войводата да изстрелят по пет патрона по сватбарски. Когато получават тая странна заповед, дружинниците Петкови знаменателно се споглеждат: „Дали войводата им от преумората и барута не се е побъркал?“ Да ги издаде ли иска той? След втората заповед обаче те вдигат към небето пушките си и безредна пукотевица разкъсва утринната тишина. Сънените полководци в Марония, като дочули стрелбата, сметнали, че към Марония идват в помощ на бунтовниците казаци и затова — колкото и невероятно да изглежда, то

е исторически факт — дали заповед двухилядната орда да отстъпи от града. Вярно, че на другия ден, 10 март, войската отново се връща в Марония, но бойната ѝ ярост била вече попреминала и градът се отървава с един грабеж.

Към равностетката на тая кървава битка трябва да добавим и стотина жертви: 72-ма от турците, десетина жени и деца и шест от Петковите хора. Умира освен това и надеждата, че Марония ще влезе в границите на България!

ЗЛОВЕЩА СЯНКА СЕ ИЗПРАВЯ НАД РОДОПА. ПОЛКОВНИК СЕНКЛЕР СРЕЩУ КАПИТАН ПЕТКО

След битката за Марония Петко преминава с дружината в руската окупационна зона и се озовава в родното си село Дуганхисар. За първи път от седемнадесет години той влиза в бащината си къща посред бял ден, без да се крие, без да се оглежда, за да я намери, току-речи, запустяла. Смазан от побоища и разпити, баща му се разболява и умира още през 1870 година. Пет години след смъртта на Кирко Каракиров умира и жена му Груда — Петковата майка, — без да може нито в предсмъртния си час да види своя юначен син.

Някои твърдят, че Петко — вече тридесет и четири годишен мъж — след уморителното седемнадесет годишно хайдутуване и непрестанни кървави битки ще се отдаде на мирен живот, като мирен жител на село Дуганхисар и с това намерение уж се върнал там. Възможно е да е минала такава мисъл през главата на Петка: но все едно дали имал той такава мисъл, или не — събитията не му дали възможност много-много да избира. Няколко дена само смогнал войводата да прекара на спокойствие — с гайди, хора и веселби — и ето че по пътя откъм Фере в Дуганхисар влиза някаква войска. Скоро се узнава, че това са руснаци, при това те не идват току-тъй, само на „прогулка“, а да хванат „хаирсъзина“ Петка. Петковите разузнавачи овреме научават за намеренията на командувачия ротата руски офицер и войводата успява да се изтегли в околностите на Дуганхисар, все още слисан от неприятната и непонятна новина. Какво е направил той на русите? Защо идват при него с войска? Не е ли това някаква примка?

Междувременно ротата се разполага в селото и селските старейшини узнават всичко: подплашени да не би след битката в Марония Петко войвода да се прехвърли в родния си край, турците във Фере своевременно се явяват при руския комендант и му се оплакват от многобройните зулуми на тоя „виден“ разбойник, който не дава

спокойствие на местното мирно население. Комендантът, незапознат с дейността на Петка, решава да залови и обезвреди опасния човек и ето ти руската наказателна рота в Дуганхисар. Старейшините обясняват на капитана, че Петко не само че не е разбойник, но той е единственият човек, който в продължение на петнадесет години брани мирното християнско население от турските властници, разбойници и притеснители. Заедно с тези обяснения идва и съобщението от Петко, че той е готов да се постави заедно с дружината си в пълно разпореждане на руското командване. Предложението се приема. Капитан Петко се явява пред командването и дава пълни и подробни обяснения за „разбойническата“ си дейност.

Явяването на Петко сред освободителните войски става в критически за руското командване момент, когато в планинската част на Дедеагачко и Димотишко се навдига организиранят от английския авантюрист Сенклер противобългарски метеж.

Заели главните селища при низините около Дедеагач и Димогика; руските войски е трудно да се справят с подвижните отряди на сенклеристите, които се събират в родопските планински пущинаци. За тая цел е необходимо друго оръжие: по-свободно и маневрено, което да отговаря на партизанския характер на борбата и главно да не е то руското оръжие, което по силата на договора в Сан Стефано трябва да кротува. Появяването на Петковата хайдушка дружина в руския военен лагер решава изведнъж въпроса за намирането на това оръжие и Петко се вижда натоварен с тайната военно-стратегическа мисия да се противопостави на сенклеристите и да запази християнското население от грозните им налети. По всичко личи: Петко и дружината му най-охотно възприемат тази мисия и веднага започват изпълнението на своята задача.

Първата работа на войводата, преди още да срещне башибозушките шайки на Сенклер, е да „чукне“ с един внезапен удар турската войска, която го беше заставила да се прости с Марония. Хайдушкият му късмет дава тая възможност и на 18 март в местността Жанчешме седемдесетте Петкови момчета водят няколкочасов бой с две дружини от редовната войска. След тази битка Петко се отправя към Димотишко, за да потърси там среща с прочутия Сенклер, тайнствения башибозушки предводител, чиято зловеща сянка виене по това време над Родопите.

Кой е Сенклер и какви са пружините, които го изхвърлят на историческата сцена през жежката, неспокойна пролет на 1878 година?

Тези тайнствени пружини са на първо място лични: Сенклер е син на англичанин и полякия от богат благороднически род. От майка си той е трябвало да наследи едно много голямо имение в Полша, но руските власти конфискуват неизвестно по какви причини това имение и лишават по този начин младия Сенклер от майчиното му наследство. Амбициозен мъж — Сенклер не забравя никога това огорчение и намразва русите до смърт. Тая си омраза той пренася и върху българите, сред които идва да живее като английски консулски чиновник в Бургас през 1862 година. След известно престояване в Бургас той е повишен за консул и се установява във Варна. Бургас той обаче не забравил и с намерение някога отново да се върне там — купил си един чифлик в покрайнините на града.

Напук на тия негови желания обаче случва се Априлското въстание, а след това идва и Освободителната война. Угрозата отново да загуби своето имение и старата омраза против русите не оставят Сенклер на спокойствие и той взема доброволно участие във войната като офицер в турската войска. Идва обаче поражението на Сюлейман паша край Пловдив и започва отстъплението за към Цариград. Сенклер следва стъпките на своя злополучен пълководец и през Тополовския проход се озовава в Кърджалийските Родопи. Русите са победители, чифликът е отново загубен, а воюващите страни преговарят в Сан Стефано. Империята капитулира, но Сенклер не желае да се признае победен и опирайки се на неколцина местни кърджалийски турци — бабаити, първенци и дезертьори от войската, — той замисля своя противоруски и противобългарски бунт. Чувствата на Сенклер напълно съвпадат с държавната политика на Турция и нейните съюзници към разрушаване на Санстефанския мирен договор — чрез един „спонтанно възникнал“ въоръжен народен бунт — и той получава, макар и тайно, необходимата подкрепа. Планината по това време е пълна с дезертьори от турската войска, освободени пленници, беглеци от другите краища на страната и най-сетне — не малко вироглави местни мохамедани, които дори само от религиозен фанатизъм не желаят да останат като поданици на едно гяурско царство. Всички тия сили се събират под байрака на „Хидает“ бей (Правопътния), както го наричат турците. Той се обявява за главнокомандуващ на бунтовната

войска и започва със своите отряди овладяването на опразнената от руските войскове части Източна Родопи.

Това е човекът, с когото трябва да премери силите си Петко войвода, когато се отправя към Димотишко. На 29 март той води „попътнo“ сражение с едно отделение турска войска при Каракая, Ференско, и чак на 13 април в планината Китка, Димотишко, нашият войвода успява да срещне сенклеристите и да започне сражение с тях. Сенклеристите са истинска орда от около три хиляди човека, петнадесет пъти повече от двете Петкови стотици, но затова пък тая орда е много разнородна, без дисциплина и без спойка и шепата българи успяват да ги пръснат, а няколко десетки падат мъртви по баирите на Китка.

Две недели по-късно при Индере, Дедеагачко, в една нова кървава битка със сенклеристите.

падат 169 убити и ранени, от които — 19 убити и ранени българи. Този път между ранените е и самият войвода, но както се разбира — леко, щом като е могъл да участвува в следващото сражение с башибозука на Хидает паша при село Голям Дервент, Димотишко. В това сражение съотношението на силите е по-добро: Петко разполага с 400 души, а „генералът-спасител“ — с хиляда, българите оставят на полесражението убити и ранени — 11, а Сенклер — 35.

През цялото време на тази битка Петко търси да открие самозвания паша Сенклер, но това по няколко причини е напразно. Първо — предпазливият полковник никога не влиза в битка начело, както се бие Петко войвода, а ги направлява по чертежи, затулен в своята палатка. И, второ: по същото време, когато се разразява боят при Голям Дервент, 6 май (Гергьовден) 1878 година, Хидает паша е вече заминал към Смолянския край, за да подготви решителното свое настъпление към Пловдив.

Това настъпление започва на 10 срещу 11 май. На 12 май метежниците влизат в Чепеларе и продължават на север. Българомохамеданските села от поречието на Чая и Въча падат едно след друго в ръцете им, докато на 20 май в една среща с руските войски в околностите на Хвойна те претърпяват пълно поражение и се разбягват из горските усои на Родопите. Сенклер обаче си остава жив, продължава да подклажда бунта и да застрашава — този път — християнските села около Ивайловград, което става причина за ново,

невероятно и все пак истинско приключение на Петко войвода в борбата му със сенклеристките метежници.

Събитието започва с това, че на 15 май в руското комендантство в Одрин се явяват неколцина селяни от гръцкото село Плевун и се оплакват на коменданта, че башибозуците се канели да нахлуят в селото им, да го разграбят и опустошат. Комендантът бил готов да се притече на помощ на тези нещастници, но се оказало, че селото Плевун не е в руската зона, а се намира зад демаркационната линия, където руска войска не можела да отиде. Оставало само един начин да бъде предотвратено кръвопролитие, като се изведе населението от заплашеното село и му се даде възможност да премине в безопасната за него руска зона.

Кой обаче да го изведе?

Задавайки си този въпрос, руският военен комендант веднага се досеща за Петко войвода и му възлага спасяването на Плевун. За такава мирна акция комендантът сметнал, че Петко трябва да отиде сам, придружен само от четирима казаци. Петко за всеки случай взима още двама от своите момчета и с тая малка дружина се отправя на път за към Плевун. Преди да тръгне, по силата на хайдушкия инстинкт, войводата поръчва на дружината да бъде готова за всеки случай и съобщава къде ще се намира той през следващите няколко дни.

По пътя конната дружина се увеличава с трима гърци, граждани на Одрин, търговци на тютюн, които пътували въоръжени с мартинки, също за Плевун, по тяхна си търговска работа. Десетте конници на 20 май пресичат демаркационната линия, пристигат в Плевун тихо, мирно, без никакви подозрителни срещи.

В селото е тихо и спокойно. Още с пристигането си войводата събира първенците, известява им кой е, с каква мисия е дошъл при тях и предлага, ако те наистина се смятат застрашени, да ги поведе незабавно към руската зона, където ще бъдат в пълна безопасност. Попът и старейшините отговарят, че те ще обсъдят това предложение заедно със селяните на другия ден, когато всички щели да се съберат на тържествена литургия в селската черква по случай празника „Свети Костадин“. И тогава щели да решат: да останат или ще следват пратеника на руския комендант.

Нощта минала спокойно. На заранта рано започнала тържествената литургия, но когато тя била вече в разгара, през вратата

отвън се втурнало едно подплашено овчарче и донесло грозната вест, че башибозукът приближава селото и го загражда. Литургията секнала, писнали жените, заскубали си косите, а мъжете, загубили ума и дума, се юрнали да излизат. Петко, който също се намирал в черквата, им извикал да не мърдат, а след това заповядал на мъжете да усмирят жените и децата, докато се види каква е работата. Войводата изтичал навън от черквата и с няколко скока се покатерил на камбанарията, за да огледа оттам какво е положението. Още с първия поглед той разбрал, че работите наистина вървят на лошо: от всички страни към селото се стичали въоръжени настръхнали башибозуци и вече сключили обръча около Плевун, постепенно, макар и бавно, го „сгъстявали“.

Войводата, разбира се, можел да си пробие път и да изчезне, но да изостави на произвола на съдбата невъоръжените и беззащитни хора той не помислил. Имало само един изход за спасение: да прибере всички селяни зад каменните зидове на черквата, а сам той с въоръжените мъже да се бие, докато пристигне помощ.

Първата работа на войводата е да изпрати известие за тежкото положение, в което са попаднали жителите на Плевун, и да иска подкрепа. Той написва четири бележки до най-близкия руски военен пост и ги предава по една на всеки от четиримата казаци със заповед да препуснат едновременно конете в различни посоки и всеки по свой път да се мъчи да занесе връченото му известие. Казаците възсядат конете, прекръстват се и след малко Петко успява да види как те в луд кариер се връзват в гъмжилото на башибозука. Залп от изстрели избухва едновременно на четири места. Но дигналият се пушечен дим не позволява на войводата нищо повече да види.

След изпращането на казаците започват приготовленията за посрещане на враговете. В двора на черквата има струпани дъски и греди за постройка на училище — отлично средство за залостване на вратите и барикадиране слабите места. Беззащитното население остава вътре в черквата, а вън на двора излизат само неколцината въоръжени мъже: тримата търговци и Петковите двама четници. След като заповядва на своите хора да стрелят само отблизо и на „месо“, самият войвода се качва на камбанарията, за да ръководи неравната битка.

Битката е наистина неравна: башибозуците са няколко стотици, а защитниците — само шестима, въпреки това точната, смъртоносна

стрелба на барикадиралите се зад черковните зидове защитници стъписва многобройните нападатели. Десетина-двайсет башибозушки трупа вече се търкалят на полесражението, десетина ранени са отнесени от своите другари с вайкане, охкане и псувни. Пролятата кръв ожесточава останалите и башибозушката вълна на няколко пъти с пристъп се опитва да доближи дървените черковни порти и да ги среже с брадви, но смъртоносната пукотевица ги възпира и отблъсква.

В такива безуспешни налети минават обедните часове. Два-три часа остават до мръкване, когато башибозуците, вместо просто да нападат и мрат, решават да подпалят дървените барикади зад вратите. С помощта на снопове слама, сухи парцали и катран те приготвяват горящи факли, прехвърлят ги оттатък и наистина успяват да подпалят струпаната зад стените дървения. Диви резове отвън отбелязват първата военна сполука на башибозука. Тази беда обаче не е сама: единият от тримата гърци е прострелян, а войводата — ранен на две места — в бузата и рамото. Като виждат това, селяни и селянки изпадат в пълен ужас и напират да се предадат. Настъпва една наистина критическа минута: от една страна, напъните на башибозука, от друга — лавината на подплашените, обезумели от ужас обсадени, по средата — пламналите барикади, а на това отгоре — патроните свършени и войводата ранен. Още миг, и всичко е щяло да отиде по дяволите, но в този миг в главата на войводата се ражда една идея, която дава на работата съвършено различен обрат.

— Мълчете! — надревава се той с ревовете на подплашените селяни. — Оставете ме аз да уговарям за предаването!

Пред очите на всички войводата се изкачва на камбанарията, развява оттам бялата си кърпа и съобщава на башибозуците да изпратят по-близо до черквата двама или трима да преговарят за предаването.

Сред башибозуците настъпва радостно оживление и за преговори приближават не двама или трима, а десетина.

— Ние сме в ръцете ви! — съобщава им Петко. — Напразно е да се пролива излишна кръв. Но ние ще се предадем при едно условие: да ни оставите до два часа на спокойствие да усмириме жените и децата, да убедим тези, дето не искат да се предават, и да съберем оръжието, за да ви го предадем. Ако на това се съгласите — след два часа ще бъдем всички в ръцете ви. След кратко съвещание башибозуците приемат

това условие и радостни, че след два часа всичко ще бъде в ръцете им, орахатаяват се, приближават до черквата, напостилат разни черджета и черги под върбите на мегдана и започват ракъкефи.

Сметката е проста: докато траят двата часа до вечерта, слънцето ще залезе и ще настъпи вечерта, а през това време може вече да се очаква помощ, ако поне един от казаците е стигнал, докъдето е изпратен.

Без нищичко да подозират, поуспокоените селяни кротуват, а под влияние на изпитата ракия веселбата сред башибозушките аги става все по-разпалена. Лошото е само, че времето бързо лети, слънцето залязва, на двата часа приближава краят, а помощ все още не идва. Напразно раненият войвода се взира към полето: голо си остава то и безнадеждно пусто. Петко все още не знае, че и тримата казаци са убити, четвъртият само е останал жив и здрав, но загубил коня си, той пеши трябва да върви, за да стигне, докъдето е изпратен.

Загубил надеждата, че ще дойде помощ, Петко видоизменя първоначалния си план с нова, неочаквана и отчаяна дързост. Докато се е вглеждал той към полето за помощ, от време на време е поглеждал и към развеселените башибозушки агалари и е забелязал реда, по който им се поднася ракията. Петко отлично познавал навиците на своите неприятели, за да бъде съвсем сигурен, че първият, на когото се поднася, той е най-главният, а на следващите се поднася според тяхното значение и големство в ордата. Установил по този начин кои са предводителите на ордата, на войводата не оставало друго, освен да ги избие. От дългогодишен и многократен опит той знаел, че загубата на предводителя при турците почти винаги означава поражение и затова пристъпил към това последно средство за спасение.

Четвърт час оставало до изтичането на двата кратки часа, когато на камбанарията, извикани от Петко, се покачили неговите двама другари. Петко им посочил в кого от башибозушките аги да се прицелят, а самият той взел на мушка предводителя. По даден знак трите пушки едновременно изгърмели и тримата злополучни аги се гътнали на земята, облени в кръв. Внезапният гръм и загубата на тримата предводители подействували като удар върху цялата башибозушка орда, гъмжилото изведнъж се раздвижило и започнал панически отлив назад, докато ордата се намерила твърде надалеч от селото.

Вече се смрачава, когато и последният башибозук напуска селото и настъпва нощта. Заедно с мрака на тази чудна майска нощ идва и сгодната минута за спасение на обсадените плевунци. Петко слиза от камбанарията, раздава на мъжете изоставеното от башибозуците оръжие и дава заповед на селяните да го следват, ако искат да се спасят. Той с двама от четниците води, върволицата го следва, а най-отдире неколцина въоръжени мъже образуват ариергарда на необикновеното нощно шествие. Между къщите и през градините нещастните плевунци скоро се озовават във от селото и поемат през полето към руската зона. След два часа усилен ход те срещат двестата Петкови момчета, които, получили известието на войводата по единствения оцелял казак, бързат да му се притекат на помощ. Върволицата плевунци е поверена в ръцете на добри водачи да ги заведат, където трябва, а Петко, макар и ранен, вбесен от коварното и безпричинно нападение на башибозука върху беззащитното село Плевун — решава сам да поведе дружината и да разгроми Сенклеровата орда, докато е близо.

В усилен ход Петковата чета влиза в Плевун, за да го свари в пълно запустение. Нито един човек не е останал там, нито един не е влязъл. Единствените признаци за живот са воят на подушилите кръв селски псета и ревовете на неприбрания селски добитък. Дружината подминава запустялото село и чак призори успява да настигне и сгащи башибозушката орда между селата Мусел им и Демирлер. Нападението е неочаквано, схватката е ожесточена и кръвопролитна. Опитни в засадите, ловки и смели, Петковите момчета нападат стремително и вкупом като юмрук, който разбива лепкавата каша на Сенклеровата сган и я разпръсква из полето. След това започва кървава гонитба, която завършва с разгромяването на цялата орда.

Когато слънцето изгрява на двадесет и първи май, битката е свършила, а на полесражението лежат двеста башибозушки трупа, между тях и неколцина Петкови четници. След този гръмотевичен и предизвикан удар върху сенклеристите те вече не се появяват в този район, а метежът им „завлича силите си“ към Кърджалийско, за да изчезне заедно със своя предводител преди настъпването на есента.

Що се отнася до ранения войвода, качен върху една бърза кобила, реквизирана от Демирлер, той заминава за Одрин и там от 22

май до 24 юни прекарва на лечение в руския военен лазарет, докато зараснат тежките му рани.

СБОГОМ, ТРАКИЯ!

Не минават десетина дни от оздравяването на Петко войвода и ние го виждаме вече в руска военна униформа начело на дружината отново да шета из Дедеагачко. На 5 юли той влиза в бой с части от Сенклеровите шайки, без да подозира, че това ще да е последната битка в родния му край, защото събитията, които следват около средата на юли, диктуват оттеглянето на Петка от Тракия и препращането му в Средните Родопи, където започва нова борба.

Какви са тези събития? За какво е новата борба?

Главното, злощастно — може да се нарече — събитие е Берлинският договор от 13 юли 1878 година, който раздробява Санстефанска България на две и поставя границата ѝ с Турция през средата на Родопите. Тепърва международните комисии ще установяват точно где минава граничната линия, а през това време в тъй наречената „неутрална зона“ в Централните Родопи след разгромяването на Сенклер започва едно опасно между-царствие и заплахата от избухването на среднородопска кървава междуособица сред местното население.

Причина за тая междуособица на първо място е сепаратизмът на част от мохамеданските села по течението на Вьча, които под влиянието на всесилните в турско време тъмръшки аги не желаят да се включат в границите на Румелия. С подобни настроения се заразяват и някои по-активни фанатизирани елементи сред българомохамеданското население от другите краища и села в противовес на християнското население от всички краища на Родопите, което се ужасява от мисълта, че след като за кратко макар е вкусило от свободата — то ще трябва да сложи врата си под робския ярем.

Руските войски не могат да вземат участие в тази противоречива, сложна и драматична борба на местното население срещу решенията на Берлинския конгрес, а самото население — без военен опит и бойни ръководители — не може да се справи с враждебните мохамедански

сили, които имат и повече бойно самочувствие, и повече оръжие. Ето защо руското командване решава и този път да си послужи с добре познатия му вече Петко войвода. Това е причината, задето веднага след оповестяването на берлинските решения Капитан Петко напуска родната си Тракия и заминава за Пловдив, а оттам за Средните Родопи, където започва една нова героична страница от дълголетната негова борба за освобождаването на този край.

Когато идва в Чепеларе, където установява за известно време своето седалище, Петко войвода сварва там една „боса команда“ от брадати авантюристи, които наричат себе си „опълченци“, „бунтовници“ и комити, а са в действителност повечето от породата на тъй наречените арамии, полу-хайдуту полуразбойници, които никому и за нищо не се подчиняват, а всеки действа на своя глава. Вразумява ги само идването на Капитан Петко, чиято слава е толкова голяма, че всички те прекланят глава под неговите заповеди и образуват ядрото на новата бунтовна дружина.

Чули името „Петко войвода“, от всички краища на Родопите и Тракия, даже от Северна България се стичат смели, вироглави хора — едни от жажда за приключения, други — от истински патриотизъм, и само един месец след появяването на „Големия“ в Чепеларе под неговото знаме се нареждат около 200 души готови да бранят Средните Родопи от съсредоточения в Смолянско башибозук.

На 18 август е първата схватка с башибозука при Ешекулак, втората среща е на 30 август при „Момина вода“, третата — на 8 септември в Караманджа. Тези престрелки, разразили се главно по вододела Рожен — Караманджа — са свързани с едно необикновено раздвижване на местното родопско население в приготовленията му да се опре на застрашаващия го от юг башибозук.

Новооснованото всебългарско дружество „Единство“ се притичва в помощ на родопското население и към Чепеларе започват да пристигат товари с оръжие, пари, барут, боеприпаси и нови четници, които увеличават дружината с нови бойци. Не по-малко трескави са бойните приготовления в самата Родопи. В Устово се коват казаните за Петковото опълчение. В Момчиловци се шият „калцуни“ и калчеци, в Павелско сучат козиняви върви, в Чепеларе дялат черешови дъски за топове и наистина приготвяват два топа с помощта на един кацар от Босотина — „на две колелета, капладисани с бакърени

листовете“. Събират се усилено кантарюви топузи за джепане на тая първобитна артилерия, куриери сноват във всички посоки с поръчения и писма от главната и до главната квартира. Четата има секретар, а войводата — адютанти, изобщо всичко се стреми да наподобява една истинска военна машина, която събира сили, за да стовари решителния удар на решителното място. „Решителното място“ е в коритото на Въча, на северозапад от Чепеларе, където двайсетина българомохамедански села в това корито, подплашени за беломорските си пасбища, решават да се противопоставят на включването им в границите на Румелия. Тяхната откровена враждебност заплашва малкото християнски села в този район, като Стойките и Широка лъка, тъй че главната Петкова задача през есента на 1878 година е да се справи с мохамеданския сепаратизъм в Девинско.

Междувременно засилените и съвсем открити военни приготовления в Чепеларе силно обезпокояват дипломатическите агенти в Пловдив, които зорко наблюдават действията на Петковата дружина и след един енергичен протест успяват да издействуват от пловдивския губернатор да прогони опасния войвода от Родопите.

На 14 септември на ден Кръстовден, една рота руски войски идва на „прогулка“ уж в Чепеларе, сърдечно срещната от населението. Идва и Петко да се види с руснаците, става хоро, но в разгара на празничната залисия по даден знак руските войски заграждат войводата и го пленяват. Само след половин час ротата прехвърля билото по пътя за Пловдив, съпроводена от тъжните погледи на озадачените и наскърбени чепеларци.

Подир войводата тръгват към Пловдив и делегациите за неговото освобождаване и той наистина на 20 септември е освободен, след като му се внушава, че трябва действията му да бъдат по-хайдушки, не така видими и откровени. След тези наставления, преоблечен като инженер, който ще планира изгорените по време на Сенклеровия бунт Лъкавски селища, Капитан Петко бил отново върнат в Родопите, съпроводен от един руски офицер и двама войници, само че не през пътя за Чепеларе, а от Станимака, по преките кози пътеки — към скътаното в непристъпните родопски пущинаци село Борово. Двадесет и четири часа след неговото появяване на това място пристигат няколко мулета, натоварени уж с инженерски потреби, а в действителност с оръжие и припаси. След всичко това руснаците изчезват, а Петко се заема да

събере отново своята дружина и да продължи, само че тайно, борбата с вироглавите башибозуци от коритото на Въча.

Не било лесно на Петко да започне съвсем отново, като се има предвид, че след неговото арестуване трите стотици негови четници се така сепнали и стреснали, че само за двайсет и четири часа изпокриват оръжието си по канарите и изчезват. Това е един от първите признаци, че сформиранията на бърза ръка Средногорска Петкова чета е била внушителна само на брой.

Събитията по-нататък напълно потвърждават оперетъчния характер на новото хайдушко предприятие, когато работите опират до истински бой. А. това се случва на 14 ноември, няколко дена преди идването на граничната комисия. Дните преди идването на комисията са пълни с напрежение и опасности, защото в Смолян идва турска войска, която застрашава да окупира беззащитния Рупчос на север от Рожен, а също и предадените към Румелия българомохамедански селища по коритото на Въча и да постави по този начин комисията пред свършените факти. В това време няма сила, която да се противопостави на подобна окупация освен Петко войвода, който решава с един решителен удар да покори коритото на Въча. На входа за това корито седи обаче голямото българомохамеданско село Брезе, в което е прицелен Петковият удар на 14 ноември.

Приготовленията за тоя удар стават няколко дена преди 14 ноември, в новото седалище на Петка Широка лъка, където се стичат около петстотин души доброволци да участвуват в битката. Първа чета от около 300 души била поверена под командата на поп Тодор от Сотир, наричан още „Орман папаз“ (Горския поп), а други две чети били на Лазар Комитата и Наум Арнаутина, двама измежду най-близките сподвижници на Петка по това време. За себе си войводата запазил върховната команда. Един ден преди настъплението към Брезе в селото били изпратени двама разузнавачи да „опипат“ състоянието на духовете и отбраната, но една непредпазливост става причина разузнавачите да бъдат заловени и след разпита им — умъртвени. По този начин в навечерието на похода към Брезе брезките българомохамедани знаели всичко и съумели добре да се приготвят за приближаващия бой.

Ето защо, когато заранта рано на 14 ноември Петковите четници настъпили през Върбово за към Брезе, в местността „Пуризовските

колиби“ те били посрещнати от пукотевицата на стотина пушки и тогава разбрали, че пътят им е вече преграден. Докарали черешовия топ, но когато гръмнал, гюллето паднало на десетина-двайсет крачки за голяма радост на брезките българомохамедани, които, щом разбрали с каква артилерия имат работа — добили кураж и започнали да обхождат и заграждат четниците. В това сражение, което е и първата сериозна проверка за бойните качества на дружината, на Петко войвода е съдено да преживее едно трагично огорчение, като вижда колко неопитни са новите му четници във воденето на стрелбата, как докато съседът стреля, другият до него се изправя да гледа дали куршумът отива „на месо“ и самият пада пронизан от врага.

Положението се влошава, кога го при започналата пукотевица на помощ на брезците се стичат Седенци и лявото крило на дружината започва да отстъпва. Войводата тича от място на място, прав, без да се предпазва от куршумите — стреля със своя винчестер и като спира настъплението на брезчани, с личен пример се мъчи да окуражи своите дружинници, но те са вече сплашени от неочакваната съпротива и започва отлив назад, при което всеки се спасява, както може.

След военната несполука с Брезе Петко намалява броя на четниците и с тъй подбраната нова дружина продължава до края на 1878 година да брани Чепеларе, Широка лъка и съседните християнски села от налета на башибозука, докато най-сетне в края на декември в Рупчос идва руски гарнизон и в тая размирна област настъпва успокоение и сигурност.

Петковата дружина остава в Средните Родопи до март 1879 година, след това преминава в Хасковско, където се очаква нов метеж от кърджалийските съседи. По същото време държавният статут на Източна Румелия вече напълно се установява и Петковата роля в Родопя свършва. Ето защо в началото на юни 1879 година той разпуска своята чета и след осемнадесетгодишно, пълно с кръвопролития и най-тежки премеждия хайдутуване и четничество в горите, легендарният Капитан Петко войвода — Киряков, Калоянов — се отдава на мирен живот.

МИРЕН ЖИВОТ

Първите стъпки в мирния живот на войводата започват с едно пътешествие до Петербург. Там генерал Скобелев представя на императора заслужилия в борбата мъж, а руският самодържец му дава званието „капитан“ и го награждава зарад военните му заслуги с едно имение в Киевската губерния. На пръв поглед изглежда, че нищо вече няма да липсва на двойния капитан, за да заживее той един охотен и приятен живот, да изпита всички ония сладости на живота, които е изпуснал, докато е бил зает с тежката и кървава борба.

След като поседява обаче около месец-два в Русия, планинското чедо Петко започва да се усеща неспокоен. Преди всичко той не може да свикне с безбрежната руска шир, сред която горският юнак се усеща като просено зърно. И, второ, петнайсет години, след като си бранил беззащитните аргати от чифликчиите в родния си край — да грабнеш след това господарската пръчка и сам да станеш чифликчия — това се оказало вън от рицарската Петкова природа.

Ето защо Капитан Петко едва дочаква пролетта на 1880 година, продава чифлика набързо за 15 000 рубли и се отправя за България с първия параход. Сърцето на юнака зачестява биенето си, когато пред очите му се появяват очертанията на черноморския български бряг с неговите блестящи на пролетното слънце пясъчни заливи и живописно нахъдрени планински възвишения. Петко се вглежда към брега още и с надежда, че там ще го очакват навярно неговите приятели, на които е писал вече за скорошното си пристигане. Може би ей сегичка ще гръмне музиката за неговото посрещане и към небето ще полетят калпаците на бившите му четници с възгласи „да живеј!“ и „ураа“

Може би! Алла — не би!

Вместо неговите бивши четници на бургаското пристанище очакват Петко взвод жандарми от румелийската милиция, вместо „добре дошел“ лейтенантът им уведомява бившия войвода, че има заповед от румелийския губернатор Алежо паша да го задържи.

Изненадата е неприятна, но Петко се подчинява и след няколко часа работата става ясна: научила за намерението на Капитан Петко да си дойде и да се засели в Румелия, Високата порта дава нареждане на своя васален губернатор в Румелия да улови опасния човек, когото тя цели осемнайсет години напразно гони, и да го препрати под охрана в Цариград. Алежо Богороди решава въпроса според формулата „Вълкът сит и агнето цяло“; той няма да изпълни заповедта на Портата да хване войводата и да го препрати в Цариград, но също така няма да го остави да се засели във васалната на султана Източна Румелия. Ей я Варна, на един хвърлей от Бургас — нека благородният капитан да отиде там на суверенна българска земя!

В края на краищата така става: Петко заминава за Варна и се установява там, „като на заточение в Диарбекир“, както пише самият той в едно писмо до родопския книжовник Христо Попконстантинов през 1883 година.

И започва свободният живот на българска земя. След един забулен в пълна неизвестност за Петковите биографи първи брак с някаква си жена от Кешан тридесет и шестгодишният двоен капитан и бивш войвода среща в лицето на казанлъчанката Рада Кравкова дамата на своето сърце и тая среща се увенчава през 1881 година със сватба. С парите от чифлика, преди още да ги разпилее за просяци и приятели — Капитан Киряков успява да купи къщичка с градинка на улица „Плевенска“ и в това скромно жилище във Варна той свива своето второ семейно гнездо.

Едър и личен като фигура, накичен с войводска слава, новият гражданин на Варна в кратко време става известен на целия град и когато през юни 1881 година във Варна идва княз Батенберг, един от първите хора, определени да поднесат тържествения адрес на княза, е бившият войвода.

Узнавайки с кого има работа, князът възкликнал, че е несправедливо такъв един заслужил за родината си мъж да няма държавна пенсия и казал на „славния поборник“ да подаде молба за пенсия. Простодушният Петко сметнал, че думата е дума, още пък и княжеска, и взел, че наистина подал една молба. Минават месеци, минава година — от княза никакъв хабер. Хаберът идва през 1883 година, когато във връзка с Великото народно събрание Александър идва пак във Варна и отново среща Петко. Князът, леко сконфузен, си

припомня неизпълненото обещание и се опитва да замаже работата с ново:

— Старата ви молба не е стигнала до мене. Подайте нова!

Капитан Петко е разбрал, че княжеската дума не е като хайдушката, унизил се е веднъж и вече не желае да повтаря същата грешка, затова въпреки увещанията на големците от княжеската свита не подава никаква молба.

Вместо молба за пенсия Петко подава молба да бъде назначен за касиер в кредитната банка, защото колкото и невероятно да изглежда — човекът, през чиито ръце са минали купища неброено злато — наистина не се е погрижил за „сетнините“ си и едвам-едвам свързва двата края. Не че разходите му са много, но той е човек с широка и щедра десница и когато при него се явяват (а те все по-често се явяват) закъсали бивши негови четници, опросели арами и заборчлели бивши хайдути и прокудени земяци, той няма сърце да откаже никому. Никой няма да повярва, че той няма пари, и той никога не го и казва. Раздава каквото има и старателно и докрай скрива своята обидна сиромашия, за да не падне сянка върху легендарното му име, да не се каже, че Петко войвода е оголял и опросял!

И се занизват неделите, месеците и годините в ходене от къщи и до касата, от касата в кафенето на Ахмед Ефенди Хадърчали, където турските посетители срещат бившия войвода на крака и се водят сладки разговори за миналите и сегашните работи. А „сегашните“ работи на някои от турците не вървят съвсем добре. Свободата е развързала ръцете на някои отмъстителни бабаитибългари или пък лакоми за бързо забогатяване властници и много от турците явно или скрито стават жертва на заплахи и шантажи. Това е дълбоко противно на бившия хайдутин и той се обявява в защита на всеки невинно подгонен или пострадад, все едно дали е турчин, гагаузин или грък. Прави многобройни услуги и спасява много хора от Местните произволи. С други думи, Петко и в мирния си живот остава закрилник на слабите, какъвто винаги е бил, и си спечелва по този начин искрената обич и уважение на простолюдието в целия град.

Освен в кафенето на Хадърчали много често войводата ходи в общарницата на братя Стефанови, гърци, бежанци от Кешаи, съграждани на неговата първа жена, и с тях се разтъжва по земячески. Книгите доубиват останалото време. Да! Факт е, че бившият хайдутин

Петко със страст и увлечение чете „патриотически“ книги като „Клетниците“ и това е най-любимото му занимание, когато се върне у дома. Понеже с очите не е съвсем добре — чете му Краикова, съпругата. Тя му чете, а той, облегнат на дивана, вперил поглед в тавана, слуша по цели часове и само от време на време моли жена си да поспре, за да си свие нова цигара, и отново се потопява в съзерцание на дивната борба между благородния Жан Валжан и неговите врагове, а очите му се просълзяват, когато безкрайната история с патилата на Жан Валжан завършва най-сетне с тържеството на човешката любов и правда.

Тая пуста опустяла правда, в защитата на която посвещава най-добрите сили от живота си, кара бившия войвода да зареже касиерството и да стане защитник по делата във Варненския „мирови“ съд. Той знае да чете и пише, говори три езика — турски, гръцки, италиански като майчиния си език, — има обществен престиж и будно чувство за човешката правда: всичко това е напълно достатъчно да бъдеш „защитник“ пред съда в ония блажени времена, когато все още има някаква разлика между тоягата и правдата. И все още вярва, че тая правда ще възтържествува и на българска земя.

Кой ще знае по това време, че за тая правда скоро ще настъпят страшни изпитания и от тях ще вкуси пръв от варненските граждани Капитан Киряков?

Всичко започва наглед свършено безобидно. През 1887 година пада правителството на Каравелов и на министър-председателското място сядат известният хъш, революционер и поет Стефан Стамболов, който решава да скъса с традиционната русофилска политика на княжеството и да насочи държавния кораб към австро-унгарското и немско политическо пристанище.

Капитан Петко Киряков, един от най-видните привърженици на русофилската партия във Варна, разбира се, не приветствува новата промяна. Това е много добре известно на съобразителния Стамболов и като преценява той каква сполука ще бъде за новия режим, ако привлече прославения бивш войвода, предлага му съблазнителния пост варненски окръжен управител. При едно неизказано условие, разбира се, да сподавя русофилските си чувства и да стане съратник на диктатора в изграждането на новата национална политика на България.

Предложението е съблазнително, но Капитан Киряков не се замисля нито за миг и дава отговор на Стамболова, че той като малограмотен не се смята за достоен да бъде окръжен управител.

— Ще ти назнача грамотен секретар! — не се отчайва Стамболов.

— Не! — идва новият категоричен отговор.

Честолюбивият диктатор няма да забрави този „афронт“ и ще дири по-нататък удобния случай да сложи тежката си лапа върху Петка. Този удобен случай идва 3 години по-късно с процеса срещу заподозрения в заговор против Стамболов известен вироглавец и юнак майор Коста Паница. На 17 май 1890 година Коста Паница е осъден на смърт. Докато се чака утвърждаването на смъртната присъда, в София се пуца слух, че в столицата ще пристигнат много арамии, приятели и почитатели на Паница, които ще направят опит за неговото освобождение чрез пленяването на княза, когато се връща от Бургас. По една случайност по същото време в София се намира и Капитан Петко.

На 2 юни към полунощ, малко преди да си легне, в хотел „При руски цар“, където е отседнал бившият войвода, на вратата се похлопва и се появява приставът на I софийски полицейски участък Бончев.

— Господин Киряков, министърпредседателят желае да се срещне и да говори с ваша милост — казва той на Петко. — Ще обичате ли да ви заведе?

— Защо не?

Капитан Киряков навлича набързо връхното си палто и тръгва заедно с пристава. Пред хотела ги чака файтон и стражар. Стражарят почтително козирува, докато двамата господа се наместват на седалките, в същото време, когато файтонът потегля, изскачат изневиделица петнадесет души стражари и се нареждат с извадени шашки отляво и отдясно на файтона.

— Какво става? — пита Капитан Киряков.

— Арестуван сте! — отговаря приставът на Първи полицейски.

— Защо?..

— Нямам заповед нито да ви питам, нито да ви отговарям.

Файтонът пристига в градоначалството и там се произвежда разпит: защо е пристигнал Капитан Киряков, с кого се е срещал, има

ли намерение да ходи в Кюстендил, сбирещето на харамииите, и т. н.

Установява се, че Петко и хабер си няма да се съюзява с харамииите за освобождаването на Паница, а обискът, извършен в хотела, не намира нищо подозрително: книги, дрехи, малко пари, няколко писма без особено значение — и това е всичко. За Петко се застъпва и началникът на стенографското отделение в Народното събрание, родопчанинът Христо Попконстантинов. Градоначалникът му отговаря, че след като вземе разрешение от Стамболов, Капитан Киряков ще бъде освободен. И наистина, към обед Петко напуска участъка, където е бил задържан, с нареждане веднага да се завърне във Варна, след като предварително се „обади“ в пети полицейски участък.

На другия ден, 3 юни, една внушителна група от Петкови приятели и почитатели са се събрали пред хотел „При руски цар“, за да изпратят бившия войвода, но се научават, че той в 9 часа е отишъл да се „обади“ в пети участък. Групата отива пред участъка, чака до към обед, но Петко не излиза. Оказва се, че едно допълнително донесение на тайните агенти засилва подозренията на Стамболов и Капитан Киряков е отново задържан. Най-после, към един и половина след обяд, той излиза от участъка и на другия ден, 4 юни, съгласно заповедта на полицията, заминава с железницата през Пловдив за постоянното си местожителство във Варна.

Радват се Петковите приятели, които съпровождат войводата до железопътната станция, че Капитана се е най-сетне отървал и сърдечно се сбогуват с него, когато тренът потегля на изток, без никой в това време да подозира, че над главата на техния Петко е надвиснала нова гибелна опасност. Самият Петко узнава за тая опасност едвам когато слиза в Пловдив, където заедно с пристигането на влака по телефона е предадена от „’високото място“ в столицата нова тайна заповед тоя път не за задържането, а за унищожаването на Петка.

Точното съдържание на тая заповед не е известно, но събитията са известни, а те са: след пристигането си в Пловдив Петко е отново арестуван. Градоначалникът на Пловдив Георги Котабанов предава войводата в ръцете на пристава Кавалов и старшия стражар Димитър Добрев уж да разследват арестувания, но отделно, „на четири очи“, той заповядва на пристава да види сметката на руския Капитан още през същата вечер. Подсказан е дори и начинът, едно безшумно извеждане

до Маричиния остров, наречен после „Царският“, един приклад по темето, един камък на шията и — хайде в Марица!

Вероятно така е и щяло да стане, но случило се, че и приставът, и старшията участвували някога в Чепеларската Петкова дружина, познавали, обичали войводата и затова решили да го спасят. Те просто отлагали заповедта за неговото унищожение, докато приятелите му в София научили, та вече не било възможно безшумното му унищожаване във водите на Марица.

Но тогава как? Въпросът оставал открит.

И ето, ражда се тогава в една помрачена от ярост глава — не е известно дали в главата на Стамболов, или на някой от неговите ревностни помощници — идеята да бъде заведен бившият войвода Петко на турската граница и там да бъде предаден на турците, за да го съдят за неговите „разбойничества“ в Тракия.

В изпълнение на тези зловещи замисли пловдивската полиция препраща своята жертва през Ямбол за граничното градче Кавакли (Тополовград). След като опитва подред гостолюбието на полицейските кауши в Стара Загора, Нова Загора и Сливен, на 15 юни бившият войвода пристига при засилена полицейска охрана в Ямбол. В Ямбол се намират между местните граждани и маса тракийски бежанци, които, щом научават, че техният господ и закрилник се намира в кауша, бързо се събират пред полицейския участък, за да го видят, но градоначалникът на Ямбол е получил вече заповед от софийския градоначалник за „екстрадирането“ (изпъждането) на Капитан Киряков в Турция и никому не позволява да се приближи.

Неизвестно как хората разбрали защо Капитан Петко ще върви за Кавакли, неколцина от тях решават да се въоръжат, да причакат конвоя по пътя насила да избавят своя благодетел. Предводителят на тази малка чета, общаринът Панайот Бояджиев, наричан „Боята“, залага своята засада в местността Канлъдере, но полицията, надушила, види се, миризмата на барут, прекарва видния си арестант от друго място и така успява да доведе жертвата си до самата граница.

Още малко и бившият хайдутин и двоен капитан, и славен войвода Петко, легендарният бранител на тракийските и родопски българи, народен закрилник и защитник е щял на българско време и от българските власти да бъде предаден в ръцете на турците като разбойник за вечен позор на Княжество България, ако каваклийските

граждани не бяха се намесили в тая безогледна операция на Стамболовата полицейщина. Гражданите на Кавакли научават новината за пристигането на бившия войвода, преди още да се появи конвоят, и сума свят се насъбира в края на града, за да срещне своя любимец с „добре дошел“ и ако трябва — да го избави от ръцете на стражарите. Минали час, минали два, слънцето вече залязло, а знаменитият „гост“ все още не идвал, докато най-сетне около седем и половина вечерта полицейският ескорт се появява — един нает със собствените на войводата пари файтон, съпровождан от взвод конни жандарми.

Тълпата оживено зашумява, гръмнало „ура“. А каваклийският околийски началник Николаев, човек уравновесен и добродушен, като доловил възбуденото състояние на духовете, решава на своя глава да се присъедини към народното мнение и да посрещне бившия войвода като гост. И наистина, когато файтонът приближава, той любезно се ръкува с Капитана и като го хваща подръка, повежда го към околийското управление, заповядвайки на конвоя да се превърне в ескорт. След един поверителен разговор в околийското Николаев дава честната си дума, че той ще направи всичко необходимо Петко да бъде освободен и наистина удържава дадената дума. Предавайки положението в Кавакли като много сериозно, с оглед опасността от граждански бунт, благоразумният началник успява да издействува разрешение за освобождаването на видния арестант и да предотврати по този начин големия позор.

Виждайки голямата и опасна популярност на родопския войвода Капитан Петко, Стамболов отменява заповедта за неговото задържане. Всесилният диктатор е принуден да отстъпи, но това, както събитията ще покажат, е временно. Само след две години ръката на диктатора отново ще се стовари върху Петка, за да нанесе върху него

РЕШИТЕЛНИЯ И СТРАШЕН УДАР.

Пълни две години преминават от оная шумна дата, когато след тридневен гуляй със своите каваклийски приятели Капитан Петко, изпратен с гайди и кавали, се завръща на местожителството си във Варна. Дните отново започват да текат спокойно, а разходките до кафенето на Ахмед Ефенди са — речи-кажи — всекидневни. На тия сбирки в кафенето, където се водят обикновено разговори за миналите работи, понякога се отронва и по някоя горчива дума за тиранията, за своеволията на управниците от режима.

От май 1892 година в кафенето на Ахмед Ефенди все по-често започва да идва и лицето Ангел Райчев, което взема участие в разговорите с Петко, а когато се видят сами, след като се поогледа и прокашля — той доверява на Капитана какви нови безобразия е извършил Стамболов едикъде си, кого къде пребил, къде какви чифлици купил и към каква тъмна пропаст е повел „нашето славно отечество“ България. Ангел Райчев е рядък човек, с хубаво сресана брада и достолепна външност, разговорът с него е забавен и приятен и макар бившият войвода да знае, че Ангел работи в полицията — не обръща особено внимание на това. Та малко ли хора вадят по туй време хляба си в полицията, а не мислят като Стамболов? Затова Капитан Петко не скрива, че страната върви на зло, че Стамболов прекалено е развъртял тоягата си и се не вижда къде ще му излезе краят. Освен с любезния Райчев на Капитан Петко се случва от време на време да дружи и с още един официален човек — управителя на двореца в Евксиноград, — някои си Иванов, който, макар да е царски чиновник, държи на приятелството си със славния войвода и често го кани в двореца на тюрлюгювеч.

На 27 юли 1892 година към обед Иванов изпраща известие чрез Ангел Райчев, че се е вече приготвил да посрещне Капитана вечерта и нека да заповядат двамата с Ангела, но да си вземат и ракията, защото нямал хубава ракия. Петко се съгласява: хем една хубава разходка ще направят през лозята, хем пък и ще пийнат и ще хапнат. Уговорено

било между Райчев и Капитана, че ще се срещнат следобед около 6 часа вечерта в „Райската градина“, откъдето ще се отправят към Евксиноград. Петко бил в „Райската градина“ точно в 6, но Райчев се забавил цели два часа, тъй че когато тръпнали за към двореца, вечерта била настъпила. Когато двамата се озовали вън от града, досетливият Райчев предложил за по-пряко да минат през лозята „кестерме“, та и полицейските постове по пътя да не ги съгледат и в нещо да се усъмнят.

Криволичейки по синорите на лозята, двамата приятели вече наближавали двореца, когато Ангел, трогнат от гледката на чудното море и хубавата вечер, викнал да пее. В същата минута храстите около тях неочаквано се раздвижили и докато да разберат какво става — двамата другари се видели заобиколени от двайсетина жандарми, които държели насочено в тях оръжието си. Стражарите веднага започнали да претърсват задържаните, но у Петко те не намерили нищо особено, затова пък от Ангел Райчев измъкнали от вътрешния джоб на палтото му едно лимонадено шише и една тясна мукавена, завързана с канап кутия.

Докато се разигравали пред очите на Капитан Киряков тези неочаквани събития, той се подсетил, че с него става нещо лошо, и през главата му минала мисълта да грабне една от стражарските пушки, да натръшка стражарите и да фукне през лозята към града, но в следващия миг благоразумието надделява. Накъде да фукне? Ако да беше сам — може да забие в планината, но в града у дома си той има една жена, с която е свързал живота си и на която се е клел, че ще си живеят мирно. А може пък задържането му да е за кратко, както се е случвало не веднъж и дважд.

Капитан Петко се покорява и тръгва пред стражарите заедно с Ангел, който никак не изглежда много-много да е загрижен. Двамата арестувани завеждат в участъка при лозята. В стаята, където ги разполагат, след малко вратата се отваря и се появява лично варненският градоначалник Спас Турчев и безцеремонно пристъпва към разпита:

— Признавайте всичко! Какви са тия содени шишета? Каква е тази кутия.

Ангел проговаря пръв:

— В това содено шише има динамит, а в кутията — фитил. Капитан Петко ме накара да ги взема. Той ми даде и парите за купуването им. А сега идвахме да ги сложим в банята, където се къпе министърпредседателят Стамболов.

— Защо?

— За да го убием! — „самопризнава се“ Райчев, без окото му да мигне.

Капитан Петко не вярва на ушите си. Вярно ли чува той? Не сънува ли? Но не! Ангел Райчев повтаря всичко дума по дума.

— Ти, господине, какво ще кажеш? — обръща се Турчев към Петко.

— Ще кажа, че това е една мръсна лъжа! — едвам намира думите си Петко. — Това е мръсна уйдурма на тогози, вашия агент!

— Ще видим! — скръцва със зъби Турчев и дава заповед на старшията: — С пранги на ръцете! В града!

В града първият, при когото е заведен Капитан Киряков, е окръжният управител Паничерски. Още като се отваря вратата и вижда бившия войвода с белезници на ръцете, той започва злобно-тържествуващо да вика:

— А-а, ти си бил, ха! Аз ще те науча тебе как се правят комплоти против властта и царя!

— Никакви комплоти не съм правил! — опитва се да каже истината Петко и започва да обяснява какъв капан са му скроили полицейските и как са го измамили.

— Измамили те, а? — прекъсва го Паничерски, като става иззад бюрото си и размахва пред лицето му потния си космат юмрук. — Как тъй те измамили, ти дете ли си бе, да те измамят толкова лесно? Такива шейретлици, драги, ти не можеш да прекарваш пред нас! Аз ще те накарам тебе да изкажеш и майчиното си мляко, а не само това, дето сте кроили в дома на Великова! Ще те набутам сега в кауша, а сетне ще поговорим пак... Водете го! — заповядва той на войните. Този път арестантът е заведен в градоначалството. Ангел Райчев не е вече с него: като „само-признал се“ е освободен. В градоначалството най-напред се опитват да го разследват правителствените чиновници Муткуров и Карагъзов, но като не успяват да го убедят да „си признае“, с разпита се заема самият Турчев. Отначало той играе ролята на доброжелател: сгрешил е Петко, поддал се е на своята омраза, това

се случва, но той знае, че честният на родей войвода е оръдие на други, та нека да изкаже тези „други“, които заговарят против живота на министърпредседателя, а за това той ще получи не само свободата си, но почест и пари. В отговор Турчев получава все едно и също:

— Това е измама! Това е уйдурма! Градоначалникът решава да обърне „дебелия край“ и заповядва опасният арестант и заговорник да бъде преместен във втори полицейски участък на „Балък пазар“, който се слави с най-жестоките стражари и най-влажното мазе, но като вижда, че и тая заплаха не дава никакъв резултат, изобретателният Турчев решава да пристъпи към последното си средство, за да изтръгне необходимите му признания, и дава нареждане КирЯков да бъде затворен в подземията на Римската крепост „Ичкале“, която е само на 30 разкрача от втори участък.

Що за крепост е това? По времето, когато Петко, е хвърлен във влажните нейни подземия, тя вече не е никаква крепост, а хилядолетна руина, хаотична грамада от стари, хоросанени зидове, заровени до половината в земята. През тесен вход се влиза в широчък, пълен с всякакви влечуги, буренясал двор, ограден отвсякъде с високи стени. От двора, през малки сводести ходници, се прониква в лабиринт от влажни, с плесенянали стени подземия, пресъхнали водопроводни канали, скривалища, малки и големи сводести помещения, използвани преди хиляди години за бани, без прозорци и пролуки, изобилно населени с плъхове, буболечки и стоножки.

В тия зловещи катакомби, дори през най-горещите летни дни е толкова студено, че войниците, които ги охраняват, пазят със закопчани шинели и се сменят вместо през четири часа през два! А Петко е вкаран там в тънко лятно облекло. Не му е дадена нито покривка, нито постелка. Уморен от недоедницата и изтощителния разпит, когато вратата след него се затваря и щрака ръждясалото резе, той опипва къде да легне, за да си почине, но напипва голи плужеци, мазнотия, лиготия, влажна пръст, локви и настръхва от погнуса. Тогава той решава да остане треперещ от студ и влага на краката си, прав. Смазан от умора, зашеметен от необозримата пропаст на човешката подлост, в която през последните двадесет и четири часа е надзърнал, той зачаква по този начин със свито сърце своята по-нататъшна съдба.

Докато Капитан Петко чака в адското подземие на Римската крепост решаването на своята съдба и се мъчи да разбере какво точно

се е случило с него, нека да хвърлим малко светлина върху събитията откъм противоположната страна. Защо Ангел Райчев става предател на Петко? Защо Спас Турчев става неговият палач? Защо министърпредседателят благославя тая смъртоносна за Петко войвода полицейска хайка?

На част от тези въпроси отговаря съдебното следствие против бившия варненски градоначалник Турчев след падането на Стамболов, когато е изправен да отговаря за полицейските си произволи над Киряков. Става ясно, че Ангел Райчев е човек на Турчев, представен от него за назначение в тайната полиция на щатно място „конен потераджия“, а всъщност той изпълнява длъжността „таен агент“. У кого за първи път се появява идеята да бъде скроена клопката на Капитан Петко войвода — дали у Райчев, Турчев или Стамболов, — не е известно, но определено може да се каже, че и тримата са имали очевиден интерес да се изработи тази клопка. Турчев като градоначалник на Варна сигурно е имал поръчението на диктатора зорко да следи за поведението на бившия войвода. Причините са ясни: след многократно арестуване и разкарване на Капитан Петко по заповед на диктатора, пропастта между министърпрезидента и бившия войвода става още по-голяма. Капитан Киряков си остава във Варна не само най-видният представител на враждебната Стамболову руска партия, но и най-опасният за неговата репутация човек. Със своята стара хайдушка слава и със своята популярност Петко дразни Стамболов; със своята политическа твърдост и смелост вбесява всесилния диктатор, който в последните години на своето владичество не може да търпи никакво противоречие, никаква едра фигура до себе си, нито една глава, която да стърчи наред с неговата собствена.

След като е знаел Турчев какво е настроението на министърпрезидента към Капитан Киряков, работата с Капитан Киряков става за Турчев много привлекателна по няколко причини: ако се справи по някакъв начин с Кирякова, той знае, че щедрият Стамболов няма да остави без награда неговата усърдност и вяръност. „Окръжен управител“ звучи къде-къде по-приятно от „градоначалник“, а тази промяна министърпрезидентът може да направи само с едно мръдване на малкия си пръст. Това е сериозно основание за преследването на Капитан Киряков, но не е единственото. Около гордия капитан витае през цялото време, докато е във Варна, една

легенда, че той е пълен с хайдушко злато. При един енергично организиран полицейски обиск това имане — току виж — минало в ръчиците на Спаса. Това е много съблазнително, но все пак не е още всичко: варненският градоначалник Спас Турчев, бившият „революционер“ в Пловдив ако, има да преглежда с Капитан Киряков една стара лична сметка от 1878/1879 година. Капитан Киряков, както вече е известно, беше доведен от руските окупационни власти в Румелия да сложи ред в застрашената от анархия Родопска област. Преди още да нахълта във вътрешността на Централните Родопи с дружина, гражданските власти в Пловдив се обърнаха към него с молба да помогне в разчистването на областта от пъкналите навсякъде разбойници и крадци. Петко се съгласява и ето че един от първите, с когото трябвало да се справи, е бъдещият варненски градоначалник Турчев, същият този пловдивски „революционер“, който при обявяването на въстанието още първия ден, след като попада в ръцете на турците, издава всичките съзаклятници в Пловдив до последния човек. Това предателство, за което авторитетно свидетелствува арестуваният по негова вина революционер апостол Отон Иванов, не попречва на Турчев след освобождението на Румелия да минава за „жертва“ и герой и накичен с тия труфила и въоръжен с авторитета на поборник, да пристъпи към мечтаното лично забогатяване. Другите поборници търсят служби, хващат търговия, искат пенсии, Турчев няма търпение за такива бавни неща, а пристъпва направо към заграбване на богатствата, които са му нужни. Доказателствата за тая му дейност са опазени в архива на Пловдивската библиотека: две прошения, постъпили в Пловдивското окружие през 1878 година против Спас Турчев, първото от „няколко селяни от село Чирпанлий за отнетите им овце неправилно“, а другото „от Садъка из Марково, против братя Турчеви, у които си познал воловите“.

Освен около Пловдив Турчев „забивал“ от време на време и по на юг в планината и особено в Тъмръшко, където под заплахата на пищова и камата ограбвал беззащитните помаци в едно време, когато те нямали кураж никому да се опрат.

Капитан Петко се справил отлично с възложената му задача да излови конекрадците и плячкаджиите в Пловдивско и Тъмръшко, като един от първите, попаднали в ръцете му, бил именно бабаитинът

Турчев, който бил съден и осъден от Пловдивския областен съд на няколко години строг тъмничен затвор.

Ето „къздисалата“ рама, която възпламенява Турчев с усърдието му да сгромоляса държавната полицейска сила върху Петка. Навярно още когато е назначил Ангел Райчев, той нему е възложил наблюдението върху бившия войвода. Уговорил ли е с него подробно всичко около хващането на Капитана, или е оставил тая работа на неговата шпионска досетливост — не знаем, важното е, че Ангел се справя с това отлично.

Защо?

Първо, Ангел Райчев си прави сметка за пристав. Второ, той също знае за хайдушкото злато на Киряков и се надява да не остане с празна лъжица. И, трето, един полицейски подвиг пред очите на министърпрезидента Стамболов е за тая долна и мерзка душица най-желаното нещо на света. Ангел Райчев — спасител на министърпрезидента! — това е полицейската мечта на Райчев и той решава да я осъществи, все едно дали президентът е заплашен, или не. Капитан Петко не желае доброто на Стамболова, това е известно и на децата във Варна, а и на самия Стамболов, останалото при доверчивия характер на бившия войвода много лесно може да се изработи.

Както се и изработва. . .

Вярно, няколко дреболии попречват илюзията да е пълна, като например шишето. Вместо да се намери то в джоба на Петка, намират по в джоба на Райчев, защото жандармите излизат прекалено бързо и Райчев не успява да го мушне в джоба на войводата. След това много бързо Ангел се съгласява да признае, че можеше да се потруди нещичко да изиграе. Тия засечки обаче не попречват на Петка да се намери в Римската кула, а за останалото споразумение е ясно: грижата ще има Турчев.

Турчев наистина поема върху себе си тая тежка и отговорна грижа. Първото нещо е да прати известие на министърпрезидента. След това той се захваща лично да извърши щателен полицейски обиск в дома на арестувания Капитан КирЯков с помощта на своя помощник Райчев. За да не пречи на обиска, жената на Киряков е задържана в участъка, тъй че нищо не попречва на бившия конекрадец и негов пръв помощник да ограбят каквото намерят ценно в дома на арестуваните. Злато те не намират, но сребърните и златни скъпоценности, платна

копринени за ризи, сукно, бои, — незабавно се присвояват. Обират най-сетне и чаршафите от семейното легло, задигат и бялата везана със сърма хайдушка дреха, шита в Атина, и напуцат озверени този дом, задето не са открили хайдушкото злато.

Справил се по този начин с обиска в дома на арестанта, Турчев се връща към своята главна задача: да принуди Капитан Киряков да признае, че е кроил заговор срещу министърпрезидента и да посочи останалите помагачи в „комплота“. И тъй — на работа! Преди да играе опакият край, все пак нека да бъде извършен последният дипломатически опит. За тая цел са подбрани двама от най-влиятелните в Министерството на вътрешните работи Стамболови сановници — Кръстьо Карагъзов и Тодор Муткуров (брат на бившия военен министър Сава Муткуров). След като Петко пренощувал една нощ в катранената гробница, на заранта той бил изведен от стражарите вън на двора, където го чака двучленната комисия.

— Как е? — попитал Карагъзов с тънка усмивка на устата.

— Добре! — отговорил Петко.

— И ще стане още по-добре, ако ти не признаеш истината за комплота! — заплашил го Муткуров.

— Господа — обърнал се Петко към двамата сановници, — аз никога не съм лъгал през живота си. А колкото за тъмницата — влезте вътре и вижте, че и говеда ако вкарате вътре, и те биха поревали.

— Щом е тъй, кажи истината и ще се избавиш — посъветвал го Муткуров.

— И при това ще бъдеш награден! — добавил Карагъзов. — Само ми кажи имената на комплотаджиите! Нищо друго!

— Аз не мога да си товаря съвестта с клевета на невинни хора! — отвърнал Петко. — Може да ме държите, докато изгния, може да ме уморите от глад, от бой, от мъки, убийте ме дори, но нека да издъхна със спокойна съвест! Тъй кажете на оногова, който ви е пратил.

Разбрали, че работата няма да се свърши, сановниците навели глави и тръгнали към изхода, а жандармите отново въвели арестанта в страшното подземие.

Настъпва пак тъмнина и пустота. Всъщност пустотата не е пълна, защото, надушили жива плът, рояци плъхове започват да се събират и тяхното цвъртене нарушава тишината в тая зловеща каменна дупка. Въпреки молбата на Киряков, дреха не са му дали и

хилядолетната студена влага по стените просто го вледенява и изсмуква. Няма и къде да седне. Най-сетне избира едно по-сухо място, помита го с крак от плъпналите навсякъде паяци, плужеци, буболечки и с въздишка се отпуща на земята. За какво мисли войводата през тия тежки часове на ужас, лед и самота?

Според неговите собствени думи той си припомнял за турските кауши, през които минал в първите години на своето хайдутство. За Гелиболската тъмница с ковано дюшеме и тънки дувари, които неговите аркадаши пробиили за шест денонощия с една строшена лъжица! За тлъстата чорба! За отличните другари! За добрите стари чауши, които се обръщали към него — царския душманин — с „афдерсън“, когато настъпвали кратките часове за изпит, за чудесните цигари, които лично каймакаминът свивал за Петко, когато почвал разговора за неговите зулуми и бунтарства.

Ето за какво си мислел Петко, когато скръцнали резетата и двамата старши стражари Шейтанов и Студенов влезнали в килията, последвани от четиримата здравеняци стражари. Единият носел фенер, вторият — въже, а останалите държали в ръцете си камшици... Подозрял какво ще става, Петко скача, готов да рита и да блъска, да се съпротивява, но джелатите — силни, отпочинали, охранени — едновременно се спускат към него и — докопали го един за глава, друг за крака — повалят го още в същата минута на земята. Краката му са мигновено свързани. Също и ръцете. След това го простират с лице към земята и двама юначаги седат върху него — единият върху раменете, вкопчил между ботушите си главата на беззащитната си жертва, а другият — седнал върху вързаните му крака.

— Ще казваш ли? — пита за последен път старшият стражар Шейтанов.

— Няма какво да кажа! — изхриптяла гласът на Капитана изпод коленете на стражаря.

— Започвайте! — дава своето нареждане Студено Шейтанов.

Поваленият войвода все още не вярва на това, което става с него, когато усеща как две ръце хващат ризата му, заголват целия му гръб, скъсват поясока му и му свличат панталоните до петите. Минутно мълчание предшества страшната минута, когато ще свирнат волските камшици в ръцете на стражарите, това е краткото, време, когато при светлината на фенера те забелязват нашареното със стари

хайдутински рани Петково тяло. При вида на тия рани нощните палачи може би са се поколебали, но то е било за един-единствен миг, след което двете сухи волски жили изсвистяват и се впиват в гърба на легендарния хайдутин, за да се кръстосат новите със старите му рани.

Всичко това звучи като една кошмарна измислица, но за съжаление е вярно. Невярващите могат да се убедят сами, ако прочетат присъда No 108 от 3 юни 1896 година на Углавното отделение на Русенския апелативен съд, издадена против бившия варненски градоначалник Спас Турчев: „Като е бил затворен в подземиято, което е било влажно — четем за мотивите на споменатата присъда, — той (Петко Киряков) е бил разпитван от стражарите Шейтанов и Студенов по комплота, на което той е отговорил, че по комплота нищо не знае. Тогава те заповядали да го бият стражарите. Едни от стражарите му държали ръцете, други — краката, а трети го биели с волски камшици. Нанесеният му бой бил много тежък. Той е паднал в несвяст. Били го три пъти. Третий път — по краката. Преди да го бият, не му позволявали да седне, като го държали прав и се пазел с пушки от стражарите. Той е бил изтезаван, за да признае, че е имал намерение да убие Стамболов, което той отказвал.“

„Фактът, че Капитан Петко Киряков е бил изтезаван във Варненската крепост, за да признае, че е имал намерение да убие Стамболов, се доказва не само от неговите, но така също от показанията на старшите Спиридон Димитров и Петър Димитров. Първият от тях е доказал, че той е държал краката на пострадалия, а вторият, че бил Кирякова с волски пишлок, който имал в средата си един тел. Два пъти е бил бит с пишлок, а третия път — по краката с пръчка.“

Свидетелят Иван Шейтанов показва, че когато пръв път го повикал Турчев и му заповядал заедно със Студенова да бият Кирякова, казал им, че те с главите си ще заплатят, ако не го бият и не го заставят да признае, че е образувал комплот. Подсъдимият Турчев му турил между пръстите една пръчка и почнал да му стиска пръстите, като го питал боли ли. Тогава Турчев казал: „Така ще го мъчите“. . . От показанията на този свидетел се установява, че Турчев заповядал да се дава по малко хляб на пострадалия, за да го принудят да признае, че е съставил заговор.

Между многото подробности, при изтезанията на Капитан Киряков, отбелязани в присъдата на Русенския апелативен съд, е и тази, че волските пишлоци, с които войводата е бил изтезаван, имали в средата си тел и с това може да се обяснят тежките последици от изтезанието: кръв шуртяла от двете бедра на Капитан Петко войвода. Дрехите били напръскани с късчета месо, а от краищата на съдралите се вече камшици шибали не сухите жили, а направо теловете, докато най-сетне жертвата пада в безсъзнание и палачите я оставят на произвола на съдбата.

Дълго ще лежи смазаното тяло на мократа земя, докато отново се събудят в него искриците на удавеното в кървава мъгла съзнание. А с мъчителното пробуждане идва и страшната болка не от смазаното тяло, а от стъпканата, смазана, унижена душа и решава, че по-добре е да умре, вместо да живее в тая огромна тюрма, наречена България!

...Да. Но в тая тюрма живее и една жена. Жената с тъмните очи, която, изтръпнала от ужаса на неизвестността, го чака да се върне. Нима ще трябва да дочака неговия труп?

Минала му тая мисъл през главата и спомнил си той разплакания образ на добрата си жена, Капитан Петко събира последни сили и с мъка започва опипом да се облича. „След това седнах — ще разказва той след време на своите приятели — и започнах да чакам, без да зная нито кого, нито защо. Не знаех нито кога се мръкваше, нито кога съмваше. Вечна тъмнина. Откъснат от всякакъв външен звук, аз не можех да уловя никакъв глас, та по него да се сещам за времето на дните или нощите, кога започват или свършват.“

Може би една надежда само е блещукала в катранената тъмнина: че близките и приятелите, гражданите може би ще се намесят, за да го спасят от този полицейски ад.

Напразна надежда. По туй време Капитан Киряков все още не знае, че жена му Радка е също задържана в участъка. И приятелите Георги Костов, Илия Митев и Христо Тръпков. . . Що се отнася до града, градът си гледа работата: търгува, флиртува, пие си кафето, къпе се в топлото море, а многобройните хрантутници около войводата благоразумно се стаяват, за да не вземе да ги преброи властта между приятелите Петкови. И случва се тъй, че макар целият град да знае, че Петко войвода е в затвора, никой не отива да се застъпи за него пред властта.

Явява се един-единствен — и кой мислите? — турчинът Ахмед Ефенди Хадърчали! Човекът, който най-добре познава Петковите хайдушки подвизи против неговите сънародници, против империята на османците. Въпреки това този е единственият човек, който, пренебрегнал всички рискове, явява се при всесилния Турчев в градоначалството и предлага да гарантира лично, а също така „имотно“ с всичкото си имущество за „добре“ познатия му Капитан Киряков, в чиято невинност той е напълно убеден. Разбира се, Ахмед Ефенди е изгонен от вбесения градоначалник с ругатни и с псувни и застъпничеството остава без никакво последствие, но жестът — благородният, красивият, човешкият — остава за вечни времена като упрек към всички съвременници българи — неми зрители на кървавата драма, разиграла се в мрачните подземия на Ичкале. И наистина драмата в Ичкале би била прекалено кървава и мрачна, ако в нея към средата ѝ не беше се намесило, макар и зад кулисите, още едно действащо лице.

ЕДИН БЛАГОРОДЕН БЪЛГАРСКИ ВОЙНИК ОТ КРЕПОСТНАТА СТРАЖА

Името на този войник е Никола. Второто име, за съжаление, не е известно. Минали са двадесет и пет дни от деня, в който за първи път Капитан Петко Киряков е затворен в тъмницата на Ичкале. След първото изтезание идва второ, трето. .. и четвърто. Жертвата цяла е в рами и само един невероятно здрав и закален организъм като Петковия, само неговата невероятна жизненост може да издържи на тоя брутален напор да се изтръгнат самопризнанията за комплота. Към тридесетия ден — като забелязват, че Петко вече не може да се държи на краката си, палачите го изоставят да изгние полугладен в каменната дупка. Ден. два, три — така върви.. . Малко хляб, вода колкото да не е без хич, и останалото — тъмнина: ненарушима, грозна, безответна тъмнина.. . И болка, страшна болка от душевните и гноясали рани. Усетили миризмата на разлагащата се плът, плъховете стават дръзки, приближават затворника, когато дреме, качват се върху него, обиграват го, само дето не са почнали още да го ядат. Такова е състоянието на смазания Капитан, когато вратата на килията веднъж се отваря и при светлината, която влиза, арестантът разпознава, че влизат не стражарите, негови тъмничари, а един войник, Войникът дълго се вглежда в безформената човешка маса в ъгъла на зандана, докато разпознае, че това е все още жив човек, а след това кимва на затворника да го последва.

Излизат от първото, тъмното, и влизат във второто, съседното отделение, което е и по-светло, и по-сухо. Войничето взима една стомна от полицата и я слага пред затворника. До стомната с прясна вода слага и парче от войнишкия си хляб.

— Как си? — заговаря войникът, вглеждайки се в побледнялото лице на арестанта, опръскано със засъхнали петна от кръв.

— Лошо! — въздъхва Петко.

— А кой те би?

— Стражарите под командата на градоначалника. Само че ти не казвай, а инак те могат и да ме убият.

Разбрало каква е работата, войничето навежда глава и се оттегля до вратата да пази да не влезе някой, докато гладният арестант се подкрепя с прясната водица и коравия комат. След това войникът изчезва за малко навън, но се връща бързо, дава знак към Петко да го следва и го извежда вън, на тревясалия сух, огрян от жежкото августовско слънце двор.

За първи път от много време благословеното слънце заблестява пак в очите на затворника. За първи път суха земя е отново под краката му. Каква сладост! Каква благодат! Без да губи време, Петко съблича ризата и започва да пече на слънце гноясалите рани. Войникът се обръща да не гледа. Половин час е траяла тая необикновена среща на Капитан Киряков с Човека и със Слънцето, когато чува той гласа на войника:

— Хайде, байо! (Той не знае дори кой е този „байо“, на когото е направил доброто!) Прибери се, защото наближава времето да ме сменят.

Всеки ден, докато Спасителят е на пост, Петко прекарва по 2 — 3 часа дневно вън на слънчевия двор и си пече раните, които малко по малко заздравяват. Освен това благородното войниче подсеца Петка, че ако иска да му купи нещо за ядене отвън, той е готов да му услужи, което значи край на безпомощното гладуване. По-нататък Никола така нагласява работите, че в двора на Ичкале успяват да проникнат и някои Петкови приятели, между тях и родопчанинът Никола Чакъров, който съобщава на войводата, че бившите негови четници от разни краища на страната искат да се съберат в определено време, да дойдат във Варна, да нападнат затвора и след като освободят своя войвода — тайно, по сухо или с гемия, — да го закарат в Родопите.

Като план — добре, но това ще рече Петко войвода да изостави жена си и да влоши положението на другите арестувани приятели. Освен това да изложи на опасност своя ангелхранител, милосърден спасител и пазач — непознатия български войник, за когото старият войвода е готов не да продължава да лежи в тъмницата на Ичкале, но ако потрябва — и главата си на дръвника да положи.

Първата работа на Капитан Киряков след освобождението му от затвора е да изучи името на войника, частта, в която служи, и понеже

сам той не е могъл пряко да го научи, заемат се приятелите.

Така минават сто и тридесет и девет дни от деня, в който Капитан Киряков попада в лапите на Стамболовата полиция, до 15 декември 1892 година, когато е приведена в изпълнение заповедта за освобождаване на обвинените в комплот срещу министър-президента варненски граждани г Рада Кравкова, Георги Костов, Илия Митев, Христо Тръпков и Капитан Киряков. С тая подробност, че Капитан Киряков е веднага заточен в Трявна, където прекарва заедно с жена си до сгромолясването на Стамболовия режим на 18 май 1894 година.

ЧЕРНЕЙ, ДУШО, ТЪМНЕЙ, душо.

Капитан Киряков се връща свободен във Варна, но чудно, неговите познайници и приятели го срещат не толкова с радост, колкото с изненада. Това е така, защото в кафенето на Хадърчала и по алеите на Райската градина и по улиците на града се появява не оня Капитан Киряков — прав, изправен, едър и напет, с гъста, кестенява коса и бистър поглед, а един вече подгърбен, възрастен мъж. Макар че този мъж ще навърши пълни петдесет години едва на Никулден — 19 декември 1894 година, — косата му е оредяла и скрежът я е покрил.

Той не може да награди войника с нищо, за да не събуди подозрение, пращал всеки месец по 50 лева на родителите му в едно варненско село, за да му ги препращат във Варна, докато кара военната служба. А когато войникът бил уволнен, Петко успял да го намери, завел го у дома си на гости, гощавал го, дарувал го с дрехи и обуца, дал му и пари за път и му заръчал, когато идва във Варна, винаги да се отбива в неговия дом и да се чувствава там като в своя бащин дом.

Среброто в косите му, този неприятен белег на старостта е полазил от ушите нагоре към олиялото му теме. Този Капитан Киряков стъпва бавно и носи бастун. Вярно, че когато е между хора, бастуна си той носи под мишницата и се мъчи да изглежда прав, но щом остане сам, било в градината или в някоя тиха улица — сваля бастуна и се подпира. Този Капитан Киряков пуши много и много мълчи. Посетителите в кафенето на Ахмед Ефенди, свикнали на неговите словоохотливи разкази, напразно очакват, че той отново ще се разприказва. Бившият войвода ще се обаждат отсегата нататък все по-рядко и по-рядко, ще се усмихва понякога, но никога вече

познайниците и приятелите му няма да чуят неговия гръмогласен и откровен хайдушки смях.

Петко вече не е Петко: неукротимият, вярващият Петко е останал нейде между стените на Ичкале. Това, че още на следващата година — 1895-а — Русенският апелативен съд започва съдебно преследване срещу бившия варненски градоначалник Турчев за „причинените на Капитан Киряков незаконни изтезания“ — това не може да заличи нито огорчението, нито унижението, нито пък може да възвърне сломеното здраве и загубеното самочувствие.

В мрачното настояще хайдушкото минало на бившия войвода сега му се струва като да не е било никога и за да убеди самия себе си, а и другите, че все пак то наистина е било, Петко Киряков решава да се фотограмира с униформата си на капитан от руската армия. Само че панталонът се оказва повреден от запалена цигара и снимката вместо в пълен ръст се прави само до кръста! Целия трагичен опит да се възстанови нещичко от славното минало, да се задържи вещественният спомен от геройското време, когато бейовете и пашите са треперели от него.

Напразен опит! Косата е вече оредяла, погледът е уморен и дори тъмният капитански мундир с десетте лъскави копчета и добре сресаните мустаци не могат да поправят тъжния израз на лицето и безнадеждната умора в очите на бившия войвода.

Може би не докосването с униформата, а докосването с живите хора — негови съратници в Родопа — ще му възвърне загубеното самочувствие, ще заличи нанесеното му жестоко унижение? Ще поправи разрушеното му вътрешно равновесие?

Може би!

Нека да опита.

Капитан Петко войвода наистина опитва. През 1895 година той решава да отиде в Чепеларе и да се види с топлосърдечните, гостолюбиви стари негови съратници и познайници родопчани.

Една от първите срещи, след като пристига в Чепеларе, е срещата на Капитан Петко войвода с родопския книжовник и негов сетнешен биограф Стою Шишков, който се намира по това време там като директор на чепеларското училище.

„Той имаше висока, стройна и мускулеста фигура — описва ни го Шишков, — но беше вече с оредяла и запрошарила се с бели косми

коса, малки прибрани мустаци, бръсната брада, кръгло здраво лице с широко издадено чело, сини, но живи проницателни очи. Говореше тихо, спокойно, плавно, но с енергичен войнствен глас и се изразяваше твърде добре на хубав книжовен език, плод на петнадесетгодишното му живеене в Северна България и големите му занимания да чете. Той притежаваше добър запас от познания по всичко — продължава по-нататък Шишков описанието на легендарния войвода, — а особено по историята, военните науки и етнографията. Събеседника си той привличаше със своя хубав израз, дълбок проницателен ум, с рядката любов и привързаност към родината си. Обаче за себе си той не желаше да говори и с досада слушаше, често недоизслушваше каквито и да било похвали за неговото минало. Всички тези качества, с които природата беше дарила Петка, още при пръв поглед неволно извикваха у човека чувство на почит и благоговение...

Като знаем силата на личното обаяние, което излъчва Петко, и многото стари спомени, които го свързват с родопчани — лесно е да си обясним голямото празненство, което настъпва в Чепеларе с идването на войводата. Всички се надпреварват да го канят у дома си на гости, да ядат и пият, да посвирят и полеят хайдушки песни, но Капитана вече не обича нито шумните глъчки, нито веселите сбирки, а желае тихо да си поприказва със своите познати и приятели, при това — не в село, а в гората, на зелената морава, под стройните чепеларски смърчове и ели, на „сефалък“.

Този път няма гайди, кавали, няма чевермета, ядене, пиене: събрали са се стари другари в тиха разговорка да си припомнят смешните случки, старите битки и да се понасмеят един на друг; кому за внуците, кому за белите мустаци. Никой от присъстващите на тоя очарователен помен не подозира в тая минута, че невинната им хайдушка сбирка ще разтърси в тревога властите отсам и оттатък турската граница.

Че турците изпадат в законен ужас, дето „Боюк Петко“ е на час и половина път от границата им — това е понятно, непонятна е обаче уплахата на българските гранични власти и тревогата на народняшкото правителство в София, което праща депеша след депеша бившият войвода „немедлено“ да се отдалечи от старото Му свърталище в Родопа. Немедлено!

Разтйчва се околийският началник Марков да дири изчезналия Капитан, заплашва ханджийката с арест, ако не изкаже къде се намира той, вдига на крак граничната войска и най-сетне заедно с капитан Тодоров и поручик Свинаров успяват да открият в гората опасния човек, унесен в тиха разговорка със своите приятели и почитатели.

Началниците не смеят да разпръснат необикновеното горско събрание, но дочакват хората да си привършат „моабета“, а след това съобщават на Капитана за правителственото нареждане да бъде отдалечен от турската граница. За по-сигурно полицейски и военни хора решават да го съпроводят в обратния му път през Хвойна за Пловдив. Същото решили да направят Петковите приятели и почитатели и от Чепеларе за Хвойна се проточва на другия ден една процесия от стотина души конници и сто и петдесет души пешаци-съпровождачи начело с гайди и кавали, които с викове и песни тръгнали да изпращат знаменития си гост.

Хвойненци овреме са предизвестени за пристигането на Петка и още в края на селото Капитана бил посрещнат от 80 души конници, авангард на едно празнично шествие от няколкостотин души Селяни, които искат да видят й поздравят Славния войвода с „добре дошъл“. Писнали гайди, залюлели се хора, надонесли вино и ракия и пред очите на слисаните полицейски почнала се една нечута веселба, която свършва чак на следващото утро.

Тоя непринуден, естествен израз на почитание и обич, оказан на Петко войвода от населението на Рупчос, вероятно го е зарадвал, но то ще трябва да е било, докато прехвърли билото „Преспа“ и остави зад себе си вечнозелените борови гори на любимата му родна планина, в която преждевременно остарелият войвода никога вече няма да стъпи.

Той го знае, чувствава го може би и затова откъсва Няколко шишарки от една белочерковна борица и си ги слага в торбата, за да отнесе със себе си във Варна не само голия миражен спомен, но и миризмата на гора и на смола.

Това ще бъде една малка утеха за Капитан Киряков в новите горчиви изпитания и тежки удари, които тепърва ще му се случат.

Известно е, че гръмотевиците не падат върху ниските храсти, а поразяват винаги най-високите дървета. На тоя природен закон се подчинява, изглежда, и човекът — затова житейските бури най-жестоко брулят, а гръмотевиците най-често се прицелват в най-

високите. Само така можем да си обясним броеницата жестоки удари, които идват един след друг в живота на благородния Капитан Киряков и защо след изпитните в Ичкале той не се превива, не се отмества по на завет от народняшката политическа буря, която следва подир Стамболовия режим. Капитан Киряков си остава в опозиция, на същото място, където е бил преди и по времето на Стамболов — русофил! Защитник на една партия, която никога вече няма да дойде на власт. Петко знае това, защото знае кой е Фердинанд, но той остава в орделите редици на тая партия до последния си дъх, защото тя олицетворява неговата правда.

Властниците рядко се интересуват от голата правда и в това отношение народняците, които изтръгват държавното кормило от ръцете на Стамболов, не правят изключение. Те само чакат удобния момент да нанесат своя удар върху бившия войвода Петко и го намират, когато на 26 ноември 1897 година в Народното събрание се внася законопроект за отпускане държавни пенсии на „ония, които като членове на някоя въоръжена организационна чета са взели участие в сражения, имеючи за цел освобождението на България до преминаването на руските войски през Дунава 11 юни 1877 година“.

В законопроекта на министъра на финансите четата на Капитан Петко фигурира, но при разискванията на Народното събрание политическите противници на бившия войвода, воглаве с варненския депутат Апостол Савов, успяват да зачеркнат неговото име от списъка на заслужилите войводи, поборници за свободата на България, и предложението за отпускане на пенсия на Капитан Петко войвода остава без последствие.

Кой е този Апостол Савов, станал причина за позорната несправедливост към човека, който носи върху тялото си тридесет и две рани за свободата на България, участвува в сто сражения и рискува живота си хиляди пъти?

Апостол Савов е един от варненските адвокати-практици. Един от многото политически мижитурки от онова време, голям консерватор-народняк, който, щом усеща в ръцете си властта — започва безсрамна спекулация с имотите на изселващите се турци. Той купува на безценица такива имоти, а след това ги препродава с огромни печалби, но и не се ограничава само с доброволните покупко-продажби, а си служи също така със сила и със заплахи, било да

прогони турците, било да заграби техните имоти без пари, като успява по този начин да натрупа огромно състояние и става един от първите лихвари в града.

Единственият човек, обявил се на страната на беззащитните изселници, е Капитан Киряков. Тоя рицар по дух, който цял живот се е борил на страната на сиромасите и слабите, не може да бъде ням свидетел на безсрамните властнически произволи и разобличава машинациите на всесилния Апостол Савов. Минал през Стамболовия полицейски ад, бившият войвода отлично знае какво нещо са властниците, какви рискове поема, като се обявява срещу един от най-влиятелните народници във Варна, но въпреки това приема тези знакове и започва да разкрива кирливите ризи на Апостол Савов.

Само че Апостол Савов не е сам. Още с първото подръпване на нишката се оказва, че главните набелязани народняци в града са забъркани начело с градоначалника в тъмните сделки на Савов като пълноправни участници в грабежа и Капитан Киряков изведнъж и отново се озовава сам срещу най-силните хора във Варна. Тези хора са по-хитри от своите братя стамболовисти, като шейтановци и турчевци, затова не пристъпват към прякото физическо унищожение на техния политически противник Капитан Киряков, а решават морално да го смажат с една неизлечима, невероятна клевета, и то — в най-деликатния момент, когато в Народното събрание ще се разисква законопроектът за пенсиите на поборниците. Те просто подшушват тук и там, че тъй нареченият Капитан Петко е всъщност един самозванец капитан, разбойник, главорез, шайкаджия и кръвопиец за пари. Че той е върлувал из Гюмюрджинско през 1878 година, но не като хайдутин, а като кърсердарин, че той бил наистина в Гърция, но не като патриот на страната на критяните в борбата им с турците, а е избягал там, за да се спаси от преследването на властта заради своето разбойничество, на което са жертви: Куюмджиолу от Скеча с ограбени 4000 лири, Стоян Чорбаджи от Кушманлъ, Бакал Панайот от село Марания и много други. Такива са делата на този Петко войвода в Хасковско, където е работил в съдружие с разбойника Мехмед Гюмвержели и в Родопите, където е пречукал и обрал не една от своите безбройни жертви.

Всичко това зазвучава доста убедително през устата на Петковите гонители, защото наистина има един Петко войвода на същите години, както капитан Киряков, от същите места, където е

родом капитан Киряков, макар че все пак този Петко не е Капитан Петко. Този Петко е Петко Радев или още Кючук Петко (Малък Петко) за разлика от Боюк Петка, Големия Петко. Роден е също във Ференско, както и Голям Петко, само че не от Дуганхисар, а от Калайджи дере. Той влиза като четник в дружината на Големия Петко на 7 май 1862 и я напуска на 6 януари 1863 след онова злополучно сражение край село Исьорен, в което войводата с няколко свои другари, в това число Петко Радев — беше пленен и хвърлен в Гелиболския затвор.

Читателите вероятно си припомнят, че на път за Драма арестуваните четници успяха да се освободят, но след това потерята отново ги „сгащи“ в едни турски гробища. Войводата единствен успя да се спаси, докато останалите му другари бяха отново пленени, а след това заточени: Комьо Стоянов и Стоил Атанасов — в Цариград, а Петко Радев, Кючук Петко — в Кипър, където след освобождението на България дочаква своето освобождение.

След освобождението си Петко Радев се връща в родния си край, а там ъ Гюмюрджина се главява „исъреердарин“ (предводител на потеря) за преследване на разбойници. В една своя статия, поместена в кн. 1, год. III на сп. „Поборник“ в 1908 г. (8 години след смъртта на Петко войвода) Филип Симидов твърди, че като кърагалар в Гюмюрджинско Петко Радев не преследва само злосторниците и разбойниците, но и българските хайдути и дори че при един опит да разбие четата на Никола Кирков, той едва се спасил с позорно бягство и като последица от тая му несполука бил уволнен от турска служба.

По-нататък Филип Симидов твърди, че след като бил изпъден от кърагаларството, Петко Радев се отдава на разбойничество: обира богатия гражданин на Океча (Ксанти) Куюмджиолу, избягва в Мала Азия под чуждо име, там се оженва и отваря кръчма в Измирско. Някой там го познава й той — изоставил жена и деца — е принуден да се спасява в Атина. Но и в Атина корен не хванал; през 1885 г. се завръща в Бургас, а след кратък престой в тоя град заминава отново за Гюмюрджина. Там събира разбойническа чета и започва нови обири и нови убийства в Марония, Кушманлъ и Калайджи дере, докато „напечен“ от властите, пак избягва в България (през 1887 г.), тоя път във Варна. На следващата година (1888) Петко Радев успява да се вмъкне в Родопите и започва разбойничество по същите места, където

Петко войвода — Големия десетина години преди това е бранил свободата, на родната си планина.

Според Филип Симидов всички тези „подвизи“ на Петко Радев (Кючук Петко) благодарение сходството на имената били приписани на Големия Петко от неговите политически неприятели, което станало причина да не получи Капитан Петко войвода поборническа пенсия.

Въз основа на някои новооткрити данни обаче характеристиката, която прави Филип Симидов на Петко Радев (Малкия Петко), ще трябва да се постави под силно съмнение. Стари жители на село Калайджи дере — родното село на Петко Радев — твърдят, че Малкият Петко като кърагалар не само че не се сражавал с четата на Никола Кирков, но умишлено го „изтървал“ и го оставил да се спаси заедно с другарите си и това именно станало причина да бъде той уволнен от тая длъжност. Петко Радев като хайдутин в Ксантийско и Гюмюрджинско наистина е извършвал обири на заможни хора, но това са били хайдушки обири, а не разбойнически. А после когато Петко Радев се появил в Родопите (през 1888 г.), той имал за цел не да граби, а да се бори за освобождението на останалите под турска власт родопчани.

В полза на Петко Радев се изказал и родоповедът Стою Шишков — а именно, че той имал бойните качества на своя адаш — Големия Петко, — че бил родолюбец с рицарски дух — „покровител на потиснатите и благодетел на бедните“, че имал „почти същите природни способности, както войводата (Голям Петко)“, и т. н.

Аз съм по-склонен да вярвам на Стою Шишков и на Петковите съселани от Калайджи дере, отколкото на Филип Симидов, който в желанието си да обясни осуетяването на пенсията, е станал проводник на клеветите по адрес на Петка-Малкия.

Все едно как, важното е, че Капитан Петко войвода станал гръмоотвод на тези клевети, а опитът на Филип Симидов да поправи „недоразумението“ с една статия, публикувана през 1908 г., се явява за съжаление твърде късно и не успява да промени нито „вота“ на Народното събрание, нито пък да върне „тежките и стидни огорчения“, които преживява Капитан Киряков от похитителите на неговата войводска и човешка слава.

След този мръсен и коварен удар върху Петка може да се очаква, че неговите врагове ще спрат, но — не! Подлеците са неуморими,

защото чистият човек е най-непоносимото нещо за мръсника. Те подновяват своите усилия за окончателното морално и материално сгромолясване на Петка, като организират едно „Постановление на Варненската община“ за отнемане мястото на Капитан Петко Киряков като подпредседател на дружество „Страгджа“ — прераснало по-късно в тъй нареченото „Тракийско дружество“ на бежанците от беломорските земи. Този удар не успява, но все едно — предишните няколко са напълно достатъчни, за да вгорчат живота на бившия войвода дотам, че той пие дори кафето си на вересия. За всяко кафе Ахмед Ефенди слага по една рязка на таванската гредка. Слага я пред очите на Петко, а зад гърба му я изтрива — една игра, която Капитан Киряков скоро ще хване и за дълго ще бъде разстроен, дето е докарал работите си дотам, че и кафето си да пие „милостиня“.

Търкалят се дните все такива... Солено-горчиви, отровени от клеветите. Капитанът е, току-речи, спрял да говори. Защо да говори, когато — все едно, никой не различава истината от лъжата! Никой! Плещите му са се смъкнали още по-надолу, снагата му е някак странно отмаляла и дори бастунът вече не помага, за да премине разстоянието от къщи до кафенето, без да спре. Уж му се яде, а като се нахрани — става му тежко и му се повръща. Затова той предпочита да пуши и пуши цигара след цигара. Щом се събуди, започва да пуши, цял ден пуши, през нощта става да пуши и тъй хем не чувства глад, хем синята мъгла на тютюневия дим скрива от очите му сума неща, които вече не иска нито да гледа, нито да чува.

...Търкалят се дните все такива, и неусетно идва краят на годината 1898 и началото на новата 1899-а, когато един нов политически трус раздизва първия месец на тази година: смяната на народняците с либералите на Радославов.

Новата промяна събужда нови надежди, но напразно. Партиите се сменят, програмите се сменят, лозунгите и обещанията се сменят, но едно остава все едно и също: хората, властниците партизани, които все едно как се наричат — „стамболовисти“, „радослависти“, „демократи“ или „народняци“, — са еднакво лакомни и двулични, еднакво егоисти и безскрупулни и безчестни. Защото по силата на някаква зловеща закономерност начело на обществения живот в тази епоха на обществено кипене излиза не най-умното, и

благородното, а тъкмо най-безскрупулното, най-двуликото и безхарактерното.

Такива са и новите властници. Те дават на Петко да разбере, че ако той ги погледне с едно око, те ще го погледнат с две, но техните очаквания да го присвоят си остават напразни. Тъкмо напротив, когато всички си мислят, че бившият войвода е окончателно омазан, Капитан Киряков извършва една „лудория“, която всички слисва и стъписва. Тази лудория се състои в следното. Едно от първите мероприятия на либералното правителство на др Радославов е да сключи заем за откупуването на южнобългарските железопътни линии от частните компании, на които те принадлежат. При много възможности, които се предлагат на правителството, за да сключи този заем при условия горедолу сносни, Радославов по внушение на княз Фердинанд сключва тая сделка тъкмо с виенските банкери, които определят най-безбожната лихва. Тоя очевиден грабеж предизвиква народния протест и преди всичко негодуванието на консервативната опозиция, в която се числи и Петко. Капитан Киряков не само че пръв се подписва под тоя публикуван във вестниците протест, но бившият войвода изработва едно черно знаме с надпис „Погребаха България“ и лично той го забива та покрива на своя дом, където няколко дни наред плющи под напора на морския вятър за общо удивление и възхищение на честните варненци.

Тази лудория на Капитан Киряков, станала венец на неговата хайдушка слава, показва, че макар тялото му да е било вече омазано, неговият рицарски бунтовен дух си остава и до неговия залез несломан. Тази малка подробност от биографията на прославения хайдутин, това предизвикателство на обезоръжения пред всесилната власт по своята дързост и красота надминава дори най-големите негови геройства, извършени в разцвета на хайдушката му дела!

Това е полетът на свещения фойерверк, който неочаквано избухва и раздира помрачения национален небосклон с една последна чудна светлина, която няма да угасне нито в сегашното, нито в следващите времена.

Черното знаме върху покрива на Капитан Петковия дом е не само едно пророчество за бъдещето на България през следващите няколко десетилетия, то е също така и едно тъжно предзнаменование, защото няколко месеца след шумното и славно произшествие с черното знаме,

на 7 февруари 1900 година смъртта покосява живота на легендарния войвода Петко, Новий Крали Марко за Одринския край.

Така умира Капитан Петко войвода в своята освободена Родина, ненавършил още пълни 55 години, преждевременно телесно състарен и сломен от тежките побоища в Ичкале, от мръсните клевети и трагични разочарования.

Въпреки мразовития зимен ден погребението му е тържествено — хората, както е известно, на погребение са щедри. Всички са мрачни, някои плачат и плачат искрено, само върху Петковото лице е застинала една загадъчна усмивка, сякаш в последната минута той е разбрал нещо много смешно, ала не е имал време да го изрече.

На какво се е усмихвал Капитан Петко КирЯков в последния си час? Дали на избавлението от непоносимата болка? Или от задоволство, че е извървял пътя си прав, или пък се е надсмивал над жалката човешка правда, която винаги идва след ковчега на мъртвеца, ако тя изобщо благоволява някога да дойде!

Неизвестно! Легендарният капитан потъва в гроба заедно със своята весела тайна. Преселва се във вечността последният рицар на хайдушкия деветнадесети век, един гигант — по дух и тяло, както Страшимиров го нарича — смел и благороден Гъливер, който има нещастieto да надживее своята борческа епоха, за да попадне в царството на коварните джуджета.

Джуджетата го умъртвяват наистина, но неговият огнен дух вместо да гасне — все повече свети и огрява сърцата с благородния си пример, с кристаллата си чистота и с щедрата си саможертва пред олтара на България.

ПРИЛОЖЕНИЕ

НОВИ ДАННИ ЗА КАПИТАН ПЕТКО ВОЙВОДА

През 1975 г. по инициатива на режисьора Неделчо Чернев и студио „Екран“ при Българската телевизия започна подготовката за създаването на многосериен биографичен филм за Капитан Петко войвода. Филмът, посветен на 1300-годишнината от създаването на Българската държава, е вече завършен.

Негов режисьор е Неделчо Чернев, а оператор — Димо Коларов. В тази българска историческа суперпродукция участвуват общо 308 професионални актьори, 466 натурщици в епизодични роли и 21 468 статисти. Ролята на Петко Войвода се изпълнява от з. а. Васил Михайлов. На жмене бе възложено да напиша сценария на филма и във връзка с това се наложи да направя допълнителни изследвания върху биографията на легендарния Капитан. При тези изследвания се натъкнах на някои нови обстоятелства и факти за живота му, които използвах при писането на сценария, но струва ми се, че заслужава да бъдат включени, макар под формата на приложение, и във второ допълнено издание на очерка ми за него. Новите материали, макар да не променят съществено биографията на Петко Войвода, допълват я с характерни подробности, които не бива да се забравят.

Освен това, никога отнапред не може да се каже кой факт от живота на една историческа личност е важен или маловажен, преди да се направи пълна равностетка на неговия живот. А пълната равностетка (ако това е изобщо възможно) е дело на бъдещето.

Преценена от това гледище, всяка „дреболия“ от живота на големия хайдутин и ратник за българската свобода Капитан Петко войвода има своето не само сегашно, но и бъдещо значение и следва старателно да се отбелязва в летописа на неговия бурен живот.

И така, да започнем нашите допълнителни бележки с

РОДОСЛОВИЕТО НА ПЕТКО ВОЙВОДА

Сам Петко войвода е разказвал на един от първите свои животописци — Филип Симидов, — че той е от „рода на Калояновите, доста стар род от няколко векове, според казването на майка му“, затова Симидов именува нашия герой „Капитан Петко Киряков Калоян“, (виж сб. „Петко войвода“, изд. „Наука и изкуство“, 1954 г., съставители Н. Спиров, П. Карадялков и др.). Твърди се пак в същия сборник, че майката на Петко се казвала Груда и била от село Тахтаджик, съседно на Дуганхисар. Това не се оспорваше до 1974 г., когато се появиха (за сега, в ръкопис) спомените на НАДКА СТАНЕВА МОРЕВА, родена през 1903 г. в родното село на капитана — Дуганхисар. В своите записки, озаглавени „Тетрадка по история за българския поробен народ в Беломорска Тракия“, Станева изрично твърди, че майката на Петко войвода е една от осемте дъщери на КАЛОЯНА МЪДРИ (както го нарича тя). Самата Надка Морева е също от рода на „Калоян мъдри“ и когато говори за негови дъщери, тя ги нарича „лели“, така че като на близка тяхна родственица може да ѝ се вярва. Дори да приемем нейното твърдение за недоказано, едно е безспорно, че Капитан Петко войвода е издънка (все едно по каква линия) от големия и славен род на „Калояновците“. Това ни задължава да кажем няколко думи за този род, позовавайки се на писаното за него в спомените, на Морева.

Коренът на Калояновците в Дуганхисар може да се проследи докъм средата на 18 век, когато един Петко Мамирев решава да кръсти родената си през 1765 г. мъжка рожба, с името на българския цар Калоян.

По онова време било общоприето, като подраснат момчетата на около дванадесет години, да ги изпращат сами да си изкарват хляба като овчари и аргати по бейските чифлици из Беломорското поле. Там усвоявали „чифчилъка“ и овчарлъка, а след това се опитвали сами някак да стъпят на краката си. Младите момчета отивали по бейските чифлици и по друга причина: през 80-те години на XVIII в.к в Южна Тракия се разразява кърджалийството и настъпват тежки времена на

открито масово разбойничество. В това смутно време бейските чифлици, със своите каменни кули и въоръжени пазачи, са били предпочитано убежище на невъоръжените българи, особено в случаите, когато бейт сам е бил в таен или явен сговор с размирниците кърджалии. (Така е било изглежда с „агата“ на младия Калоян Петков Мамифев.) На тази мисъл Ни навежда фактът, че този същият ага около 1795 г. е бил заточен по заповед на султана, а движимите му имоти — конфискувани. От големите му стада овце и кози, от многото волове и коне, останали само около 500 бравчета, за които бейският аргатин Калоян заявил, че са негови собствени.

Освен това досетливият младеж успял да укрие и сляпата майка на бейа, която трябвало да сподели заточението на сина си. След пет години, когато след изтърпяването на присъдата бейт се върнал, той заварил своите хамбари пълни с жито, нивите — обработени и стадата възстановени под грижите на верния и сръчен Калоян. Турчинът се толкова зарадвал, че решил веднага да се отблагодари на верния човек, като му отстъпил даром от своята земя 300 декара заедно с няколко чифта коне и волове, за да си я обработва. Калоян обаче отказал този бейски дар. „Благодаря ти, беим, но нищо не искам — рекъл му той. — И да взема това, което ми даваш, няма да му видя хаира. При тоя имот, зная, че кърджалиите ще нападнат къщата ми, ще я изгорят, мене ще убият, децата ще изколят, а жена ми ще отвлечат и все едно, че нищо не си ми дал.“

„Какво да направя за теб?“ — настоявал трогнатият бей.

Поискал тогава Калоян от бейа да издействува от великия везир позволение да се организира един отряд срещу кърджалиите в родното му село Дуганхисар, който да брани селяните от техните злочинства.

Бейт не само изпълнил тази молба, но, без да пита Калояна, издействувал самият той да бъде назначен за мюдюр (управник) на Дуганхисар. Освен това дадено му било правото да решава съдебните спорове както в своето, така и в съседните седем села. Дотогава дуганхисарци и съседите им ходели на съд в каазалийското (околийското) градче Фере. Така около своята 25-30-годишна възраст Калоян Петков Мамирев станал несменяем управник и съдник на своето родно село Дуганхисар. А когато той умира, седемдесет и две годишен през 1837 г., наследява го по-големият от двамата му сина —

Петко. (Освен двамата сина той имал, както вече казах, и осем дъщери.)

По времето на Калояна I, защото по-нататък ще има и втори, за дуганхисарчени имало ред и сигурност, та хората се намножили и отдали се на мирен труд. Мерата се напълнила с дози, овце, говеда и коне, а през 1855 г. в селото била построена и първата християнска черква. Разбира се, това съвсем не означава, че синът на Калояна — Петко, не е имал грижи с управлението. По това време в Дуганхисар прониква духът на Възраждането, започва фанариотският натиск за претопяването на българите, та новият мюдюр е трябвало с голямо усилие да отстоява оцеляването на българщината в своя край.

За този Калоянов потомък и досега се споменува, че когато го викали при мютесарифа в Гюмюрджина, той се явявал не с фес, а с калпак. Всички били свикнали на това, (но веднъж един от помощниците на мютесарифа заръчал на Петка Калоянов да се яви не с калпак, а с фес. Въпреки поръчката, (упоритият мюдюр се представил в конака с обичайната си гугла.

„Нали ти поръчахме да дойдеш с фес?“ — попитал го разгневеният чиновник.

„Няма да си сваля калпака — отговорил Петко Калоянов. — От мюдюрлюка може да ме свалите, но калпака си не свалям!“ — и така си ходил той с гугла чак до смъртта си през 1876 г.

На неговото място за мюдюр бил въздигнат синът му Калоян (втори). Той бил управник на Дуганхисар до 1901 г., когато починал от разрыв на сърцето, след едно повикване в Гюмюрджина, за да му искат обяснение във връзка с появилите се в неговия район комити.

По време на стогодишното управление на Дуганхисар от „династията“ на Калояновците, село Дуганхисар много се разраснало, но заедно с това много се намножил и Калояновият род, като се има предвид, че рядко някой от Калояновите потомци оставал с по-малко от десетина деца.

Ето от този стар и славен род е кедтгжа и Капитан Петко войвода, с тая разлика, че той отива много по-далеч е от дядо си Калояна Първи, като създава свое хайдушко „царство“ и пролива кръвта си за освобождението на България.

ЗАЩО ПЕТКО КИРКОВ КАРАКИРОВ (ПЕТКО ВОЙВОДА) ИЗЛИЗА ХАЙДУТИН ПРЕЗ ПРОЛЕТТА НА 1861 Г.

Отговорът, на тези въпроси у всички биографи на Капитана е, че той излиза, за да отмъсти за грозната смърт на по-големия си брат — Матя. Сега се натъкваме на нови данни, Те произхождат от внука на Петковия брат — Митрю.

Войводата, както е известно, имал трима братя — Матю, по-голям от нето, и по-малки — Митрю и Стайко. Стайко загинал при едно сражение с турците в местността Алтън чаир, Пловдивско, а Митрю доживял дълбока старост и имал синове и внуци от тях. Един от тези внуци, казва се Кирко Каракиров (кръстен е на пращядо си Кирко, бащата на Войводата) живее, в София и работи като шофьор в градската автобусна мрежа. След като прочел тоя очерк за неговия чичо — Войводата, той се обади по телефона и ме накара да отида за да ми разкаже каквото е чул за него от баща си. Според този разказ, след като се разправил с убийците, на баща си Матя, бъдещият войвода Петко заловил и неговия издайник Митю Кофтинов, но не кандисвал да го затрие. Простил му, а на упреците на сестра си, че не е убил предателя, той й казал, че „кръв с кръв не се измива“, че, „не бива да се смразяват двата рода и да се налива вода във воденицата на турците“. Петко поискал от Митю само едно: лично да приготви и да донесе на дружината му в гората 40 чифта цървули и една торба тютюн. Митю изпълнил поръчката, донесъл в балкана тютюна и цървулите, след което се върнал в къщи жив и здрав, но подир 40 дни умрял навярно от стряскане; о и страховете, които брал, докато седял вързан в гората при хайдутите.

След като отмъстил за брата си, бъдещият войвода се запилял към Еноско, за да скрие следите си от властта. Харесали се там с едно гъркинче, за което се и оженил, и отишъл към Ипсала.

Там, в едно затънтено село, свил своето първо семейно гнездо с намерението да живее мирно. И никой не знаел къде е изчезнал, с изключение на брата му Митрю, който се условил някъде наблизо до

Петковото село за овчар, та от време на време двамата се виждали и разтъжавали.

Така отново заживял Петко мирен живот, но не било, за дълго. Веднъж той решил да купи на жена си армаган от панаира в Бнос, но там се натъкнал на един свой съселанин. Оня се вторачил в Петко и го запитал: „Абе ти не си ли Петко Пантата?“ Нямащо как, — признал си Петко, че е той, и замолил земляка си да не го издава на турците. За да го придума да мълчи, той му дал колкото пари се намирили у него и се разделили с тържествената уговорка случайната им среща да си остане в тайна.

Върнал се Петко в селото си, но не легнал да спи в къщи, а в плевнята. И, разбира се, неговото чувство за надвисналата опасност, което оттук нататък много пъти ще го отървава от беда, не го излъгало: призори на дворната порта се похлопало, заптиите го затърсили, но той успял да се измъкне, и вече не се върнал, в своя дом. Намерил обаче брат си Митря на полето ги го проводил при жена си, за да я доведе при него, но, тя не се съгласила. Имали вече малко дете (момченце) и тя предпочела да се скрие при баща си, вместо да, поеме рисковете на едно странствуване по чужди места с един търсен от властите мъж.

Така Петко станал хайдутин.

Известно е, че Петко събрал чета от петима другари, сред които бил и неговият побратим Петко Радев, наричан още Малък Петко (заради ниския си ръст). Малката хайдушка дружинка скитала само по едни места в гората и паднала в ръцете на турците.

Това според Кирка Каракиров станало така: хайдутите били поканени в село Исьорен — на гости у някакъв си уж ятак на четата. Изгладнелите мъже започнали лакомо да ядат и пият. Малкия Петко много обичал ракийката, пък и другите не оставали назад. Въздържал се само Войводата, който предчувствувал, че тази пианска веселба няма да излезе на хубав край. Няколко пъти той казал на Малкия Петко да спре да се налива, но оня му се сопнал, станало препирня, препирнята — скарване и Войводата решил, макар и сам, да се оттегли от подозрителната къща.

Едва се бил махнал той и малката полупияна хайдушка чета била заградена и след кратък бой — заловена от турските жандарми.

Останал сам, известно време Войводата се скитал, а след това отишъл при един свой ятак — бозаджия, арнаутин. Колибата на

арнаутина била не в селото, а някъде навън, та Петко се крил при него „доста добре“. Двамата били уж аратлици, погаждали се и Войводата никак не подозирал, че арнаутинят се е вече врекъл на властите да им предаде Петко жив и да получи, естествено, обещаната награда.

Веднъж арнаутинят предложил на Петка, след като си били добре похапнали в колибата, да излязат малко навън, на сефалък (открито). Петко тръгнал напред, но когато да мине през вратата, понеже бил висок, навел се. В този момент арнаутинят извадил можа си и го „порнал“, само че, не в гърба, а в бедрото, защото искал жив да го предаде в ръцете на каймакама. Арнаутинят се вкопчил в своята жертва, но раненият хайдутин успял да го отхвърли, и хукнал навън, ала на стотина крачки от вратата на колибата го връхлетели неколцина скрити в засада черкези. ОмаломоЩен от рамата, след кратка борба с тях, той бил уловен и заведен в тъмницата в Гелибол (Галиполи).

Там заварил заловените в Исьореи свои другари.

От очерка на Стою Шишков за Петко войвода знаем, че след опита на заловените хайдути да пробият стената на Гелиболския затвор и да побегнат оттам, те били препратени в Солун. .

Според Кирко Каракиров освобождаването им от солунския затвор станало така: Петко заедно с Петка Радев подкупили фурнаджията, който возел с една каруца хляба на затворниците. Двамата побратими се скрили в празната каруца и така се измъкнали. Град Солун тогава бил опасан със стена, имало врати, през които, се излизало, и те се пазели много строго. Хайдутите и техният съюзник не посмели да излязат през вратата с каруцата, но се крили известно време в една изба, докато най-сетне една сутрин се мушнале между кравите, които всяка заран излизали на паша и Така се измъкнали навън от Солун. По пътя за Драма обаче налетели на турска стража. Стражата ги подгонила и започнало преследването им. Петко Радев, който обичал попийването, скоро се уморил и казал, че ме може повече да бяга. Войводата понечил да го носи, но било невъзможно — по петите им тичали заптиите. Като нямало друг изход, той хукнал сам, а Петко Радев бил заловен и върнат в затвора. След като се отскубнал от преследването, Голям Петко отишъл до село Коруджали, Гюмюрджийско, намерил си ятаци, съвзел се от раните, образувал нова дружина, и тръгнал да хайдутува — ЗА ВТОРИ ПЪТ.

Кирко Караисиров описва Петко войвода от хайдушкия му период като „разсъдителен и кротък“. Най-много обичал да пее песента за Делю войвода, а най-голямата му слабост било хороиграенето. В играта бил пъргав, въпреки че бил Много висок и с едър кокал.

За да сме изчерпателни докрай, ще отбележим: съществува още едно предание за излизането на Петко, в гората. То гласи, че заедно с младата си жена, гъркинята, бъдещият хайдутин отишъл на харман, но там, ги сварили двама турци. Него те пратили за прясна вода, за да останат сами с хубавата булка, но Петко успял да види сметката на единия, стрелял и върху другия, но не го улучил и тогава хванал гората. Жена му не посмяла да го следва и така започнало Петковото първо хайдутуване.

Възможно, е това предание да е продукт на народното въображение, като се има предвид колко много песни и легенди народът е съчинил за своя бранител и герой.

Рожба на народното въображение е навярно и преданието, че Капитан Петко войвода напуснал първата си жена, защото го била предала на турците.

Според това предание, което намираме в непубликуваните досега записки за Петко войвода от неговия съвременник Константин Божков, разрывът между двамата съпрузи станал така; Петко усещал, че много от нещата, които споделял с жена си, след това излизали навън, и решил да изпита верността ѝ по един твърде прост, но оригинален начин. Купил той една козя глава от пазара, завива я в кърпа, подпечатва я с восък и я занася късно вечерта в къщи. Подал я на жена си и със съответното сериозно изражение ѝ съобщил, че това е главата на чорбаджи Сейрекоолу, който наскоро се бил изгубил и се дирели убийците му. „Вземи да я скъташ и скриеш! И никому да не обаждаш за това, зер сетне живот няма нито за тебе, нито за мене“ — рекъл Петко на жена си. Не минали няколко дни и ето че викат Петко пред кадията на съд, за това че убил Сейрекоолу. Петко започнал да отрича, казал, че хабер няма от такава работа, че нито е виждал, нито е чувал за Сейрбкоолу, че е наклеветен и т.н., но кадията му се скарал да не си губи времето в празни приказки, защото има свидетели и доказателства.

— Добре — помолил се Петко, — дайте да ги видим!

По нареждане на съдията въвели Петковата жена, която носела в ръцете си опетланото и подпечатано с восък вързопче.

— Ето ти доказателството! Още ли не се признаваш за убиец? — строго попитал кадията.

— Нямам ой хабер от тая работа! — продължавал обвиняемият да отрича.

Кадията взел един кож, разрязал канапите, развил кърпата и всички видели в ръцете му една окървавена козя глава. След като се съвзел от слисването, той се досетил каква е работата и освободил Петко с думите: „Афидерсанис, Петко ефенди, станало е грешка, идете си и бъдете рахат. Някой — безсъвестно се е подиграл с нас.“

А като се върнал в къщи, Петко заповядал на жена си да си върви откъдето е дошла!

Както Кирко Каракирков, така и Константин Божков твърдят, че първата жена на Капитана била от град Кешан. Според Божков — той имал от нея не само син, но и една дъщеря.

Пак той (Божков) твърди, че залавянето на Петко войвода и другар и те му хайдути станало на ден Великден. Този ден те отишли, в едно село да се черкуват, но издайник ги изказал на турците, черквата била заобиколена, завързала се престрелка и паднали в ръцете на заптиите. След това пленниците били заведени в Гелиболскиия затвор, където Петко войвода се запознал с един френски инженер. Тоя инженер оставил следа в живота на хайдушкия предводител с това, че пръв му внушил идеята, като излезе от затвора, да събере чета, но не за отмъщение, а да се бори за освобождението на родината си по подобие на Гарибалди. И дори му „начертал“ устава на тази освободителна чета.

Много са характерни някои данни, които К. Божков ни дава за

ХАРАКТЕРА НА ПЕТКО ВОЙВОДА И НЕГОВОТО ХАЙДУШКО ВЕРУЮ.

В дружината на Капитана след неговото трето излизане в гората, подир завръщането му от Крит, имало някакъв италиански авантюрист на име Джовани, който, неизвестно по чие внушение, скроил нов заговор срещу войводата. Заговорът бил разкрит и Джовани изправен на съд. Съгласно устава на четата, която се наричала тогава Тракийска народна освободителна дружина, за посегателство върху живота на един член, на дружината от друг се предвиждало обезоръжаване и прогонване на провинилия се. Възмутените Петкови дружинници настоявали Джовани да бъде осъден на смърт и макар всички да искали това, Войводата не пожелал да се нарушава устава и пуснал Джовани да си отиде, без да падне косъм от главата му.

Това благородство Петко проявявал и в хайдушката си практика. До него, като всепризнат закрилник на бедни, сиромаси и озлочестени, идвали всякакви оплаквания против чорбаджии, турци и чифликчии. Той обаче никога не бързал да напада и наказва, преди старателно да е изучил и проверил как стои работата. (Известно е, че след залавянето на Калън Тома от Марония, за когото е било доказано, че е искал да отрови дружината, следствието продължило месец и половина и чак тогава издайникът бил осъден на смърт.)

Но щом Петко войвода се уверявал във вината на някой бей, чиновник, кърагаларин или зулумджия, той веднага му изпращал хабер (ние бихме го нарекли ултиматум) да плати определен хайдушки налог за издръжка на дружината, като размерът се определял от степента на провинението. При отказ Войводата пристъпвал първо към „предупредителни“ действия: изгаряне на снопи, подпалване на ниви и къшли, отвличане на стада овце и в краен случай — към смъртно наказание.

Интересно е и друго: с когото Войводата е имал разправия, от него той не взимал нищо, особено хляб, докато се разбере „чист“ ли е, или не е. Ако той се оказвал чист, т. е. невинен, тогава Войводата приемал да му яде хляба. Изобщо яденето на хляба било

свещенодействие. Вярвало се, че на когото си ял хляба, лошо не бива да се прави, иначе хлябът „хващал за очите“ (отмъщавал). Особено строго се е спазвал хайдушкият закон, въоръженият четник никога да не прележава с жена. Смятало се е това „прележаване“ за най-голямо омерзение, а оръжието и на хайдушката чест. Интересно, че „прележаването с жена“ се смятало за омърсяване не само на хайдутите, но и за обикновените овчари, затова овчар, когато се връщал от село, където е нощувал с жена си, известно време не бил допускан да се допира до овцете. А освен това заставян бил да се умива с пепел. Петко войвода не само бранел раята от бейове и чифликчии, но и от крадците и разбойниците, които от време на време се появявали в пределите на неговото хайдушко царство. Той немилостиво ги изстребвал, ако след първото предупреждение не си обирали крушите.

Войводата раздавал хайдушко правосъдие и над свои сънародници. Ако момък остави годеницата си, ако братя започвали спор за нива или за къща, Капитана решавал кой е крив и кой прав. И никога той не погизвал правдата — в което била неговата главна сила и основна причина да бъде той обичан, пазен и почитан.

За хайдушката закрила, която Петко давал на беззащитните, пише в едно писмо и Б. Тихова. Тя, разказва, че в сегашното село Тихомир, Кърджалийско, живеел изедникът Мехремаа. Със заплахи и насилия той успял да засвои всички по-хубави ниви в тихомирската мера. Онеправданите тихомирчани се оплакали срещу него в Гюмюрджина, но там той имал високи закрилници, на които давал рушвет, и от оплакването нищо не последвало. Тогава българите мохамедани намерили Петко войвода и му се оплакали. Войводата изпратил на Мехремаа надлежното предупреждение, но дебелоглавият дерибей не се стреснал. Затова пък една вечер, когато Мехремаа си правел вечерната молитва, като се изправил, видял до себе си трима „силяхлие люде“, сред които бил и самият Петко войвода. Хайдутите го повели по стръмните склонове на Карлък, и го водили със себе си, докато получат искания откуп от 1000 лири. След това твърдоглавият Мехремаа бил върнат у дома му жив и здрав, но толкова мек и укротен, че бил просто неузнаваем.

Гюмюрджинският Карлък бил свърталище на разбойници, които причаквали било овчарите със стадата, когато се завръщали напролет

от балкана, било хората, които отивали или си идвали от пазар. Веднъж трима „панти“ обрели кесиите на 60 души керванджии. Властите в Гюмюрджина ме взели никакви мерки и тогава овчарите се отнесли до Петко войвода. Той пристигнал с четата си, установил се в пещерата над връх „Бойката“ и оттам за няколко седмици успял да изстреби всички „панти“-обирджии. Според В. Тихова той имал верни ятаци в българомохамеданските села, като Юсеин Къорав от Сулуки, Са ли Топалов от село Завоя и др.

Трябва да се отбележи, че спомените в селата на север и юг от гюмюрджински Карлък за Петко войвода се сливат със спомените за Малкия Петко, неговия побратим, Петко Радев (Радулов). За него има също нови данни (написани от В. Харамиев от София, ул. Веслец щ2), които го очертават като народен герой, достоен за приятелството и побратимството на Големия Петко — войводата.

МАЛЪК ПЕТКО е роден около 1842 г. в село Калайджи дере от баща Радю и майка Кера. Той бил най-голямото от общо единадесет деца. Бащата на Петко се проявява като буден мъж, природно надарен, а майката минавала за голяма песнопойка и разказвачка. Синът ѝ Петко от дете слушал нейните хайдушки песни и неусетно се подготвял за бъдещата си хайдушка съдба.

За разлика от своя бъдещ побратим — Големия Петко, Малкия, макар да бил по-дребен на ръст, бил лют, невъздържан и с буен нрав. Повод за неговото излизане в гората станало едно изгубено чорбаджийско муле. Собственикът на мулето Хаджи Шенко донесъл на турците, че го е откраднал Малък Петко. Започнали тогава разпити, разкарвания, докато набеденият млад човек разбрал, че за него „няма живот“ в селото, приел предложението на Големия Петко да станат хайдути, за да могат да си отмъстят.

За малкия Петко е известно, че Стамболовата полиция го е издирвала заедно с други заподозрени политически противници като „разбойник“. Дейността му след Освобождението на България е много слабо осветлена и не се знае дори къде и как е завършил бурният живот на този най-близък другар на Капитан Петко войвода.

ГАРИБАЛДИ — ПЕТКО ВОЙВОДА

Сам Петко войвода е разказвал на своя животописец Стою Шишков за ходенето си при освободителя на Италия — Джузепе Гарибалди, от когото той се научил на много неща. Великият италианец му дал пръстен в знак на приятелство и вероятно под негово внушение и с негово съдействие през 1866 г. Войводата заминава с дружина от около 300 души да се бие за освобождението на остров Крит от турско владичество.

През 1979 г. военният историк о. з. полк. Силиян Нойков се натъкна в Австрийските тайни архиви на интересен за нас документ — едно полицейско нареждане за издирването на провинили се в бунт сподвижници на Джузепе Гарибалди, сред които фигурира и името, на Петко Киряков. Явно, през 1866 г. Войводата е участвувал в нередовната армия, която Гарибалди повежда срещу Австрия за освобождение на заетата от нея италианска провинция Ломбардия.

Този документ поставя във от всякакво съмнение гарибалдейството на Капитана, за което той така скромно и кратко е разказвал на своя животописец Шишков.

НОВИ ДАННИ ЗА ПЪРВАТА СРЕЩА НА КАПИТАН ПЕТКО ВОЙВОДА С ОФИЦЕР ОТ РУСКИТЕ ОСВОБОДИТЕЛНИ ВОЙСКИ

Първата среща на Капитан Петко войвода с офицери от руските освободителни войски станала по един неприятен за него повод — наклеветяването Му пред руската военна администрация, че той е разбойник. Във връзка с това бил изпратен, както е известно, един казашки взвод, за да бъде „разбойникът“ арестуван и разследван.

За командущ на отряда бил назначен капитан от руската армия Г. Джорджидзе, грузинец, зачислен във Владикавказкия казашки полк. Руският капитан се случил дописник на грузинския вестник „Дроеба“, където в бр. 193 от 1878 г. е поместено едно доста подробно описание от него за срещата му с Капитан Петко войвода, когото е трябвало да задържи.

Върху Войводата (изяснява се още в началото на дописката) тегнело обвинението, че ограбва чрез скитащи по селата свои хора местното мохамеданско Население. Тези хора отивали като пратеници на Петко, искали пари, а в случай на отказ заплашвали, че ще подпалят селото. Натоварената с преследването на тези разбойници руска войскава част се натъкнала в една гора на 50 души, които показали на командущия писмо, написано уж от Петко войвода, и така Г. Джорджидзе взел окончателно решение да намери тоя „всемогъщ Петко“ и да узнае каква точно е неговата роля.

Г. Джорджидзе се посъветвал със своя боеви другар осетинеца Дударев:

— Ако изпратя казаци при Петко, как мислиш, ще дойде ли?

— Не мисля, капитане, все пак объркано време е. Но може да се пробва, освен това желателно е не казаци, а някои от местните хора да изпратим!

Капитанът се разсмял.

— Щом е така, то ти ще отидеш лично при Петко! Предай у, че искам да поговоря с него.

— Слушам, капитане!

Грузинският журналист с нетърпение очаквал срещата със защитника на българите. И много скоро пред него застанал Петко.

— Здравей, Петко!

— Желая здраве на руския капитан! — с усмивка отговорил Петко и подал ръка.

„На вид много приятен и добър момък. На главата си имаше наш, казашки калпак, облечен бе в старинен български мундир, панталони от местна чиста вълна, руски ботуши, сабя — френска, ремъци и патронташ — руски“ — така описва Г. Джорджидзе в своята кореспонденция Петко войвода.

Дружески се срещат. Грузинецът го кани на гости в дома на масата.

— Аз много съм слушал за вас — казал Г. Джорджидзе.

— Лошо или добро? — попитал Петко.

— Лошо за нашия общ враг, а добро — от всеки българин!... Но сега — за друго. Знаеш ли ти, че правителството на Турция те е обявило за политически престъпник и изисква твоето предаване?

Очите на Петко се наляха със злоба. Лицето му стана жестоко и страшно.

— Аз политически престъпник? Аз не разбирам от политика. Само виждам, че трябва да се изстиска кръвта на тези, които са врагове на моя народ и са му причинили много страдания; ако това е политика, нека така да бъде — аз съм политически престъпник. Какво мислите вие за това, капитане? Може би искате да ме задържите?

Грузинецът се разсмял:

— Аз, както и цялата руска армия, те считаме за мъжествен защитник на братския български народ и ние дойдохме със същата цел, затова няма какво да мислиш.

Дълго разговарял грузинският журналист с Петко. Нагостил го с вино. В този смел човек той намерил на българска земя нов приятел — открит, смел патриот.

(Виж в си. „Родопи“ бр. 4/1980 г. очерка „Двамата капитани“ от съвременния грузински журналист Андре Карбелашвили, който откри в „Дроеба“ дописката на Г. Джорджидзе от 1878 г. и направи известна на съвременните читатели описаната в нея среща между двамата капитани. Тази дописка говори между другото колко точно и

добросъвестно е говорил капитан Петко войвода в редките случаи, когато се е отпуснал да разказва за себе си.)

След като при срещата на двамата капитани се изяснява, че Петко няма нищо, общо с грабежите, извършвани от местни разбойници, злоупотребяващи с неговото страшно име, започва бойната дружба на Войводата с руските освободителни войски. Той отново събира своята дружина и започва битка срещу метежниците на полковник Сенклер, и този път става „страшилище“ не само за турците, но и за англичаните, които чрез метежа на Сенклер кроят „развалянето“ на СанСтефанска България.

Ето едно от многото писма и Доклади на английските агенти от онова време за ролята и значението на Капитан Петко войвода.

„Дедеагач, 28 май 1878 г.

Имам чест да представя;на Ваше превъзходителство следния рапорт относно случилото се тук през последните няколко дни, което е породило голямо безпокойство и страх в града и околността. Ваше превъзходителство навярно е вече слушал за българския злосторник Петко — страшилището на този край от няколко години насам. Настоячиво се твърдеше миналия месец януари, че този Петко с двама от другарите му бил убит от полицията в една колиба близо до с. Кемерли, дето се бил укрил. Този слух обаче се оказа неверен, тъй като известно време след това той се появил отново с една чета, с която влязъл в Марония и се укрил. Заобиколен от турски войници, той и другарите му успели да си пробият път (и избягали), след като нанесли тежко поражение на турците и изгубили само двама души от своята чета.“

(Доклад на вицеконсул Уилшайр до сър Хенри Лейард, английски посланик в Цариград.)

И ето, по зла ирония на съдбата, това „страшилище“ за английската дипломация става през 1886 г. страшилище и за някои българи в Княжеска България. По време на изборите за Велико народно събрание през тази година (както четем в спомените на К.

Божков), Петко войвода, който изпълнява по това време длъжността избран чинoвник, касиер на Земледелчeската каса, е „бил арестуван от градския началник Петев, под предлог, че бил в опозиция и са го държали затворен до свършването на изборите“.

ОЩЕ ПОДРОБНОСТИ ЗА „МИРНИЯ“ ЖИВОТ НА КАПИТАНА СЛЕД ОСВОБОЖДЕНИЕТО НА БЪЛГАРИЯ

Според К. Божков, когато в края на май 1890 г. (четири години след първото му арестуване) Капитан Петко войвода отишъл в София по частна работа, там внезапно бил арестуван. Софийският градоначалник Минко Радославов наредил бившият войвода да бъде затворен в една килия, съседна на килията, където се намирал осъденият на смърт майор Паница. Двете килии били разделени с желязна решетка, така че двамата затворници могли да разговарят. Намерението на Радославов било да подслушат очаквания между тях разговор и да научат някои подробности, които според следствените власти, Паница упорито премълчавал. Оказало се обаче, че Капитанът и майор Паница не се познават и Войводата бил изваден от ареста.

К. Божков потвърждава, че след ареста в София Петко войвода бил закаран в Кавакли (днешното Тополовград) под конвой от 50 души конни стражари, за да бъде предаден на турските гранични власти, но околийският началник там, някой си Николаев, българин от Бесарабия, се оказал добър патриот и освободил Капитана.

У К. Божков намираме интересни сведения за

ВТОРАТА СЪПРУГА НА КАПИТАНА РАДА КРАВКОВА, ЗА ТУРЧЕВ И ШПИОНИНА РАИЧЕВ

За Рада Кравкова е казано, че тя е сестра на известния казанлъшки книжовник и общественик Иван Кравков. Кирко Каракиров пък добави, че тя била от котленски род на известния капитан Мамарчев. Рада се отнесла много добре към първия син на Капитана (от гъркинята), който пристигнал във Варна при баща си. Петко също го приел много сърдечно, снабдил го с пари, отворил му дюкян, купил му къща, а за себе си оставил само една малка сграда, където живеял с втората си жена.

След разразяването на конфликта между Капитана и неговите политически неприятели, синът му бил изпъден (екстрадиран) от България като гръцки поданик, а имотите му конфискувани. Това било един допълнителен удар върху Войводата, скроен навярно от неговия най-усърден палач и преследвач —

ВАРНЕНСКИЯ ГРАДОНАЧАЛНИК СПАС ТУРЧЕВ.

К. Божков дава някои нови подробности за Турчев, които заслужават да бъдат отбелязани. Това е например фактът, че Турчев е бил осъждан в Сливен на четири години затвор за изтезание на невинно задържани и още на четири години — от Софийския окръжен съд за същото престъпление, но бил помилван от княз Фердинанд, който „всемилостивейшо благоволил да го освободи заедно с Луканов и Тотева като политически пострадавши“. Този факт доразкрива престъпната натура на Спас Турчев и ни обяснява много неща около неговия конфликт с Войводата. А ето какво е разказал сам Войводата на К. Божков за следствието, след като е бил арестуван от стражарите на Турчев в Сандрово (Евксиноград).

„Оттук посред нощ бях вързан, отнесен в града и арестуван в полицията. На другия ден ме изваждат на разследване пред ревизора на вътрешните работи Тодор Муткуров (брат на умрелия генерал Муткуров) заедно с Кръстю Карагьозов и след като не намериха нищо компрометирующе и се увериха, че полицията сама е устроила капан, за да ме набедят в комплот, те ми предложиха да се споразумея с градоначалника Турчева. Турчев влиза сам при мене и ми предлага пълна свобода, служба, възнаграждение, слава и пр. лъскавини, само да му услужа в предначертания комплот, като кажа: «Положението на българина изисква щото да се компрометира Русия пред европейските сили със своите комплоти, за която цел сте избрани да играете в случая роля тук за един комплот. Ще бъдете съдени, ще признаете, че сте руски агент и шпионин, а ний ще се ограничим с наказанието на тогози-оногози, а вас ще освободим, наградим, поблагодарим и пр.» Аз бях удивен от тези предложения и просто не знаех в начало отгде да почна. Ограничих се с думите: нима мислите, че това ще да е добре за България? Я ми покажете лицата, с които ще имам аз работа. След това Турчев, без да ми съобщи лицата, излезе и на негово място дойде пак горните лица Муткуров и Карагьозов, които почнаха с думите: «Споразумехте ли се с господин градоначалника? Та това е прекрасна идея, що ви е предадена за спасението на България», на което им

отговорих, че може да е прекрасно за сега, за България, но Вие не сте избрали лицето, което да играе тази важна роля. На това те отговориха, че (лицето е на мястото си избрано. Повторих им същото както и по-напред, като добавих, че са се излъгали в моето лице, най-напред с това, че аз не желая никаква служба. Нямам нужда от такава, не ламтя за пари и за слава — и най-вече не желая да се опетни името ми с такава подла роля, затова: «Търсете си (казах им) подходящ човек.» Тогава те ме още повече заплашиха със смърт, ако се не съглася, понеже тази тайна е била вече открита на мене и аз трябвало да избира едното или другото. Разбира се, че аз предпочетох смъртта пред безчестието, за което бях хвърлен среднощ в хумбата на старата крепост, в която бях затворен от 28 юли до 15 септември същата година. Тук в затвора бях изтезаван и бит, а след това откаран в Трявна на 22 септември. Там останах до 1894 година, когато след падането на Стамболов ме освободиха.“

Този разказ на самия Петко войвода, предаден ни от К. Божков, разкрива по-дълбоките политически цели на неговото задържане, а оттам и доблестта, която проявява Капитана, като се отказва, макар и заплашен със смърт, да стане оръдие на Стамболовата полиция.

Работата е там, че Турчев не само затворил и изтезавал Капитана, но при обиска, направен в къщата му през юли 1892 година, той ограбил „един тефтер и 110 акции на стойност 44 000 лева и други разни ценни книжа за около 16 000 лева, които въпреки многобройните оплаквания на Войводата след освобождаването му, не били върнати“. Тези пари, общо 60 000 лева, произхождали от продажбата на подарения му в Киевската губерния чифлик, даден му в дар от императора. Те били за времето си значително състояние, на което Петко се надявал да прекара по-спокойно старините си. След присвояването им от Турчев, Капитана се озовал наистина в бедствено положение и сиромашия, която го е съпровождала до края на живота му, завършил на 7. II. 1900 година.

Ето и една характерна за онова време дописка във вестник „Черно море“ от 14 септември 1893 г. — 7 години преди смъртта му, — където се прави опит да бъде той обществено защитен, след освобождението му от затвора в Ичкале.

„Тукашният гражданин г-н Капитан Петко (Киряков), поборник-войвода, който беше интерниран миналото лято за Трявна и престоя там до първия того, бил се освободил и отишъл в Казанлък за лекари, да се цери. Този ни гражданин беше подозрян в приготвяне комплот срещу живота на г-на Стамболова чрез подпалване на къшката, в който живееше г-н Стамболов, но нищо не излезе, макар да се затвориха 10 — 15 души и да се изследваха. Той престоя 50 дни тук в подземие в крепостта на «Балък пазар» (зад касапниците), гдето бил изтезаван, според както разказваше с плач семейството му. Правен е бил и обиск в къщата му, та и до днешен ден им липсвали 110 акции от Източните железници на стойност 44 000 лева и други ценни книжа от около 16 000 лева. Настояват пред нас, че Капитан Петко непременно щял да остави костите си в подземие, ако върналият се от отпуск окръжен управител г-н Драсов не бил разпоредил за интернирането му в Трявна.

С една дума този почтен човек е станал жертва.

Нашите искрени съжаления към страдалеца и семейството му.“

Възниква един интересен въпрос: на какво се е надявал Спас Турчев в саморазправата си с Петко войвода, та не само го е изтезавал и едва ли не погубил, но го е и ограбил?

Турчев се е надявал преди всичко на личните си връзки със Стамболова. Какви са били тези връзки между него и министърпрезидента се вижда от следните три непубликувани досега писма, намерени в архивата на Иван Андонов, чийто наследници бяха любезни да ми ги предоставят за прочит.

ПЪРВО ПИСМО: София, 27. VII. 94 г.

Бай Андонов,

От Пловдив имам една дойка на име Мариана

Клинчева от Каршияка. Тая дойка ми я намери Турчев.

Днес се получи от мъжът ѝ, който е солдатин в Станимака, едно писмо, в което той ѝ съобщава, че ужим детето ѝ било умряло. Това дете беше оставено у баща ѝ, който е от Каршияка и който бех препоръчал г. Шилеву за служба.

Моля прати някого да отиде в къщата, гдето живее детето, да се научи дали е живо, или умряло и незабавно ми пиши. С това крайно ще ме задължиш. Името на бащата на дойната е Атанас Дочев.

Има ли надежда да сполучите изборите: а 7 август?

Как отиват работите в Пловдив?

Как ще постъпят радославистите?

Сигурен ли е избора на Тилева?

Твой С. Стамболов

ВТОРО ПИСМО:

София, 16. VI. 95.

пай Андонов,

Моля, ти и Шилев да станете поръчители на е. Турчева, за да му се открие една текуща сметка от 10 000 лева пред Банк Отоман. Ако Турчев не си плати текущата сметка и я поиска от Вас банката, аз ще Ви внесе вместо него сумата, за да я заплатите на банката.

Твой С. Стамболов

ТРЕТО ПИСМО:

София, 24. VI. 95 г

Бай Андонов,

Аз писах на б. отоман да отвори кредит на Турчева от 10 000 лева и тя се съгласи. На тебе юже писах да

подпишете ти и Шилев като поръчители на тоя кредит, защото Вас бил представил за такива. Сега виждам от писмото ти от 18 юни, което получих вчера, че Шилев по разни страхове не искал да подпише като поръчител. Моля да ми съобщиш какви са страховете на Шилева и на какво са те основават. Аз се интересувам да знам много отблизо положението на братя Турчеви и как отива търговията им, защото ако те не я забатачат, аз ще трябва да плащам. На тоя въпрос моля да ми отговориш най-подробно и обстоятелствено, след което ще ти пиша за поръчителството.

Писмото ти носи дата 18 юний, а плика 2 юний. Пращам ти плика; защото мисля, че е било задържано писмото ти от пощата. Пиши ми как е станала тая работа.

Тук са много весели нашите управници. Казват, че били получили добри известия от Петербург. Ще продадат България като добиче. Язык за трудовете и жертвите ни. Бъди здрав

Твой

С. Стамболов

П. П. Пиши ми каквито подробности узнаеш за Ризовата женитба.

От тези писма много добре се разбира, че Стамболов е задължен на Турчев за намирането на Дойната Марийка Клинчева и че към тази дойка той проявява особен интерес. Ясно е още, че към Турчев бившият диктатор е продължил да проявява своето разположение, дори след падането си от власт и е бил готов да му съдействува чрез своите приятели в Пловдив, за да получи той заем от Банк Отоман в размер на крупната сума 10 000 лева.

Чете се между редовете на последното трето писмо, че нито Шилев, нито Андонов са приели да бъдат гаранتي на Турчева пред Банката и той не е могъл да вземе нужния му заем. Стамболов е сериозно обезпокоен от това положение, защото се появява рискът, ако братя Турчеви я забатачат, самият той да плаща вместо тях. Може би Стамболов е бил в някакво тайно търговско съдружие с Турчев. Все

едно на каква основа са били техните отношения, явно Турчев е могъл да разчита безрезервно на Стамболовата подкрепа.

Няма да гадаем с какво точно той е заслужил тъй силното благоволение на Стамболов, но ясно е едно: разчитайки на това благоволение, Турчев е можел да върши във Варна каквото си иска; че той е имал свободата, дори без знанието и съгласието на „министърпрезидента“, да се разправи с омразния му капитан, с когото е имал да урежда много стари и нови лични сметки. При това положение любопитно е да се узнае:

КАК ПЕТКО ВОЙВОДА СЕ Е ОТКОПЧИЛ ВСЕ ПАК ОТ СВОЯ ЗАТВОР В „ИЧКАЛЕ“?

Ето как отговаря на този въпрос Константин Божков в своите спомени за Капитана:

„В един ясен ден слънцето благодатно грее на небето (пише той), а Капитан Петко, седнал или по-право клекнал по обикновеному на двора вън от килията, с глава подпряна с две ръце, брадясал, невчесан, дрипав, немит — се припича на слънцето, пазен от стражара, изправен до него с пушка в ръце. Шумът от морските вълни, които пеят своята песен, долита до ушите на затворника, обаче той нито ги чува, нито иска да мисли за тях. Той не обръща внимание даже на едно хвърчило (учуртма), което силно прехвърква над главата му, защото мислеше нещо, което го много смущаваше и се измъчваше от своята усамотеност и неизвестност. Неговата замисленост не се наруши даже от тълпа дечурлиги, която безцеремонно нахълта в двора при него да си подири изпуснатото хвърчило. Какво беше учудването на тези деца, когато наместо своето хвърчило, те се натъкват на едно невидено, нечудо чудовищно зрелище! Изплашени, те съзират напреде си един одърпан, рошав, чер, рунтав катилин, варден от стражар с пушка и хукват от уплаха да бегат обратно, като викат, колкото им глас държи: «Шейтан, шейтан! Качинис...!» Техният вик из улиците доста време се е чувало да се повтаря.“

Тази незначителна на пръв поглед случка, според Божков, се оказала обаче важна за съдбата на Капитана: още същия ден вечерта при него идва градоначалникът и под предлог, че в „хумбата“, където затворникът е бил сложен, условията не били хигиенични, казал му, че ще бъде преместен в Трявна и че уж това е един вид благодеяние, което той правел за него от човещина.

Същата вечер Капитанът бил качен на един затворен файтон и препратен за Трявна. После в един разговор с Божков Войводата обяснил неочакваното си освобождение със застъпничеството на френския консул, чиято дъщеричка се случила сред децата, които търсили падналото хвърчило в „Ичкале“ и се натъкнали на

необикновения затворник. Тя разказала на баща си, той пък се застъпил пред окръжния управител и така Петко бил изваден от каушите на „Ичкале“.

Не може да се каже дали всичко това е истина, но приведенният пасаж от спомените на Божков говори за нещо характерно: че сам Войводата не е знаел на кого или на какво дължи отърваването си от тъй наречената хумба.

Основателно възниква и въпросът: коя е била тази старинна крепост, наричана „Ичкале“ или още „хумбата“, където е бил изтезаван Петко войвода?

Според изследването на Ал. Кузев, Петко войвода е бил затворен в цитаделата на варненската средновековна крепост, известна по това време, обикновено, под името „Барут хане“. Тя била разположена „срещу Земеделската банка (днес сграда на управлението на МВР), на мястото до ситето на Търговската камара (днес сградата на Командуването на ВМФ), което отговаря на местоположението на цитаделата «Барут хане», така и на името «Ичкале» (вътрешна крепост)“.

Според К. Божков същата крепост „Ичкале“ се е намирала „във Варна, при «Балък пазар», където до едно време стърчали стените на старинната каменна постройка — четвъртитата крепост, която наричали Хумбата (там сега е борсата). През две железни врати се влизало в един двор на около 150 — 200 метра, а наоколо се редили постройки, иззидани с дялани четвъртити блокчета каменни стени и свод на хоросан. Стените достигали четири метра... Тук флотата била открила механическа работилница и склад за параходни принадлежности...“

През 1908 г. „Ичкале“ било разрушено. Така е било заличено страшното онова място, където Петко войвода е бил хвърлен по вина на Турчев, със съдействието на

ШПИОНИНА АНГЕЛ РАЙЧЕВ.

Известно е за Ангел Райчев, че той е „оръдието“, с което си е послужил Турчев, за да изпълни своите замисли срещу омразния му Капитан Петко войвода. Това „оръдие“ обаче се е различавало от Турчев с някои проблясъци на съвестта, които издават един много по-сложен, а и драматичен, бих казал още, характер у шпионина Райчев. Право да мислим така ни дават няколко факта в поведението на Райчев по време на „операцията“ за провалянето на Петко войвода, които трудно могат да се обяснят с обикновена немарливост или несъобразителност. Първият факт е този, че на срещата с Капитана, когато да тръгнат за резиденцията на министърпрезидента Стамболов, той пристигнал с голямо закъснение и насмалко да провали по този начин цялата работа.

Второ: при арестуването на Капитана и съпровождащия го Райчев от стражарите, лимонаденото шише с динамита не е било прехвърлено от Райчев, според уговорката с Турчев, в джоба на Капитана, и се намерило в джоба на шпионина.

По-нататък (според спомените на Божков), когато след ареста идва Турчев да извърши разпита и пита стражарите „какво става“, старшината отговаря, че са „уловили двамина комитаджии“ и че „в единия от тях, именуван Ангел Райчев, е намерено в джоба на палтото му едно стъкло с динамит“. Като чул това, Турчев кипнал и се развикал да му доведат веднага Райчев. Когато Райчев влиза при Турчев, той бил посрещнат с приятелски поздрав, а след това със строг началнически глас градоначалникът попитал „арестувания“ как е станало така, че динамитът се е намерил в неговия джоб. На това Райчев отговорил: „Аз си изиграх ролята и трябва да си получа възнаграждението, но не съм виновен, ако вашата стража не съумя да изпълни задачата: хващането трябваше да стане при манастира, а не тук.“ След това между двамата — шпионина и градоначалника се повел разговора как да се оправи сторената грешка. Решили накрая Ангел да казва, че петте лева за купуване на динамита били дадени от Капитан Петко.

Пазен от стражарите във вратата, където ставал разговорът между Турчев и Райчев, Капитанът чувал добре разправията между тях и когато бил повикан пред Турчев и му били зададени първите въпроси, той казал на Турчев: „Зная всичко, каквото сте кроили против мене, защото Ангел Райчев ме е посветил в тази работа.“

Турчев се много смутил при този отговор, пребледнял от яд, разревал се отново да му доведат Райчев за очна ставка. Турчев задал въпрос на Ангела да каже как стои работата и Райчев отговорил, както се били споразумели, т. е. че динамитът бил закупен с парите на Войводата, „за което аз се възмутих от тази клевета (разказвал самият Войвода на К. Божков) и се хвърлих върху лъжливеца, за да го разкъсам на парчета, но той беше отърван скоро от пристигналите стражари, които стовариха по гърба ми прикладите на пушките си“.

От всичко казано дотук излиза, че веднъж Райчев закъснява за срещата с Капитана. Втори път, закъснява с прехвърлянето на барута в неговата дреха, уж че стражарите по-рано са ги изненадали, което не е вярно, защото е известно, че Райчев е трябвало да подаде знака за арестуването, като запее песента:

Ой ти, Черно море защо тъй ревеш...

Това той наистина направил, но без да прехвърли преди това динамита в джоба на Капитана.

Случайно ли е всичко това?

Мисля, че не. Не случайно Райчев закъснява веднъж за срещата и след това с прехвърлянето на шишето. По всяка вероятност в пристъп на някакво угризение на съвестта Райчев е решил да остави една вратичка за измъкването на Войводата от бедата, в която е щял да бъде вкаран с неговата (на Райчев) помощ и съдействие. Всичко това не изкупва вината на Райчев, по от чисто психологическа гледна точка случаят с него е по-различен, отколкото с градоначалника Турчев — един чиста проба злодей, у когото не забелязваме от начало до край нито една човешка тръпка.

Райчев (както пише в спомените си К. Божков) след падането на Стамболов забягнал в Цариград и не се върнал оттам, докато много други по-сериозно провинили се от него не само че си останали по местата, но се и включили в администрацията на следващото управление. Райчев, очевидно, е имал малко повече съвест, отколкото е

била нужна за един професионален шпионин и трябвало да си тегли последиците от това.

По-голяма част от казаното за Райчев намираме в многократно споменаваните досега спомени на Константин Божков, което ни задължава да кажем няколко думи и за техния автор и произход.

Спомените на К. Божков (общо 60 машинописни страници) са останали в ръкопис у неговите наследници, които имаха любезността да ги предадат през 1975 г. в документацията на списание „Родопи“, без да поискат никакво заплащане. Голяма част от тези спомени се препокриват с писаното за Петко войвода от първите му биографи, но и малкото ново в тях е ценно за бъдещите животописци на Войводата.

Преди да се запознае с Капитана К. Бошков е бил на работа в Русе. За Варна заминава през есента на 1891 г. На тръгване той бил изпратен от двамата стари войводи Филип Тотю и Христо Македонски, които проводили много здраве на „Капитан Петка Киряков войвода“. Божков попитал своите изпращачи кой е този Капитан Петко, а Христо Македонски отговорил:

„И ний сме войводи, но Капитан Петко е голям войвода. Ний на Петка шапка снемеме. За него ще узнаете много работи във Варна.“

„Нека си призная (пише по-нататък Божков), аз имам слабост да се възхищавам от самородните, самоотвержени борци, да рабея пред техните безкористни жертви пред олтара на отечеството, да ги обожавам за техните човеколюбиви дела. И ето, случи ми се един ден да видя Петка Кирков в една пивница близо до военния клуб.“

Божков се представил на Капитана и му предал Филип Тотювите и на Македонски поздрав. В отговор на това Капитан Петко благодарил леко засмян и с един не тъй сърдечен отговор: „Благодаря ви за поздрава им. . .“ Докато разговаряли, Божков разгледал прочутия Войвода и след това отбелязал в дневника си, че той е „на около 50-годишна възраст, по-висок от среден ръст, с черни мустаци и коси, с мургаво лице, силни ръце, с приятен глас, а в разговор — учтив и приятен събеседник“.

След тази първа среща Божков намерил и други случаи да се види с Капитана, ходил дори у дома му и се запознал с „втората му добродушна, гостоприемна съпруга Радка от гр. Казанлък, сестра на стария учител, общественик и писател Иван Кравков“.

При тези срещи Божков непрекъснато го подпитвал за живота и подвизите му, но се оказало, че Войводата е „много скритен, таен и нищо не може да се извади от устата му“. В един разговор Божков попитал най-сетне, защо Войводата сам не седне да си напише спомените, както са вече сторили това негови другари като Филип Тотю и Македонски „за памет и назидание на подрастващите поколения“, но Петко кратко и ясно отговорил:

„Че ако съм бил действувал някога с оръжие в ръка за защита на нашите братя против подтисника враг, нима сега аз трябва да действувам с перо? Моите деяния, ако такъвиз съм вършил в султанско време, няма да ги чуете от мене, а ако желаете да ги узнаете и научите, то ще ги чуете от други.“

Така пропаднали усилията на добронамерения почитател на Капитана да чуе от собствените му уста какво е прекарал и препатил като хайдутин и комита поради упорития му отказ да разказва за себе си. Нещо повече, в едно време на усилено саморазхвалване (каквото е било времето около 1900 година, когато поборничеството се било вече до домогнало до една по-висока обществена оценка), Петко, изглежда, съзнателно е избягвал да говори за своите подвизи, за да не влиза в числото на онези, които превръщали своето поборничество в поминък.

Дори първият биограф на Капитана, родопският книжовник Христо п. Константинов, който написал две книги за него (едната през 1885 г., другата през 1889 г.) не е могъл да откопчи от устата му нито една дума, а събирал материали чрез странични хора. Въпреки че двамата си пишели писма и поп Константинов често го подканвал да проговори, а когато бил арестуван Капитана в София, той подел неговата защита. Въпреки това Войводата не нарушил мълчанието си и двете книги на Константинов излезли със сума грешки.

Мисля, че и другият от ранните биографи на Войводата, Филип Симидов, не е успял да вземе данните за своя очерк, посветен на Войводата от самия него, ако се съди по някои явни несъобразности между разказа на Капитана пред Шишкова и писаното от Симидов.

Ето защо всяко странично докосване до съдбата на Капитан Петко войвода (става дума за докосване от първа ръка) не бива да се пренебрегва. В този смисъл своя ценност имат и спомените на Надка Стамова Морава, 77-годишна от Пловдив, озаглавени

„ТЕТРАДКА ПО ИСТОРИЯ ЗА БЪЛГАРСКИЯ ПОРОБЕН НАРОД В БЕЛОМОРСКА ТРАКИЯ“

В тези спомени преки данни за Петко войвода има много малко, но затова пък в петдесетина страници на своя ръкопис Морева е нарисувала една сочна поминъчно-битова картина на живота в Дуганхисар, родното село на Войводата, без която животът на Петко войвода едва ли би могъл да бъде докрай почувствуван и разбран от неговите сегашни и бъдещи животописци.

Казвам „бъдещи“, защото, докато има на света България, споменът за Капитан Петко войвода ще продължи да буди интерес и да вълнува въображението на всички българи.

А ето и накрая една малко известна досега дописка от Варна за погребението на Капитан Петко войвода, поместена в русенския в. „Славянин“ от 12. II. 1900 г.

„Г-не редакторе, на 7 того по 5 часа сутринта след кратко боледуване (рак в стомаха) се помина капитан Петко Киряков. Умре, г-н редакторе, един от малобройните 15 редки войводи, с каквито майка България не отказвала да се сдобива в трудните за нея времена. Умре родопския герой, плашилото на турската империя, почти от 1862 г. до 1879 г. Той е бил еднакво любим и уважаван от всички султанози поданици в целия Одрински вилает: от турци, гърци, помаци, българи. За него ще поговорим по-подробно, пространно, когато съберем всички негови деяния по цялата Тракия.“

Последните думи на умирация Капитан Петко войвода, отправени към младите хора около него били: „Момчета, работете за свободата на заробеното ни отечество.“

Приведохме дописката в „Славянин“, защото в нея намираме едно обещание, което и досега не е изпълнено в цялост — събирането на „всички деяния“ на Капитан Петко войвода, свързани с неговата хайдушка, революционна, а и гражданска дейност в Княжество България. Вярно, за легендарния капитан има доста обширна, предимно очеркова литература (около 130 публикации по книги, списания и вестници), но като изключим написаното за него от Филип

Симидов и двамата родопски книжовници Хр. п. Константинов и шишков, другото, с малки изключения, е преповторение на онова, което са ни казали за него те.

Сериозен опит за увековечаване паметта на Петко войвода беше извършен със събирането на животописни материали за него (спомени, документи, народни песни и пр.) в един сборник, издаден през 1954 г., изд. „Наука и изкуство“ по заявка на Тракийския научен институт, под редакцията на Никола Спиров, Петко Карадялков и др., който изигра сериозна роля за увековечаване паметта на Капитан Петко войвода.

От 1954 г. досега обаче се намериха още животописни материали за него — снимки, бележки, а и спомени, като тези на Константин Божков, така, че нуждата от един пресъставен или новосъставен сборник, посветен на Капитан Петко войвода се усеща все повече при засиления обществен интерес към неговата необикновена личност.

ОБЯСНЕНИЕ НА НЯКОИ ТУРСКИ ДУМИ:

Ага — титла, давана на влиятелни лица в Турция. Това е същевременно титлата на командувания еничерския корпус в Османската империя.

Ангария — феодално право на бейовете и спахиите да се ползват от безплатния труд на раите за извършване на полските работи в техните чифлици, за строежи и други подобни. В Самоковско притежателите на видните и маданите са използвали безплатния труд на селяните за доставка на въглища и руда. Ангарията е била един от най-съсипателните данъци в Османската империя.

Аргат — слуга. Обикновено — селски слуга, използван за кърска работа или овчарлък.

Бейлербейство (вилает) — най-голямата административна единица в Османската империя, която се равнява на област, в която са влизали няколко окръга (санджаци). Вилает през XV век например е бил по-малък от санджак.

Бюлюк — войсков отряд.

Бюлюкбашия — командир на войсков отряд.

Бей — титла) давана предимно на средния слой служители в Османската империя, началници на войсков части, полкови командири и особено на богати турци.

Бейлербей — буквално бей на бейовете. Титла на управител на бейлербегствата в империята от XIV до XVIII век.

Бабаджан — едър, силен.

Бурия — военна тръба за подаване сигнали.

Бабаит — юнак, юначен, безстрашен.

Валия — управител на област, вилает.

Везир — висше военноадминистративно звание в Османската империя, давано на членовете на Султанския съвет, на управителите на някои области, ма най-висшите паши. Велик везир е първият везир на империята, главнокомандуващ на армията и ръководител на целия административен живот на държавата, ръководител на заседанията на везирите.

Гяури — хулно название за християните, което ще рече „безверници“.

Гъжвалии — хулно название, с което християните наричали понякога мохамеданите. Идва от „гъжва“, особен вид чалми. Оттам и „чалмалии“, синоним на турци.

Дервиш — мюсюлмански монах.

Девширме — принудително събиране на християнски момчета за еничарския корпус. Нарича се още „кръвен данък“, най-ужасният данък в Османската империя. Войниците, набирани по този начин, се наричали „еничари“. Еничарите били най-мощната военна подпора на Османската империя и голяма напасть за християнското население.

Забит, забитин — началник на полицейски отряд в дадена кааза (околия). Може да бъде спахийски наместник с полицейски функции или помощен орган на вакъфските управления пак с полицейски функции.

Заптие — полицай.

Имам — духовно лице, ръководител на петъчната молитва в джамията. Глава на мюсюлманската общност в широк смисъл на думата.

Истиндак — полицейско или съдебно следствие. Разпит. Кадия — съдия, раздавач на правосъдие въз основа на религиозната правна традиция. Главен съдебен чиновник в провинциите.

Каймакам — наместник, управител на санджак до 1867 год., а след това управител на кааза. Имал е значението на нашия околийски началник. Кааза — административна единица, приблизително разна на една околия. В каазата можело да има две и повече нахии (общини). Няколко каази образували санджак (окръг).

Конак — седалището на полицейското управление. Употребява се още в смисъл на престой, двор, един ден ходене и нощувка.

Кехая — глашатай, който обявява чрез викане из село го разпоредбите на властта и се занимава с посрещане и изпращане на официални гости. Освен това, кехая се нарича главният овчар на няколко стада, комуто са подчинени останалите овчари. Кехая се наричал още представителят на някой провинциален управител пред Централното правителство.

Куруджия — горски пазач. Пъдар.

Кърджалии — така наричали метежниците в края на XVIII и началото на XIX век, вероятно по името на град Кърджали, откъдето произлизат най-видните ръководители на Кърджалийския метеж по това време.

Кърсердарин — началник на подвижен полицейски отряд, който трябвало да преследва всякакви бунтовни движения, разбойници, хайдути и др. Тези отряди всъщност се превръщали в напаст за населението, защото селяните били длъжни да ги хранят и поят, а на това отгоре да понасят всякакви насилия и издевателства от тяхна страна. Често пъти явно или тайно те влизали в съдружие с разбойниците и заедно грабели раята. Кърсердарите се наричали още кърагалари, кърагаси и т. н.

Мюлязим — военен чин.

Миралай — командир на полк.

Молла — титла на кадия от висш разред. Мюсюлмански първосвещеник, низши духовници или ученици от дух. училища.

Мюфтия — духовен началник.

Мюезии — низш служител, който от минарето и джамиите пее пет пъти на ден призова за молитва на вярващите мюсюлмани.

Маждрак — четириръбесто копие. Употребявало се е дори до края на XVIII век.

Мюдюр — управител на нахия.

Мютесариф — управител на санджак през XIX век. Окръжен управител.

Нахия — административна единица, съставена от 10 — 20 или повече села, подчинена и включваща се в състава на каазата (околията). Целият Рупчос по време на турското владичество представлява една нахия.

Низами — така се наричали през XIX век срочно служещите войници в турската армия.

Нефери — млади войници.

Наиб — кадийски заместник.

Паша — титла на висшите сановници в Османската империя. Военните паши са имали собствени знамена с една, две или повече опашки в зависимост от чина.

Санджак — административна единица, равняваща се на окръг. Няколко каази образували санджак. Няколко санджака — вилает,

област.

Сеймени — едно от поделенията на еничарския корпус. Официално са наричани „сегбани“, т. е. ловци, кучкари. В мирно време сеймените изпълнявали полицейски функции за поддържане реда, преследване бунтовници, хайдути и охраняване на крепости.

Сейменбашия — командир на сеймените.

Спахия — конен войник. За военни заслуги спахиите получавали от Централната власт феодално владение, наричано „тимар“ или „зиямет“. От селяните в зиямета или тимара те събирали данъци, в замяна на което във военно време трябвало да се явяват стъкмени за своя сметка на война, с оръжие, кон и всичко необходимо за бой. Спахиите извършвали големи произволи със своите селяни, като ги ограбвали и за най-малки провинения наказвали.

Силях — оръжие. „Силяхлък“ се нарича коженият пояс, в който се поставяло оръжието — ножовете, ятаганите, пищовите, барутницата и различни други принадлежности, свързани с поддържане на оръжието. „Селяхлие люде“ — въоръжени люде.

Супария — конник. Конен войник или полицаи.

Тескере — пропуск записка, бележка, открит лист за преминаване от едно място на друго.

Темане — мохамедански поздрав с поклон и движение на ръката.

Тюфск — пушка. Тюфекчийница — оръжейна работилница за поправяне на пушки. Тюфекчия — оръжейник.

Потеря — полицейска или военна част или башибозук, сформирани за преследване на хайдути или разбойници.

Ферман — султанска заповед, декрет. Указ.

Фишеклик — фишеци — барутен заряд на едноцевните пушки, преди да бъде изобретен патронът.

Хапсана — (правилно — хапъсхане) — затвор, арест, тъмница. Оттам и „хапсънаджия“ — затворник, арестант.

Хаирсъзин — буквално човек, от който няма хаир, полза. Вреден човек, опасен. Употребявало се е за престъпниците.

Чауши — полицейски чин. Султански носители на заповеди до провинциалните управители, по-късно — пазачи, вратари в двора на великия везир.

Юшур — десятък върху земеделските произведения. Тош данък обикновено се продавал на особени прекупвачи, които заплащали

цялата му стойност на държавната хазна предварително, а те след това си го събирали от населението с помощта на въоръжени „събирачи на десятъка“, и то винаги в по-голям размер. Събиратели на десятъка се наричали „юшурджии“ и представлявали една голяма напаст за населението, което било беззащитно да се брани от техните произволи.

Юзбаши — началник на сто души войници или полицаи. Равнозначно на капитан, ротен командир.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.